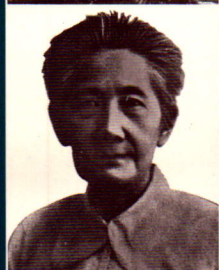

นารีผู้มีคุณ เล่ม ๔

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๑

นารีผู้มีคุณ เล่ม ๔

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๑

เรื่อง นารีผู้มีคุณ เล่ม ๔

คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสำคัญ

ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๑ จำนวน ๖,๐๐๐ เล่ม

๙๒๐.๗

เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน.

นารีผู้มีคุณ. เล่ม ๔ กรุงเทพฯ, ๒๕๔๑

๑๒๒ หน้า. ภาพประกอบ

๑. ไทย--ชีวิตประวัติ. ๒. ชื่อเรื่อง

ISBN 974-7779-64-1

บรรณาธิการ นางอุทัยศรี ณ นคร

ผู้ช่วยบรรณาธิการ นายบรรเจิด อินทุจันทร์ยง

ออกแบบปก นายประยุทธ ปัญญาศิริ

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์

๔๕๗/๖-๗, ๕๘๐-๕๘๔ ถนนพระสุเมรุ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทร. ๒๕๑๖๕๓๓, ๒๕๒๖๐๓๓-๓๔ โทรสาร ๒๕๒๖๐๒๕

คำนำ

สตรีไทย ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองมาทุกยุคทุกสมัยในบทบาทต่าง ๆ กัน มีทั้งสตรีผู้กล้าหาญที่สู้รบกับข้าศึกเพื่อป้องกันประเทศชาติ เป็นปราชญ์ เป็นกวี เป็นศิลปิน เป็นนักเขียน ผู้สร้างสรรค์ผลงานทางวรรณกรรมไว้เป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ เป็นครูอาจารย์ ผู้สั่งสอนวิชาความรู้ อบรมบ่มนิสัยศิษย์ให้เป็นคนดีมีคุณค่า เป็นแพทย์ผู้อุทิศเวลา แรงกาย แรงใจ และกำลังทรัพย์เพื่อรักษาผู้ที่เจ็บไข้ให้พ้นจากโรคภัยอันทุกข์ทรมาน เป็นนักสังคมสงเคราะห์ ผู้เสียสละความสุขส่วนตัวออกไปสร้างความสุขสมบูรณ์ให้แก่สังคมที่ห่างไกลความเจริญ สตรีทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นผู้ที่ควรยกย่องให้เป็นแบบอย่างแก่นุชนรุ่นหลัง เรื่องราวในการดำเนินชีวิตและการทำงานของแต่ละท่าน ล้วนน่าศึกษา และถือเป็นคติเตือนใจให้ทุกคนเพียรพยายามทำงานตามฐานะ วิชาชีพ และความถนัดของตน ด้วยความอดทนเข้มแข็ง ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคและความเหนื่อยยากทั้งปวง

คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ได้รวบรวมบทความที่เป็นประวัติชีวิตและผลงานของผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ พิมพ์เผยแพร่มาแล้วคือ “สดุดีบุคคลสำคัญ” รวมประวัติและผลงานบุคคลสำคัญทั้งชายและหญิง “เฉลิมพระเกียรติพระราชวงศ์ฝ่ายใน” รวมพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ กับพระประวัติของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน และเล่มนี้ซึ่งมีชื่อว่า “นารีผู้มีคุณ” ได้รวบรวมประวัติและผลงานของสตรีที่เป็นสามัญชนกับสตรีผู้มีบรรดาศักดิ์ ทุกเล่มล้วนยืนยันให้เห็นว่าผลงานและคุณความดีนั้นย่อมยั่งยืนไม่สูญสลายไปกับชีวิตและร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในฐานะอะไรหรือมีอาชีพใด ทุกคนสามารถบำเพ็ญคุณประโยชน์เพื่อชาติบ้านเมืองได้ทั้งสิ้น

**คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ**

สารบัญ

	หน้า
๑. ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ สมัยสุโขทัย นายประพัฒน์ ดรีณรงค์	๑
๒. ท้าวทองกีบม้า นางสายไหม จบกกลศึก	๖
๓. ท้าววรจันทร์ เจ้าจอมมารดาวาดในรัชกาลที่ ๔ นางสายไหม จบกกลศึก	๑๐
๔. คุณหญิงบัวเขียว รังคสิริ นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	๑๖
๕. คุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา นายประพัฒน์ ดรีณรงค์	๒๒
๖. ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงพะอบ โปชะกฤษณะ นางสาววนิดา สถิตานนท์	๓๐
๗. คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร นางจารุดี ผโลประการ	๓๖
๘. คุณหญิงประยงค์ ถ่องดีกิจฉกร (ประยงค์ สุวรรณาวิน) นางจารุดี ผโลประการ	๔๒
๙. คุณหญิงสุนทร พงษ์โสภณ นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	๔๘
๑๐. หม่อมหลวงตัว ชลมารคพิจารณา นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	๕๔
๑๑. นางสุวรรณ วิภาชน์วิทยาลัย นางจารุดี ผโลประการ	๖๐
๑๒. นางจันทนา พิจิตรครุการ ผู้ควรแก้คำว่าครู นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	๖๗

๑๓. นางประทุม ชัยรัตน์
ผู้มีบทบาทในการยกฐานะนักกฎหมายสตรี
นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	๓/๓
๑๔. นักร้องเพลงไทยสมัยโรงละครศิลปากร (นางแซมซ้อย ดุริยพันธุ์)
นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๓/๙
๑๕. นางลมุล ยมะคุปต์
ครูนาฏศิลป์ผู้ประดิษฐ์ท่าร่ำรำบำโบราณคดี
นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๘๔
๑๖. นางเจริญจิต ภัทรเสวี
ศิลปินละครที่แสดงโขนเป็นตัวแทน
นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๙๐
๑๗. นางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก
ครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการด้านนาฏศิลป์ไทย
นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๙๖
๑๘. นางสอาด แสงสว่าง
ครูละครผู้สอนบทสมิงพระรามตัวรบ
นายปัญญา นิตยสุวรรณ	๑๐๓
๑๙. นางบัวเทพ เลอลภ
นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	๑๐๘
๒๐. พุ่มพวง ดวงจันทร์
ศิลปินผู้เปลี่ยนภาพลักษณ์เพลงลูกทุ่ง
นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	๑๑๓

นารีผู้มีคุณ

เล่ม ๔

ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ สมัยสุโขทัย

นายประพัฒน์ ศรีณรงค์ เรียบเรียง

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงนิพนธ์ถึงเรื่องนาม บรรดาศักดิ์และตำแหน่งของท้าวศรีจุฬาลักษณ์แทรกไว้ในเรื่อง “ประวัติท้าววรจันทร์ และ วิจารณ์เรื่องนิทานเรื่องอิเหนาของไทย ๒๔๘๔” ว่า

“ตามกฎหมายเดิมนั้นถัดจากท้าววรจันทร์ลงมา มีท้าวพระสนมอีก ๔ ท่าน คือ ท้าวอินทสุเรนทร ๑ ท้าวศรีสุดาจันทร์ ๑ ท้าวอินทเทวี ๑ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ๑ ตำแหน่งท้าวพระสนมทั้งนี้ชั้นเดิมก็เคยทรงตั้ง แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ไม่เคยได้ยินว่าใครได้เป็นตำแหน่งท้าวศรีสุดาจันทร์ก็มีพระสนมเอกของสมเด็จพระชัยราชาธิราช ซึ่งมีเรื่องราวในพระราชพงศาวดารนั้น ตำแหน่งท้าวอินทเทวีก็ไม่ได้ยินว่าใครได้เป็นในรัชกาลที่หกเคยทรงตั้งตำแหน่งพระอินทเทวีที่พระสนมเอก ซึ่งถ้าจะแปลชื่อก็ไม่ไกลจากอินทเทวี แต่จะได้ทรงพระราชดำริถึงชื่อโบราณหรือไม่ ผู้แต่งเรื่องนี้ไม่ทราบ ตำแหน่งท้าวศรีจุฬาลักษณ์ได้จดจำกันมาว่าเคยมี “นางนพมาศ” ซึ่งได้ดำรง และว่าเป็นพระสนมเอกของ “พระร่วงเจ้า” บุคคลผู้นี้ยังไม่มีหลักฐานที่จะยืนยันได้ทางหลักประวัติศาสตร์ แต่คงเป็นที่พึงสันนิษฐานได้ว่า ครั้งใดครั้งหนึ่งจะเป็นครั้งสุโขทัยหรือสมัยต่อมาก็ตาม ได้เคยมีพระสนมเอกที่ฉลาดปราดเปรื่องผู้หนึ่ง ซึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นท้าวศรีจุฬาลักษณ์ เพราะท่านฉลาดมากจึงได้เกิดมีเรื่องที่เราเรียกกันว่า “ตำนานนางนพมาศ” นี้ขึ้น...”

เรื่องตำนานนางนพมาศมีชื่อเรียกอย่างอื่นอีกคือ “ตัวรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์” และ “เรวดีนพมาศ” กล่าวกันว่า นางนพมาศเป็นผู้เรียบเรียงขึ้นในทำนองเล่าถึงชีวประวัติของตน ตั้งแต่เกิดตลอดจนถึงเวลาที่บิดามารดานำตัวไปถวายเป็นพระสนมในพระร่วงเจ้า และชนบประเพณีในราชสำนักที่รับรู้ได้เห็นด้วยสายตาของตนเองโดยตลอด แต่มีปัญหาเกือบตลอดทั้งเรื่องเช่นกันคือ ตั้งแต่วันเดือนปีเกิด วันถวายตัวเป็นพระสนมในพระร่วงเจ้า รวมทั้งชนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนักที่เรียบเรียงไว้ รวมทั้งวันเดือนปีสิ้นสุดแห่งชีวประวัติ

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น ต่อมาได้มีผู้ทรงภูมิรู้พยายาม

ค้นคว้าหาหลักฐานชี้แจงเพิ่มเติมจนเกิดความชัดเจนมากขึ้น จึงขอประมวลมาเพื่อท่านผู้ฟัง จะได้พิจารณาและเพื่อความสมบูรณ์ของเรื่องท้าวศรีจุฬาลักษณ์สมัยสุโขทัยสืบต่อไป

นายธนิต อยู่โพธิ์ ผู้เคยดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้กล่าวถึงบิดาของท้าวศรีจุฬาลักษณ์ในเรื่อง “สมเด็จพระนารายณ์มหาราชและนักปราชญ์ราชกวินในรัชสมัย” ว่า

“ในสมัยราชวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย เราย่อมได้ผ่านชื่อ “ศรีมโหสถ” มาแล้ว คือ ออกพระศรีมโหสถ บิดานางนพมาศหรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ในที่นั้นกล่าวว่ามิตระกูลเป็นพราหมณ์และเป็นราชบุโรหิตในราชสำนักพระร่วงเจ้า ได้บังคับบัญชากิจการตักแต่งพระนคร มีการทำพระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นต้น”

ศาสตราจารย์พิเศษ พระวรเวทย์พิสิฐ (วรเวทย์ ศิวัศรียนนท์) ได้กล่าวถึงนามเดิมของพระศรีมโหสถ และนามของมารดาท้าวศรีจุฬาลักษณ์ไว้ในเรื่อง “วรรณคดีไทย” ว่า

“นางนพมาศเกิดในตระกูลพราหมณ์ บิดาชื่อโชติรัตน์ เป็นที่พระศรีมโหสถ มีตำแหน่งเป็นราชบุโรหิตในรัชสมัยพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย มารดาชื่อนางเรวดี จึงเรียกกันว่า เรวดีนพมาศ ต่อมาได้เลื่อนอิสริยยศเป็นท้าวศรีจุฬาลักษณ์...”

ส่วนวันเดือนปีเกิดที่เป็นปัญหานั้น พ.ศุขทิศ ได้กล่าวไว้ในเรื่อง “พระร่วงกษัตริย์ผู้เชี่ยวชาญโหราศาสตร์” ในนิตยสารรายเดือนฉบับปฐมฤกษ์ พ.ศ. ๒๔๙๗ อ้างหนังสือนางนพมาศหรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์และไตรภูมิพระร่วงมาเป็นหลักพิจารณาชี้แจงประกอบกันว่า

“นางนพมาศเกิดเมื่อ ณ วัน ๒ ๑๕ ค่ำ ปีชวด แต่มิได้ระบุศักราชไว้ กล่าวแต่ว่า “ด้วยปีนั้นยังใช้โบราณศักราช สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินยังหาได้ลบศักราชตั้งจุลศักราชขึ้นใหม่ไม่” ตอนที่มารดานำนางเข้าถวายตัวปรากฏในหนังสือว่า “ครั้นวันรุ่งเช้าเป็นวันศุกร์ เดือนสิบสองขึ้น ๑๐ ค่ำ จุลศักราช ๖ ปีมะโรง ฉศก ถึงวาระกำหนด ช้าน้อยจะจากเคหะสถาน ไม่อยู่ในพระราชนิเวศน์เป็นข้าบาทสมเด็จพระร่วงเจ้า และช้าน้อยมีอายุนับตามปีได้ ๑๗ ตามเดือนได้ ๑๕ ปี กับ ๘ เดือน ๒๔ วัน” ศักราช ที่กล่าวในตอนี้ มีจำนวนตัวเลขน้อยเกินกว่าที่จะเรียกว่าเป็นจุลศักราชในสมัยกาลแห่งกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงทุก ๆ พระองค์ แต่เมื่อนำเข้าไปเทียบเคียงกับศักราชที่กล่าวถึงในบางแผนกของหนังสือไตรภูมิพระร่วงแล้ว...ปรากฏว่าลจจรอยกันได้สนิท กล่าวคือนางนพมาศ เข้าถวายตัวเมื่อปีมะโรง ศักราช ๖ นับแต่นั้นไปอีก ๑๗ ปี ก็ถึงปีระกา ศักราช ๒๓ ซึ่งอ้างว่าเป็นปีที่ทรงแต่งไตรภูมิพระร่วงพอดี เป็นหลักฐานให้เห็นว่า ศักราชในหนังสือสองเล่มนี้ (หนังสือ

นางนพมาศหรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์หรือ เวรดินพมาศ กับ ไตรภูมิพระร่วง) เป็น คักราชเดียวกัน

และ พ.ศุขทิศ ได้สรุปวันเดือนปีเกิด และวันเข้าถวายตัวเป็นพระสนมใน พระร่วงเจ้าของนางนพมาศหรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ว่าเป็นสมัยที่พระมหาธรรมราชา ที่ ๑ หรือพระมหาธรรมราชาลิไทย ด้วยเหตุที่ว่า

“พระมหาธรรมราชาที่ ๑ ขึ้นครองราชย์เมื่อปีขุน พ.ศ. ๑๘๙๐ (จ.ศ. ๗๐๙ สวรรคต ในปีมะเมีย พ.ศ. ๑๙๒๑ (จ.ศ. ๗๔๐) ปีระกา อันเป็นปีที่ทรงแต่งหนังสือไตรภูมิพระร่วง มีในรัชสมัยของพระองค์ ๒ คราว คือ ปีระกา พ.ศ. ๑๙๐๐ และ พ.ศ. ๑๙๑๒ เมื่อคิดเทียบกับปีที่นางนพมาศเข้าถวายตัวแล้วควรจะยุติได้ว่า ทรงแต่งไตรภูมิพระร่วงเมื่อปีระกา พ.ศ. ๑๙๑๒ (ศักราช ๒๓) และนางนพมาศเข้าถวายตัวเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๑๘๙๕ (ศักราช ๖) ดังนั้น ศักราช ๑ จึงเริ่มในปีขุน พ.ศ. ๑๘๙๐ อันเป็นปีแรกที่ขึ้นครองราชย์นั่นเอง และนางนพมาศเกิดเมื่อปีชวด พ.ศ. ๑๘๗๙ กล่าวคือก่อนพระมหาธรรมราชาที่ ๑ ครองราชย์ ๑๑ ปี และถวายตัวภายหลังครองราชย์ ๖ ปี”

เรื่องของศักราชที่ปรากฏว่า มีศักราช ๑ ศักราช ๖ ศักราช ๒๓ นั้น ไม่ใช่ศักราช โบราณ ไม่ใช่จุลศักราช ไม่ใช่มหาศักราช และไม่ใช่พุทธศักราช พ.ศุขทิศ ได้กล่าวถึง เรื่องศักราชที่ใช้ผิดแผกแตกต่างจากที่เคยใช้กันอยู่ว่า “ในด้านโหราศาสตร์นั้น พระมหา ธรรมราชาที่ ๑ ได้ทรงคิดตัดศักราชใช้ในรัชกาลของพระองค์ โดยยึดเอาปีที่พระองค์ขึ้น เสวยราชย์เป็นศักราชตั้งต้น ๑”

ส่วนการศึกษาของท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ศาสตราจารย์พิเศษ พระวรเวทย์พิสิฐ (วรเวทย์ ติวะศรียานนท์) ได้กล่าวถึงเรื่องการศึกษาของท้าวศรีจุฬาลักษณ์ไว้ในหนังสือ เรื่อง “วรรณคดีไทย” ว่า

“มีอายุ ได้ ๗ ขวบ พระศรีมโหสถ ได้สั่งสอนให้เล่าเรียนอักษรไทยพากษ์และ อักษรสันสกฤตได้ชำนาญแล้วจึงให้เรียนพระพุทธรักษา พอรัศัพท์แปลตามกลประโยคที่ ตื่น ๆ แล้วให้เรียนคัมภีร์ไตรเพท ให้รู้ลักษณะ เอก โท ตริ จัตวา กากบาท ทันทฆาต ไตคู้ และ ศ,ฆ,ส, ไม้้วน ไม้ลาย ประวิสรรชนีย์ อักษระ สระ พยัญชนะ ฟนทอง ฟองมัน นฤกหิต ทิฆะรัสสะ สกล ฐนิต ครุ ลหุ เห็นรู้แจ้งเจนใจเป็นอันดีแล้วจึงสอนให้แต่ง บทกลอน กาพย์ โคลง ฉันท์ ลิลิต ไว้วางถ้อยคำสำนวนตามคตินักปราชญ์ ทั้งท่านให้เรียน คัมภีร์ไตรวิชาตามตำรับโหราศาสตร์ สอนให้ดูดาวนพเคราะห์นักชดถกษณ์ จนรู้ลักษณะทาย ร้ายดี พออายุได้ ๑๕ ปี ก็ถึงซึ่งชำนาญสิ้นเสร็จนับเป็นสตรีนักปราชญ์ ฉลาดรู้คดีโลก คดีธรรม ในแผ่นดินได้คนหนึ่ง”

ความเป็นสตรีที่ได้รับการศึกษาดี และเป็นสตรีที่ได้รับการอบรมในตระกูลดีของนาง ดังหลักฐานที่อ้างนั้น เมื่อเข้าถวายตัวรับราชการในราชสำนักไม่นาน ความฉลาดปราดเปรื่องก็ปรากฏจนเป็นที่โปรดปรานของพระร่วงเจ้าผู้เป็นพระราชสวามี จึงได้รับพระราชทานให้เลื่อนขึ้นดำรงตำแหน่งพระสนมเอกที่ท้าวศรีจุฬาลักษณ์

พระร่วงเจ้าผู้เป็นพระราชสวามีก็คือ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ หรือพระมหาธรรมราชาลิไทย เสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๙๐ นี้ พ.ศุขทิศกล่าวไว้ นั้น และตรงกันกับความเห็นของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร กล่าวไว้ในเรื่อง “การชำระประวัติศาสตร์สุโขทัย” แต่ปีสวรรคตต่างกัน คือ ของ พ.ศุขทิศ ว่า เป็น พ.ศ. ๑๙๒๑ ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เป็น พ.ศ. ๑๙๑๑ นางนพมาศหรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ได้ถวายตัวคือ พ.ศ. ๑๘๙๕ หรือศักราช ๖ นั้น ก็คงอยู่ในสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ หรือพระมหาธรรมราชาลิไทย ครองราชย์อยู่ ดังนั้น พระร่วงเจ้าจึง หมายถึง พระองค์

ปัญหาต่อไปเกี่ยวกับงานสำคัญของท้าวศรีจุฬาลักษณ์คืองานวรรณคดีที่มีชื่อว่า นางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หรือเวรดินพามาศ ซึ่งถือกันว่าเป็นวรรณคดีสำคัญเรื่องหนึ่งในสมัยสุโขทัยดังเช่นที่ศาสตราจารย์พิเศษ พระวรวงศ์วิสิฐ วิจารณ์ไว้ในเรื่อง “วรรณคดีไทย” ว่า

“หนังสือที่นางแต่งขึ้นนี้ เป็นแบบแผนที่เหมาะแก่ความนิยมในยุคนั้น ทั้งขนบธรรมเนียมและประเพณี ทั้งนางได้เก็บข้อความที่เป็นเหตุการณ์เกิดในสมัยนั้น เพื่อให้คนรุ่นหลังทราบต่อมาอันเป็นความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคสุโขทัยเป็นอันมาก...

หนังสือเรื่องนางนพมาศฉบับตีพิมพ์เป็นภาษาไทย ซึ่งเรามีอยู่เดี๋ยวนี้ เชื่อกันว่านางนพมาศแต่งเอง เล่าเรื่องที่บิดานำนางไปถวายเป็นพระสนมเอกของสมเด็จพระร่วง ได้เห็นขนบธรรมเนียมราชประเพณี ตลอดจนกฎหมายสถานบ้านเมืองและรั้ววังอย่างไร ก็พรรณนาไว้ในหนังสือนี้ รวม ๓ เล่มสมุดไทย ตลอดจนการแต่งข้อความเป็นกลอนไว้บางตอน แสดงว่านางนพมาศไม่เป็นสตรีนักปราชญ์เท่านั้น แต่เป็นกวีที่เยี่ยมผู้หนึ่ง

เมื่ออ่านดูด้วยความพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว จะเห็นได้ว่าในทางภาษาหนังสือไม่เก่าสมเรื่อง เป็นภาษาที่แต่งใหม่ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง ผิดกับสำนวนหนังสือที่แต่งในยุคสุโขทัยนัก เพราะมีข้อความบางแห่ง ซึ่งเห็นว่า จะเป็นความจริงไม่ได้ เช่นกล่าวถึงชาวต่างประเทศว่ามีอังกฤษ ฝรั่งเศส วิลันดา สเปน และที่สาคูอเมริกัน ซึ่งเรารู้กันอยู่เดี๋ยวนี้แน่นอนว่า ฝรั่งเศสเหล่านั้นยังไม่มีมาในประเทศนี้ในครั้งนางนพมาศ

ความตอนหนึ่งอ้างว่า ครั้งนั้นนครสุโขทัยมีปืนใหญ่หนักตั้งร้อยหาบพันหาบ ข้อนี้ก็จะเป็นความจริงไปไม่ได้ เพราะในสมัยสุโขทัยปืนใหญ่ยังไม่มีใครใช้กัน

ในเรื่องคำกลอนซึ่งได้ให้ตัวอย่างไว้ในหนังสือเรื่องนางนพมาศก็เป็นภาษาที่ใช้กันในกรุงรัตนโกสินทร์ อีกประการหนึ่ง ในยุคสุโขทัยยังไม่เคยพบหนังสือใด ซึ่งแต่งเป็นคำกลอนเลย

แต่อย่างไรก็ดีหนังสือเรื่องนี้ต้องมีจริง แต่ต้นฉบับอาจลบเลือนบกพร่องไป จึงมีผู้แต่งเพิ่มเติมขึ้นใหม่เหมือนกับเรื่องไตรภูมิพระร่วง ซึ่งปรากฏว่า มหาบุญช่วย วัดกลางปากน้ำ เป็นผู้จารในส่วนบทกลอนก็แต่งขึ้นใหม่ แล้วอ้างว่านางนพมาศแต่ง เพื่อให้สมกับข้อความที่ยกย่องว่า นางนพมาศเป็นกวี”

ท่านผู้ฟังที่เคารพ เรื่องผลงานในด้านวรรณคดีของท้าวศรีจุฬาลักษณ์มีปัญหาดังกล่าวนั้นจนถึงนักค้นคว้าบางท่านไม่เชื่อว่า ท้าวศรีจุฬาลักษณ์หรือนางนพมาศมีตัวจริง และนางนพมาศหรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ไม่มีตัวจริงแล้ว ก็เกิดปัญหาว่าใครเป็นผู้แต่งหนังสือเรื่องนี้กันต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำรัสยืนยันว่า เป็นที่นับถือของ “ผู้ศึกษาโบราณคดีแต่ต่อมามีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมหลวงวงศาธิราชสนิทเป็นต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเชื่อว่า ต้นฉบับเดิมจากสมัยสุโขทัยคงมีอยู่จริง แต่มาถูกดัดแปลงแต่งเติมในสมัยหลังจนแทบไม่เห็นร่องรอยของเก่า ในพระราชนิพนธ์ พระราชพิธีสิบสองเดือนได้ทรงใช้หนังสือเล่มนี้ในการตรวจสอบพัฒนาการความคลี่คลายของพระราชพิธีหลายอย่าง”

อนึ่ง คำว่า “ศรีจุฬาลักษณ์” ในสมัยสุโขทัย ยังมีปรากฏหลักฐานอยู่อีกแห่งหนึ่ง คือ ศิลจารึกหลักที่ ๔๓ ที่เรียกว่า จารึกวัดอโศการาม มีว่าสมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ อัครมเหสี ของพระมหาธรรมราชาที่ ๒ แม้จะไม่มีพระราชประวัติมากนัก แต่ก็พอเป็นหลักฐานอ้างได้ว่า นามบรรดาศักดิ์ศรีจุฬาลักษณ์มีอยู่จริงในสมัยสุโขทัย และในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็มีท้าวศรีจุฬาลักษณ์ คือ ลูกสาวของพระนมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเป็นกนิษฐภคินีของสมเด็จพระเพทราชา ซึ่งได้เป็นพระสนมเอกของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หากมีโอกาสจะขอมาเสนอต่อไป เรื่องของท้าวศรีจุฬาลักษณ์สมัยสุโขทัย ในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๑ หรือพระมหาธรรมราชาลิไทย จะมีชีวประวัติเป็นอย่างไร และสิ้นสุดลงเมื่อใด ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด จึงขอยุติไว้เพียงนี้

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๔๑

ท้าวทองกีบม้า

นางสายไหม จบกาศึก เรียบเรียง

สตรีเชื้อสายชาวต่างชาติ และได้มีชีวิตประวัติที่สร้างความดีอันเป็นผลงานปรากฏเป็นเอกลักษณ์ของไทยสืบจนปัจจุบัน ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีคุณต่อบ้านเมือง ต่อประเทศไทย ด้วยเช่นกัน สมควรได้รับการยกย่องในผลงานและคุณความดีนั้นด้วย สตรีผู้นั้น ได้แก่ “ท้าวทองกีบม้า” ผู้เป็นต้นกำเนิดทำขนมหวานแบบไทย ๆ ที่มีมาแต่โบราณ ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา และปัจจุบันนี้ก็ยังแพร่หลายไม่เสื่อมคลาย

นาม “ท้าวทองกีบม้า” เป็นตำแหน่งวิเศษกลาง ปรากฏอยู่ในหนังสือกฎหมายตราสามดวง ถือศักดินา ๔๐๐ มีอยู่ ๓ คน คือ ท้าวเทพภักดี ท้าวทองพยศ และท้าวทองกีบม้า

ผู้ดำรงตำแหน่งท้าวทองกีบม้า ที่มีชื่อปรากฏสืบมาถึงบัดนี้ คือ สตรีที่เป็นภรรยาของ ฟอลคอน หรือเจ้าพระยาวิไชยเณร เจ้าพระยาในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ครั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นสตรีชาวญี่ปุ่นเชื้อสายโปรตุเกส ธิดาคนโตของ มิสเตอร์ฟานิค มารดาเป็นชาวญี่ปุ่น นาม อูร ชูล ยามาต้า มีชื่อนางมารี ปินยา เดอ กียมาร์ หรือ แคทเทอร์ริน เดอ ทอร์ควีมา

บรรพบุรุษของมารี หรือ แคทเทอร์ริน ฝ่ายบิดาเป็นชาวญี่ปุ่นที่สมรสกับชาวโปรตุเกสที่นับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งอพยพมาตั้งถิ่นฐานในพระนครศรีอยุธยา ด้วยสาเหตุจักรพรรดิญี่ปุ่นกีดกันมิให้ชาวญี่ปุ่นเข้ารีต ส่วนบรรพบุรุษฝ่ายมารดานั้น สันนิษฐานว่า จะมีเชื้อสายของยามาต้า นากามาซา ผู้มีบทบาทสำคัญในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม มีนามบรรดาศักดิ์ว่า “ออกญาเสนาภิมุข”

ครอบครัวมารี เคร่งครัดในการนับถือศาสนาอย่างยิ่ง เฉพาะมารีเองนั้น มีคุณสมบัติที่น่านับถือ มีความซื่อสัตย์สุจริต เมตตา อดทน เป็นกุลสตรีที่มีลักษณะเป็นแม่บ้านแม่เรือนมาตั้งแต่เยาว์ หนังสืออีกหลายเล่ม กล่าวว่า นางมีชื่อภาษาญี่ปุ่นว่า “โนนิกะ” เกิดในตระกูล ซามูไร

เมื่อมารีอายุได้ ๑๖ ปี ได้พบกับ คอนสแตนติน ฟอลคอน ฝรั่งเศสชาวกรีก ที่อพยพเข้ามาและได้รับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อเริ่มมีสัมพันธ์กันนั้น บิดาของมารีไม่พอใจนัก ด้วยพิจารณาเห็นว่า ฟอลคอน หลงใหลอยู่ในลาภยศสรรเสริญ

ไม่แสดงตัวชัดเจนว่านับถือภิกษุใด ทั้งนี้เนื่องจากว่าภิกษุโรมันคาทอลิกถือปฏิบัติเคร่งครัดจริงจัง ซึ่งเป็นนิสัยที่ตรงกันข้ามกับมารี มารีเป็นผู้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้ทุกข์ยาก มีวิริยะอุตสาหะในการโน้มน้าวจิตใจให้คนมีศรัทธา เลื่อมใสในพระเจ้า มีความเมตตา ก่อบุญกุศล บริจาคทั้งแรงกายแรงใจตลอดจนทรัพย์สินเพื่ออนุเคราะห์คนยากจน กล่าวว่า นางได้รับการขนานนามว่า “มารดาแห่งพวกคริสเตียน” ในที่สุดฟอลคอนได้ปรับปรุงนิสัยหันมาถือภิกษุโรมันคาทอลิกประพฤติดีตามลัทธิ จึงได้แต่งงานอยู่กับมารี

ชีวิตส่วนตัวของมารีมุ่งมั่นจะรับใช้พระเจ้าและปฏิบัติสามีในฐานะภรรยาที่ดี ฟอลคอนเข้ารับราชการเป็นที่โปรดปรานในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีตำแหน่งหน้าที่สูง และมีฐานะร่ำรวยมั่งคั่ง นางมารีก็ได้เข้ารับราชการในราชสำนักฝ่ายในด้วย แม้จะไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ฝ่ายในชัดเจนก็ตาม ก็ได้เล่าขานสืบต่อกันมาว่า อาหารและเครื่องครัวเครื่องหยาแบบโปรตุเกสหลายชนิด ได้เผยแพร่เข้ามาในพระราชวังของกรุงศรีอยุธยา ฝีมือทำขนมจึงเป็นที่โปรดปรานในสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็น “ท้าวทองกิมม้า”

อาหารของโปรตุเกสชนิดหนึ่งเรียกว่า แบร์เร็ตต้า (Biretta) ทำด้วยไข่แดง แล้วประดิษฐ์เป็น ๓ หยิบ คล้ายหมวกบาทหลวง (ซึ่งต่อมาคนไทยมาดัดแปลงเป็นหลายจับ) เรียกว่า ขนมทองหยิบ และยังมีขนมอีกหลายอย่าง ซึ่งจดหมายเหตุฝรั่งเศสโบราณ ได้บันทึกถึงนางมารี ในนามของมาตาม ฟอลคอน ว่า “ท้าวทองกิมม้า เป็นผู้กำกับการชาวเครื่อง พนักงานหยา ทานทองกิมม้าผู้นี้เป็นต้นเครื่อง สั่งสอนให้ชาวสยามทำของหวาน คือ ขนมทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ทองโปร่ง ทองพลุ ขนมผิง ขนมฝรั่ง ขนมขิง ขนมไข่เต่า ขนมทองม้วน สัมปันนี ขนมหม้อแกง และสังขยา

ระหว่างที่ฟอลคอน หรือเจ้าพระยาวิเศษยังรับราชการอยู่ชีวิตของมารีมีความสุขและได้รับเกียรติมีผู้นับหน้าถือตากว้างขวาง ครั้นต่อมาเมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เกิดเหตุต้องกำจัดอำนาจของเจ้าพระยาวิเศษ และถูกประหารชีวิต ดวงชะตาของมารีจึงพลิกผันตกต่ำอย่างน่าสงสาร ในฐานะที่เป็นภรรยานักโทษ ประหารทางการเมือง นางถูกริบทรัพย์สิน ถูกยึดตราประจำตำแหน่ง เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย บ้านเรือน ถูกคุมขังไว้ในโรงม้าที่เต็มไปด้วยปฏิกูล เนื่องจากคุณความดีแต่เดิมทำให้ผู้คุมผ่อนผันบ้าง

ในขณะนี้ ขุนหลวงสรศักดิ์สนพระทัยและปรารถนาจะได้นางเป็นภรรยา และด้วยน้ำใจที่เด็ดเดี่ยวมั่นคง นางจึงไม่สนองตอบและด้วยเหตุนี้เอง นางได้รับผลตอบแทนด้วยโทษ และการทรมานมากขึ้นกว่าเดิม

จดหมายเหตุของ เมอซิเออร์ เดอโชมอง กล่าวถึงมารีว่า “เมื่อสิ้นบุญเจ้าพระยาวิเชนทร์ มาตามก็อดัดใจ ไหนจะถูกรบกวร้งแก ถูกเหยียดหยาม ไหนจะยากจน เพราะทรัพย์สินเงินทองถูกริบจนหมดตัว ถึงต้องขอทานตามบ้านพวกเข้ารีต” คือพวกคาทอลิก

“เมื่อเกิดการจลาจลวุ่นวายกัน จนเจ้าพระยาวิเชนทร์ถูกประหารนั้น มาตามฟอลคอนเคยหนีไปหา นายพล เดอฟาร์จ ที่กรุงธนบุรี เพื่อขอความช่วยเหลือ แต่นายพลกลัวความผิดจะลามมาถึง จึงคิดเอาตัวรอด โดยจับมาตามไว้ แล้วส่งกลับไปยังกรุงศรีอยุธยาอีก

“มาตามฟอลคอน ถูกจำคุกอยู่ ๒ ปี ได้รับความเดือดร้อนแสนสาหัส จนกระทั่งแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ จึงได้รับการปลดปล่อยและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้กำกับห้องพระเครื่องต้น”

ในจดหมายเหตุ เมอซิเออร์ เดอโชมอง ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“ส่วนในพระราชวังนั้น มีพนักงานผู้หญิงทำราชการอยู่ในวัง และอยู่ในความบังคับบัญชาของมาตามคอนสตันซ์ มากกว่า ๒๐๐ คน และมาตามคอนสตันซ์เป็นผู้ดูแลเครื่องเงิน เครื่องทองของหลวง ทั้งเป็นหัวหน้าเก็บพระภูษาและฉลองพระองค์ และเป็นผู้เก็บผลไม้ของเสวยด้วย

เมื่อมาตามได้รับหน้าที่นี้ ก็เป็นช่องทางหาผลประโยชน์ได้มาก แต่เพราะมาตามเป็นคนซื่อ ไม่ยอมหากำไรในสิ่งที่คนเคยรับหน้าที่นี้มาแต่เดิม ได้เคยหาทุกปี ๆ มาตามคอนสตันซ์ ได้คืนเงินเข้าท้องพระคลังปีละมาก ๆ”

จากบันทึกนี้ แสดงให้เห็นน้ำใจอันสุจริตอย่างยิ่ง นางได้รับราชการต่อมาจนถึงอายุ ในปี พ.ศ. ๒๒๖๐ ซึ่งถือว่าเป็นกุลสตรีชาวต่างประเทศตัวอย่าง ที่ยึดมั่นในความดีงามควรแก่การสตุติ

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๓๘

ท้าววรจันทร์ เจ้าจอมมารดาवादในรัชกาลที่ ๔

ท้าววรจันทร์ เจ้าจอมมารดาวาดในรัชกาลที่ ๔

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

ตำแหน่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายหน้าในสมัยโบราณ คือ อัครมหาเสนาบดี และ จตุสดมภ์ ซึ่งควบคุมข้าราชการทั้งมหาดไทย และกลาโหม และเสนาบดีเวียง วัง คลัง นา ซึ่งรับราชการอยู่ในกรม กองต่าง ๆ เป็นเรื่องของผู้ชาย ส่วนข้าราชการฝ่ายใน เป็นเรื่องของสตรี ที่รับราชการอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และราชสำนักในตำแหน่ง ต่าง ๆ ตำแหน่งข้าราชการฝ่ายในที่มีฐานะเท่าเทียมกับอัครเสนาบดีนั้น คือ ตำแหน่ง ท้าววรจันทร์ มีหน้าที่ถวายสิบสองพระกำนัล และตำแหน่งท้าวทรงกันดาลมีหน้าที่ถวาย ลูกกุญแจพระคลังใน

ผู้ดำรงตำแหน่งท้าววรจันทร์ มักจะเคยรับราชการเป็นเจ้าจอมมารมาก่อน ด้วยต้องมีหน้าที่ว่ากล่าวบังคับบัญชาพระสนมกำนัล ท้าววรจันทร์ที่ปรากฏรับราชการมาแล้วมีดังนี้ คือ ท่านแจ่ม บุตรีท่านผู้หญิงแก้ว ภรรยาเจ้ามหาเสนาบดีกลาโหม คลองเกลือบ ในรัชกาลที่ ๑ เจ้าจอมมารดาอ้อม ในรัชกาลที่ ๑ เป็นท้าววรจันทร์ใน รัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาปราง ในรัชกาลที่ ๒ เป็นท้าววรจันทร์ ในรัชกาลที่ ๓ และ คุณมาลัย ละครหลวงในรัชกาลที่ ๒ ได้เป็นท้าววรจันทร์สืบต่อจนถึงรัชกาลที่ ๕ และ คนสุดท้ายที่ดำรงตำแหน่งท้าววรจันทร์ คือ เจ้าจอมมารดาวาด ในพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นท้าววรจันทร์ ในรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ ความสามารถในการรับราชการของท่านเป็นสิ่งที่น่าศรัทธาอย่างยิ่ง จึงได้ปฏิบัติราชการ อย่างต่อเนื่องถึง ๓ รัชกาล

เจ้าจอมมารดาวาดเป็นบุตรี นายสมบุญ มหาตเล็กหลวงในรัชกาลที่ ๓ นายสมบุญ เป็นบุตร พระศิริสมบัติ (เลียง) มารดาชื่อด้วย บุตรีท้าวปฏิบัติพิณฑทาน (เจ) บิดาถึงแก่กรรมตั้งแต่เยาว์ เกิดเมื่อ วันอังคาร แรม ๑๕ ค่ำ ปี ฉลู ตรีศก จุลศักราช ๑๒๐๓ ตรงกับวันที่ ๑๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๓๔๔ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวได้ว่าเกิดในสกุลข้าราชการกรมท่าในรัชกาลที่ ๒ เมื่อท่านอายุได้ ๑๐ ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต ครั้นนี้ป้าของท่านชื่อ นาค เป็น ผู้เลี้ยงดูมาแต่เล็ก และนำท่านเข้าถวายตัวเป็นละครหลวงในสมเด็จพระนางเจ้า

โสมนัสวัฒนาวดี พระอัครชายาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอัครชายาโปรดเลือกให้ท่านเป็นตัวพระเอกในชุดระบำและเป็นตัวโอเหนด เล่นถวายทอดพระเนตรเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จลงเสวยที่ตำหนัก ความสามารถในการละคร และรำได้งดงามรวดเร็วของเจ้าจอมมารดาवादสมัยนั้นเล่ากันว่า เมื่อเล่นละครข้างในเรื่องโอเหนด ตอนใช้บน ถึงบทชมโฉมบุษบา สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสฯ ทรงไม่พอพระทัยผู้เล่นตัวโอเหนดอยู่ก่อน โปรดสั่งให้เจ้าจอมมารดาवादมาแสดงแทน ขณะนั้นเจ้าจอมมารดาवादเป็นตัวสังคามาระตา จึงต้องเปลี่ยนตัวทันที เมื่อครูบอกท่ารำให้แล้ว ก็รีบออกไปถวาย ปรากฏว่า เป็นที่ถูกพระทัยอย่างยิ่ง ครั้นเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีเสด็จสวรรคต คุณนาคก็นำท่านออกจากราชการ โดยอ้างว่าถวายตัวเฉพาะสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีเท่านั้น แต่ในที่สุดก็มีพระราชดำรัสโปรดให้หาตัวเจ้าจอมมารดาवादเข้ามาหัดละครในวัง โดยเป็นศิษย์เจ้าจอมมารดาแย้มในรัชกาลที่ ๒

ท่านมีน้ำใจกล้าหาญเป็นนิสัย ความกล้าหาญนี้เองได้ช่วยให้ครูพันโทได้เนื่องจากความสามารถในการเล่นเป็นตัวโอเหนดนี้เอง เป็นเหตุให้ชื่อเสียงของท่านเลื่องลือชมว่าเล่นดีเพราะครูดี แต่กลับมีผู้คิดค้านว่า ครูดีเพราะให้ครูผู้ชายหัดให้ ครูหัดละครของท่านชื่อแย้ม ด้วยเหตุนี้ครูแย้มจึงถูกต้องโทษ ด้วยผิดราชประเพณีที่ให้ครูผู้ชายสอนขณะที่เจ้าจอมเล่นละคร ตัวละครทุกคนต่างมีครูมากำกับ ส่วนตนเองไม่มี จึงเกิดความน้อยใจ ร้องให้ออกมากลางแจ้ง จึงเป็นเหตุให้ครูแย้มพันโท ซึ่งท่านและครูแย้มต่างนับถือรักใคร่สืบทอดกันมาอีกนาน ทราบครูแย้มถึงแก่กรรม และท่านเป็นผู้จัดการศพสนองคุณ

ต่อมาท่านรับราชการเป็นเจ้าจอม หน้าที่ของท่านในรัชกาลที่ ๔ คือ เล่นละคร ท่านเป็นพระเอกที่รำสวยและสง่างามไม่มีที่เปรียบ เคยเป็นตัวละครต่าง ๆ คือ พระนารายณ์ปราบหนุมาน พระอรชุน โอเหนด พระราม ท้าวมาลีวราช ละครนอกมีเล่นบ้างแต่ส่วนใหญ่แล้ว จะเล่นเรื่องรามเกียรติ์และโอเหนดนับตั้งแต่ขาดตัวพระเอกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ มา ท่านก็อยู่ในตำแหน่งพระเอกตลอด

ละครข้างในกำหนดการเล่นเฉพาะในงานมงคลใหญ่ ๆ เช่น การฉลองวัด สมโภชช้างเผือกหรืองานโสกันต์เจ้านายบางพระองค์ ท่ารำของท่าน ผู้ใดได้ชมจะตรึงใจมิเสื่อมเลือน มีเรื่องเล่ากันว่า ครั้งหนึ่งเล่นรามเกียรติ์ตอนท้าวมาลีวราชว่าความ ระหว่างรำจากป้อมขนิษฐียุทธ์ ข้างพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาทบนกำแพงพระบรมมหาราชวัง เมื่อยาตรากระบวณออกจากประตูวังไปนั่งว่าความนั้น เกิดฝนตก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรัสว่า “เพราะเหตุนางแมว ฝนจึงตก” ทั้งนี้เพราะ นามเดิมของท่านชื่อ แมว เปลี่ยนเป็นชื่อ วาด ภายหลัง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเจ้าจอมมารดาวาดอย่างยิ่ง ครั้งหนึ่งโปรดให้สวมชฎาทองค้ำลงยาสำหรับเจ้านายทรงในเวลาโสกันต์ ซึ่งถือว่าสามัญชนจะสวมไม่ได้ และเพื่อกันมิให้มีผลร้ายใด ๆ โปรดพระราชทานหลังน้ำสังข์ให้ก่อนสวม

หน้าที่ละครเป็นเพียงส่วนหนึ่งแห่งหน้าที่เจ้าจอม หน้าที่อีกประการหนึ่งคืออยู่เฝ้ารับใช้บนพระที่นั่ง ช่วยเจ้าจอมตั้งพระเครื่อง นอกจากนั้น มีหน้าที่ตามเสด็จหัวเมืองต่าง ๆ เช่น นครปฐม พระสมุทรเจดีย์ พระพุทธบาทสระบุรี เพชรบุรี ทางใต้ ได้แก่ นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี ทางเหนือ คือ พิษณุโลก จะต้องขี่ม้าตามเสด็จ และจัดเครื่องเสวยตามระยะทางรอนแรมทางสถลมารค เป็นต้น

เจ้าจอมมารดาวาดเป็นเจ้าจอมอยู่นาน จนถึง พ.ศ. ๒๔๐๖ จึงมีครรภ์ประสูติพระโอรส พระราชทานนามว่า โสณบัณฑิต มีความหมายตามที่พระราชนิพนธ์ ดังนี้

สมเด็จพระปรมณทรมหามกุฏ พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยามผู้เป็นพระบิดา
ขอตั้งพระนามแก่นุตรชายที่เกิดแต่แม่วิเหนาเป็นมารดา ประสูติในวัน ๔^๓ ค่ำ ปีกุน
ยังเป็นจิตวาศก คักราช ๑๒๒๔ นั้นว่า พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต โสณนาม
ของจงได้เจริญชนมายู พรพน สุข พล ปฏิภาณ ศุภสารสมบัติ วารยศ ภาษาปรากฎ
เกียรติคุณสุนทรเดช พิเศษสวัสดิพิพัฒนามงคล พิบุลยผลทุกประการ เทอญ
ตั้งนามมาณวัน ๔^๓ ค่ำ ปีกุน เบญจศก
๔

คาถาพระราชทานนาม

โสณบัณฑิตนาโมย	โหดุ มยห์ กุมารโก
ยถิจฉิตกาโล ชาโต	อจจิจฉิตาย มาตุยา
สุชี ทิฆายโก โหดุ	อโรโค นิรุปปทโว
อทุโธ มหทุโน โภคี	อชุพุโก สาครูปโม
ปิตุโน รกขิต วสั	สมตโต โหดุ อายติ
สกั มาตรั รกขเยย	ยสุมิ ปุณโน สทา
ลิตุหมตฤ	

คำแปลคาถา

กุมารของเราเกิดในกาลที่ต้องตามประสงค์ เกิดแต่มารดาอันมีความปรารถนา
ยิ่งนัก จงมีนามว่า โสณบัณฑิต ฉะนี้เกิด และจะเป็นผู้มีความสุขมีอายุยืนยาว ไม่มีโรค
ไม่มีอุปัทวะ มั่งคั่งมีทรัพย์ใหญ่ มีโภคเครื่องใช้สอย และไม่รู้จักเปรียบด้วยสาคร

สามารถจะรักษาวงศ์ของบิดา แลพึงรักษาซึ่งมารดาต่อไปภายหน้า เป็นผู้มั่นคงแน่นอนในยศทุกเมื่อ ความสำเร็จดังพรนี้ จงมีเทอญ

เมื่อเวลาพระราชทานนามนั้นได้มีพระราชกระแสว่า พระนามนี้ตั้งพระราชหฤทัยพระราชทานอนุโลมตามเรื่อง โสณบัณฑิตชาดก “ถ้ามีลูกอีกคนหนึ่งข้าจะให้ชื่อว่า นนทบัณฑิต และจะให้ให้นมิต์พระมาเทศน์เรื่องชาดกนี้ให้ฟัง” แต่เจ้าจอมมารดาวาดก็ไม่มีพระโอรสอีก

ท่านรับราชการ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างอายุ ๑๑ ปี ถึง ๒๘ ปี ก็สิ้นรัชกาล เป็นเจ้าจอมมารดาชั้นพานทอง ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดปีละ ๑๐ ชั่ง ขณะพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตพระชนมายุ ๖ ปี ยังคงอยู่ในพระบรมมหาราชวังต่อจนถึงเวลาโสกันต์ และออกผนวชเป็นสามเณร ณ วัดราชประดิษฐ์ จึงได้กราบบังคมลาออกมาอยู่วังนอกที่ปากคลองตลาด

ในปี พ.ศ. ๒๔๑๙ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ทรงเข้ารับราชการในกรมทหารมหาดเล็ก และต่อมาได้โดยเสด็จสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ไปประจำสถานทูตอยู่ ณ กรุงลอนดอน และเสด็จกลับ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ท่านรับราชการในตำแหน่งท้าววรจันทร์แทนคุณมาลัยซึ่งชรามากแล้ว ขณะนั้นท่านมีอายุได้ ๔๕ ปี ทรงอดแค้นเป็นหลายครั้ง ท้ายที่สุดเมื่อไม่สามารถเบี่ยงบ่ายได้แล้วจึงทรงยอมรับ พระราชทานสัญญาบัตร นามว่า

“ท้าววรจันทร์ บรมธรรมิกภักดี นาวิรรคณานุรักษ์” บังคับบัญชาตัดสินว่าราชการในพระบรมมหาราชวัง คือ คักดินา ๓๐๐๐ ได้รับพระราชทาน เครื่องยศ คือ หีบลงยา ๑ หีบ โต๊ะเงินใหญ่ ๒ โต๊ะ โต๊ะนี้เป็นโต๊ะควหาวน พระราชทานเป็นพิเศษ

ท้าววรจันทร์ แปลว่า ผู้รักษาความประพฤติอันดีงาม ภายในราชสำนัก มีทั้งงานประจำและงานทางพิธี หน้าที่ประจำ คือ การพิทักษ์รักษาและบังคับบัญชาพระสนมกำนัลทุกชั้น บังคับบัญชาเจ้าหน้าที่ชั้นท้าวนางเฒ่าแก่ พนักงานมโหรีฝ่ายในรักษาพระที่นั่ง พระราชฐานทั้งในพระนครและหัวเมือง

ในรัชกาลที่ ๖ ท่านยังดำรงตำแหน่งท้าววรจันทร์ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๖ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา พระโอรสทรงประจวบและสิ้นพระชนม์ ท่านโศกเศร้ามาก เมื่อจัดการพระศพแล้ว จึงมุ่งบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ มากขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักว่า ท่านชรามากขึ้นแล้ว ทรงปรารภจะให้มีผู้มาปฏิบัติหน้าที่แทน หากไม่มีพระราชประสงค์จะให้กระทบกระเทือน จึงทรงสถาปนาเจ้าจอมปัมให้เป็นที่ท้าววรคณานันท์ เป็นตำแหน่งรองจากท้าววรจันทร์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พุทธศักราช ๒๔๖๔ ท่านมีอายุได้ ๘๐ ปี และยังคงรับราชการสืบต่อมาตลอดรัชกาลที่ ๗ ท่านป่วยถึงแก่อสัญกรรมในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๒ รวมสิริอายุได้ ๙๖ ปี

ตำแหน่งท้าววรจันทร์ มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๗๔-๒๐๓๑) ทรงตราพระราชกำหนด และกฎหมายตราสามดวง ครั้งยังเป็นพระอัยการ ตำแหน่งนาพลเรือน เรียกเป็นตำแหน่งว่า “สมเด็จพระพี่เลี้ยง” ถ้าเปรียบกับฝ่ายหน้าจะเห็นว่า ข้าราชการฝ่ายหน้าที่มีตำแหน่งสูงสุด คือ เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี ๒ ตำแหน่ง คือ สมุหนายก และสมุหพระกลาโหม ถือศักดินาคณะ ๑๐,๐๐๐ ไร่ ถัดลงมา คือ เสนาบดีจตุสดมภ์ นาคณะ ๑,๐๐๐ ไร่ รองลงมามีพระสนมเอก ๔ ตำแหน่ง เป็นท้าวนาง นาคณะ ๑,๐๐๐ ไร่ ได้แก่ ท้าวอินทสุเรนทร์ ท้าวศรีสุตาจันทร์ ท้าวอินทรเทวี และท้าวศรีจุฬาลักษณ์ กับมีนักพดพิชรา ฉลองพระโอบนุช เป็นท้าวนางอีก ๔ ตำแหน่ง นาคณะ ๘๐๐ ไร่ ได้แก่ ท้าวสมศักดิ์ ท้าวโสภานีเวศ ท้าวอินทสุริยา และท้าวศรีสัจจา เปรียบเหมือนเป็นจตุสดมภ์ ด้วยมีหน้าที่บังคับบัญชาการฝ่ายใน ชื่อตำแหน่งเดิมเรียก “วรจัน” พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ทรงวินิจฉัยว่า น่าจะเขียนว่า “วรจรรย” ซึ่งจะมีความหมายตรงตามตำแหน่งหน้าที่ แปลว่า ผู้รักษาความประพฤติอันดีงามภายในราชสำนัก หมายถึง ขอบเขตหน้าที่ สามารถตักเตือนว่ากล่าว พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในและพระสนมกำนัลได้ เมื่อประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก หรือ เถลิงพระราชมณเฑียร หลังจากที่ได้ ฝ่ายหน้า ได้แก่ อัครมหาเสนาบดี และเสนาบดีจตุสดมภ์ กราบบังคมทูลถวายอาณานุญาตตามหน้าที่ของตนแล้ว ฝ่ายในเป็นหน้าที่ของท้าววรจันทร์ถวายสิบสองพระกำนัล ท้าวทรงกันดาล ถวายลูกกุญแจพระคลังใน ดุจเดียวกับเสนาบดีฝ่ายหน้าเช่นกัน

ชื่อตำแหน่งท้าวพระสนม ๔ ตำแหน่ง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มิได้ปรากฏแต่งตั้งผู้ใด ตามแบบอย่างธรรมเนียมโบราณ ส่วนตำแหน่งท้าวนาง ๔ ตำแหน่ง เปรียบกับจตุสดมภ์ ฝ่ายหน้าปรากฏว่ายังคงปฏิบัติอยู่ถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ท้าวสมศักดิ์ ว่าการพนักงานทั้งปวง เช่น ในแผนกจัดเครื่องพระสุธารส พระศรีเครื่องนมัสการ ดูแลหอพระ และปูชนียสถานในพระราชวังฝ่ายใน

ท้าวอินทสุริยา ว่าห้องเครื่องวิเสส แต่ท้าวอินทสุริยาในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระเครื่องต้นมักเป็นหน้าที่ของพระมเหสี และเจ้าจอมมารดากำกับดูแล

ท้าวศรีสัจจา ว่าการเช่นโขนจำ ควบคุมประตู่ และการอารักขาทั่วไป

ท้าวโสภานีเวศ มักเป็นตำแหน่งลอย ๆ เป็นผู้ช่วยกองบัญชาการของท้าววรจันทร์

เช่น ท้าวนางอื่น ๆ ที่รองลงไป

ดังนั้นตำแหน่งท้าววรจันทร์ จึงเป็นตำแหน่งท้าวนางผู้ใหญ่ที่มีอำนาจหน้าที่บัญชาการฝ่ายในทั้งหมด

ตำแหน่งท้าววรจันทร์ ที่เจ้าจอมมารดาวาด ได้บังคับบัญชาการจึงมีทั้งงานประจำ และงานพระราชพิธี

งานประจำ ได้แก่ การพิทักษ์รักษาพระบรมวงศานุวงศ์ เช่น ดูแลการประหาร เชิญพระอาการขึ้นกราบบังคมทูล จัดรถถวายเมื่อเจ้านายเสด็จออกนอกวัง รวมหมายถึง ผู้ตามเสด็จและแจ้งกรมวังควบคุมดูแล พระสนมกำนัลทุกชั้น ท้าวนางเฝ้าแก่ พนักงาน มโหรีฝ่ายใน รักษาพระที่นั่ง พระราชสถานในห้วเมือง ซึ่งภารกิจนี้รวมถึงการจัด สมโภชพระที่นั่ง ตั้งเครื่องสังเวกระยาบวชประจำปี เวลาที่พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสนอกพระบรมมหาราชวัง หรือประทับที่พระราชวัง ดุสิต ท่านก็จะมีหน้าที่ดูแลรักษาพระบรมมหาราชวังด้วย

การติดต่อกับสตรีภายนอกพระบรมมหาราชวัง ที่มีความจำเป็นจะต้องเข้าเฝ้า ทูลละอองธุลีพระบาท การนำเฝ้า ตลอดถึงภรรยาข้าราชการหัวเมือง และเจ้าหญิง ประเทศราช ซึ่งจะต้องเข้าเฝ้าเป็นพิธีการเป็นงานเต็มยศ ตามกระบวนเสด็จ ก็เป็น ภารกิจของท่านทั้งสิ้น

พุทธศักราช ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาส ยุโรปครั้งแรก ทรงมอบราชการแผ่นดินให้ สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี ซึ่งต่อมา ได้สถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงรักษาราชการแผ่นดิน เรียกว่า “ผู้สำเร็จ ราชการ” โปรดให้ตั้งคณะที่ปรึกษาช่วยราชการเพื่อดำเนินการ

ในช่วงนี้ ท้าววรจันทร์ ต้องมีภารกิจเพิ่มขึ้น ซึ่งต่างจากหน้าที่ที่เคยปฏิบัติตาม ปรกติ กล่าวกันว่าในพระบรมมหาราชวัง มีความกระฉับกระเฉงมากขึ้น มีการกำกับมิให้ เล่นการพนัน ท้าวนางทุกชั้นผลัดเปลี่ยนเวรเดินตรวจตราภายในพระบรมมหาราชวัง เครื่องครัด จัดระเบียบการปกครองแผนใหม่หลายอย่าง กล่าวว่า แผนกโขนตั้งขึ้นเป็น กรมโขน มีผู้บังคับบัญชาเป็นระดับอธิบดี แต่งตั้งให้กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี เป็น อธิบดีทรงบัญชาการรักษภายในพระราชวัง ท้าวศรีสัจจาเป็นผู้ช่วยซึ่งเข้าใจว่า การรักษา กุญแจพระบรมมหาราชวัง จึงเป็นหน้าที่ของ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินีตลอดรัชกาล

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๓๘

คุณหญิงบัวเขียว รังคลีรี

นางเฉลิมศรี หุนเจริญ เรียบเรียง

ความดีงามของคนเรานั้น เป็นสิ่งที่ควรนำมากล่าวขานยกย่อง เพื่อเป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นหลังต่อ ๆ ไป โอกาสนี้ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จึงขอนำชีวประวัติของผู้ประกอบกรรมดีที่มีคุณประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ เป็นสตรีไทยผู้ได้รับยกย่องว่าเป็นแบบอย่างที่ดีงาม เป็นผู้มีความประพฤติไม่บกพร่องและเป็นครูผู้อุทิศตนเพื่อการศึกษาของเยาวชนอย่างแท้จริง คือ คุณหญิงบัวเขียว รังคลีรี

คุณหญิงบัวเขียว รังคลีรี เกิดเมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ ที่บ้านสือล ตำบลในเวียง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เป็นธิดาคนที่สองของ รองอำมาตย์ตรีเผือก และเจ้าสุคนธา ไชยประวัติ เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ ๓ จากโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดแพร่ “นารีรัตน์” แล้ว ได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย จบชั้นมัธยมปีที่ ๗ และวิชาครูประถม จากนั้นได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ ๘ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ และสอบไล่ได้วิชาครูมัธยม (ป.ม.) จากการศึกษาด้วยตนเอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘

คุณหญิงบัวเขียว รังคลีรี เป็นแบบฉบับที่ดีของนักบริหารการศึกษา เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการจัดงานบริหารการศึกษา จนประสบผลสำเร็จในหลาย ๆ ด้าน เป็นครู อาจารย์ผู้มีความเสียสละอย่างไม่หวังผลตอบแทน ไม่ว่าจะเป็นลาภสักการะใด ๆ เพราะยึดมั่นในพุทธวจนะที่ว่า...เมื่อเห็นประโยชน์สุขอันไพบูรณ์ พึงยอมสละประโยชน์สุขส่วนน้อยเพื่อรักษาประโยชน์สุขอันไพบูรณ์ไว้... ท่านได้ใช้ความรู้และประสบการณ์ ผสมผสานกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเข้าดำเนินงาน ด้วยความเป็นผู้มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง เด็ดเดี่ยว ซื่อสัตย์ เคร่งครัดต่อระเบียบวินัย ทั้งมีความสุขรอบคอบ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ดังนั้น เมื่อมีปัญหาหรืออุปสรรคใด ๆ ท่านจึงมักแก้ไขให้ผ่านไปได้ด้วยดี อุปนิสัยส่วนตัวของท่านเป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตากรุณาต่อผู้ได้บังคับบัญชา ลูกศิษย์ และผู้ยากไร้ทั่วไป จึงทำให้ท่านได้รับความเคารพนับถือจากเพื่อนร่วมงานทุกวงการและทุกระดับ

คุณหญิงบัวเชียว รั้งคลีรี ได้พัฒนาการศึกษาของโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดแพร่ “นารีรัตน์” จากโรงเรียนขนาดเล็ก เป็นขนาดกลาง และขนาดใหญ่ ตามลำดับ แต่มิได้ขยายเฉพาะทางด้านปริมาณเท่านั้น คุณภาพทางด้านวิชาการและจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนนี้ ได้เป็นที่ยอมรับทั่วภาคเหนือ จากผลการสอบแข่งขันเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาของนักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาจากโรงเรียนนี้ ที่มีสถิติสูงสุดเมื่อคิดเป็นเปอร์เซ็นต์เทียบกับโรงเรียนที่จัดการศึกษาในเขตภาคเหนือ แสดงถึงความสำเร็จของการที่ได้วางรากฐานทางวิชาการ และมาตรฐานการศึกษาสูง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงได้มอบปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) กิตติมศักดิ์ สาขาวิชาบริหารการศึกษา แก่คุณหญิงบัวเชียว รั้งคลีรี เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๔

ตลอดชีวิตการเป็นครูที่รับราชการนานถึง ๔๑ ปี คือเริ่มเข้ารับราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ จนเกษียณอายุราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ คุณหญิงบัวเชียว รั้งคลีรี เป็นครูผู้อุทิศกำลังกาย กำลังใจ กำลังสติปัญญา และกำลังทรัพย์ ด้วยความตั้งใจและศรัทธา เพื่อความก้าวหน้าทางการศึกษาของเยาวชน เป็นผลให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงมาด้วยดี ตั้งแต่เริ่มรับราชการในตำแหน่งครูจัดว่าที่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดแพร่ “นารีรัตน์” และได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งครูตรีที่โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก จนได้เลื่อนขั้นเป็นผู้ช่วยครูใหญ่โท แล้วได้กลับไปรักษาราชการในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดแพร่ “นารีรัตน์” อีก ได้เลื่อนขั้นเป็นครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ และผู้อำนวยการโรงเรียนนารีรัตน์ จังหวัดแพร่ โดยลำดับจนเกษียณอายุราชการ แต่การทำงานเพื่อสังคมและประเทศชาติของคุณหญิงบัวเชียว รั้งคลีรี หาได้ยุติลงแต่เพียงนั้นไม่

หลังจากเกษียณอายุราชการแล้ว ท่านได้ตัดสินใจเข้าสู่สนามการเมือง โดยสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ และ ๒๕๑๙ ท่านได้รับเลือกตั้งติดต่อกันทั้ง ๒ สมัย ด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น นอกจากเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่แล้ว ยังได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาด้านการศึกษาของนายกรัฐมนตรีสมัยนั้นด้วย ยิ่งไปกว่านั้น ท่านได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม แต่งตั้งเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติใน พุทธศักราช ๒๕๒๐ - ๒๕๒๒ จึงนับได้ว่าคุณหญิงบัวเชียว รั้งคลีรี เป็นสตรีคนเดียวและคนแรกของจังหวัดแพร่ที่ได้รับเกียรติดังกล่าว

ตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ คุณหญิงบัวเชียว รั้งคลีรี ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ ทั้งพยายามรักษาผลประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะในทางขจัดความทุกข์ยากของเขาเหล่านั้น แม้ท่านจะอยู่ในวัยสูงอายุ ท่านก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้านนิติบัญญัติด้วยความ

วิริยะอุตสาหะ และรักษาวินัย ในการประชุมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแต่ละครั้ง ท่านไม่เคยขาดการประชุม แม้ในบางครั้งบางกรณีการประชุมจะต้องขยายเวลาออกไปถึงดึกดื่นก่อนคืนเพียงใด ท่านก็ไม่เคยกลับก่อนเวลาปิดประชุม ผู้มีโอกาสนึกถึงและได้เห็นบทบาททางการเมืองของท่าน มักจะทิ้งในถ้อยคำที่ท่านใช้ในการอภิปราย บางคำบางความก็ถึงกับจดจำกันได้ เช่นที่ครั้งหนึ่ง ท่านได้เริ่มการอภิปรายว่า “ท่านประธานที่เคารพ วันนี้ขอให้เรามาพูดกันอย่างลูกผู้ชายสักครั้ง” ดังจะขอนำข้อความตอนหนึ่งจากคำไว้อาลัยของ พลตรี หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช มาทำให้เห็นชัดเจนขึ้น คือ

“คำพูดของคุณหญิงบัวเชียว เป็นคำพูดด้วยปฏิภาณโวหาร อย่างที่ฝรั่งเรียกว่า Wit แสดงให้เห็นความว่องไวแห่งปัญญา อันเป็นคุณสมบัติที่นักการเมืองจะต้องมี และมีอยู่ในตัวคุณหญิงบัวเชียว ผู้เป็นนักการเมืองที่มีคนเคารพนับถือมาก เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่

ใครก็รู้ว่า คนที่ขอให้ประธานสภา “พูดกันอย่างลูกผู้ชาย” นั้น เป็นสุภาพสตรี และเป็นสุภาพสตรีอันทรงเกียรติ เป็นภรรยาที่ดี เป็นมารดาที่ดี และเป็นครูบาอาจารย์ที่มีศิษย์ที่รักและเคารพเต็มบ้านเต็มเมือง ได้บำเพ็ญความดีจนได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายใน มีสิทธิ์ใช้คำนำหน้านามว่า “คุณหญิง”

แต่ในทางการเมือง ในสภาผู้แทนราษฎรที่ท่านได้เรียกร้องให้...เรามาพูดกันอย่างลูกผู้ชาย...นั้น ท่านก็มีลักษณะที่เป็นลูกผู้ชายเต็มตัว กล่าวคือ

ท่านเป็นนักการเมืองที่มีสัจจะ พูดอย่างไรเป็นอย่างนั้น ไม่กลับกลอกหรือประพศินอกกว่าจากที่ได้กล่าวไว้ ลักษณะนี้ เป็นลักษณะของลูกผู้ชาย

คุณหญิงบัวเชียว เป็นผู้ที่มีเมตตาสูง โดยเฉพาะต่อผู้ที่มีอายุสูง เฉพาะผู้ที่อ่อนแอกว่า และผู้ที่ยังอยู่ในวัยเยาว์ ลักษณะเช่นนี้เป็นคติของนักรบโบราณที่เป็นชาย เป็นศิลาของอัศวินฝรั่ง ไทยเราเรียกว่า เป็นลูกผู้ชาย

ความกล้าได้กล้าเสียอย่างลูกผู้ชาย ทำให้คุณหญิงบัวเชียว ได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎรหลายสมัย และเมื่อได้รับเลือกตั้งเข้ามาสู่สภาผู้แทนราษฎรแล้ว ก็เป็นที่นับถือและไว้วางใจของเพื่อนสมาชิกหลายคน ทั้งที่บางคนก็อยู่ต่างพรรคกัน อย่างผมเป็นต้น ...ฯลฯ...

บางครั้ง คุณหญิงบัวเชียว ก็แสดงความเป็นลูกผู้ชายได้ยิ่งกว่าผม เพราะได้แสดงความหนักแน่น ต่อความผันผวนในทางการเมือง และของชีวิตได้ยิ่งกว่าผม และลูกผู้ชายอื่น ๆ อีกหลายคน”

คุณหญิงบัวเชียว รั้งคลีรี นอกจากจะเป็นอดีตผู้อำนวยการโรงเรียนนารีรัตน์ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ ท่านยังได้รับตำแหน่งแม่ผู้ได้รับการยกย่อง

จากสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ด้วย นับแต่ท่านได้สมรสกับ นายสถิต รังคลี เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๑ ตราบจนถึง วันที่สามได้ถึงแก่กรรม ท่านได้ดำรงตนอยู่ในฐานะภรรยาที่ดีตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ ครบทั้ง ๕ ประการ คือ จัดการงานดี สงเคราะห์คนข้างเคียงสามดี ไม่ประพฤตินอกใจ สามดี รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้ไว้ด้วยดี และขยันไม่เกียจคร้านกิจการงานทั้งปวง ส่วนในฐานะมารดา ท่านก็ได้ปฏิบัติหน้าที่แม่ที่ดีของลูกชายทั้ง ๒ คนของท่านอย่าง ครบถ้วน ทั้งเพื่อแม่เป็นที่พึงประจักษ์พร้อมโพธิ์ร่มไทรลงไปถึงชั้นหลาน

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเนื่องมาแต่การปฏิบัติราชการโดย ลำดับจนถึงชั้นที่ ๒ ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย และ ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก และจากการ บำเพ็ญคุณความดีนานปีการ ท่านได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ชั้นที่ ๔ จตุตถจุลจอมเกล้า เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ และชั้นที่ ๓ ตติยจุลจอมเกล้า เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔

คุณหญิงบัวเขียว รังคลี ได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ด้วยโรคเนื้องอกในไต สิริรวมอายุได้ ๗๕ ปี ๗ เดือน ๗ วัน กระทรวงศึกษาธิการได้ ประกาศเกียรติคุณของท่านเมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ของปีเดียวกันนั้น ดังข้อความใน ประกาศเกียรติคุณบัตรว่า...

“ด้วยกระทรวงศึกษาธิการพิจารณาเห็นว่า คุณหญิงบัวเขียว รังคลี อดีตผู้บริหารโรงเรียนกรมสามัญศึกษา อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ และ อดีตสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ กอปรด้วยคุณธรรมและจริยธรรม บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเป็นระยะเวลายาวนานเป็นที่รักเคารพและศรัทธาของข้าราชการ กรมสามัญศึกษา และชาวจังหวัดแพร่โดยทั่ว สมควรได้รับการยกย่องเป็นแบบอย่าง ที่ดีสืบต่อไป

การถึงแก่อนิจกรรมของคุณหญิงบัวเขียว รังคลี นับเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ ของกระทรวงศึกษาธิการ ชาวจังหวัดแพร่ และประเทศชาติเป็นส่วนรวม

คุณหญิงบัวเขียว รังคลี เป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม และความสามารถเชิงบริหาร ท่านได้วางรากฐานการพัฒนาการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา มีผลงาน ดีเด่นเป็นที่ประจักษ์ ทั้งเมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว ยังได้รับใช้ชาติบ้านเมืองสืบต่อไปใน ฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดแพร่ ได้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญ อาทิ กรรมการ การศึกษา และที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ตำแหน่งอันทรงเกียรติสูงสุดท้ายของท่าน คือ สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ

ด้วยเหตุที่คุณหญิงบัวเขียว รั้งศิริ เป็นผู้ที่มีความเสียสละอย่างสูง ได้อุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม สมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญ กระทรวงศึกษาธิการจึงขอประกาศเกียรติคุณไว้ เพื่อเป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูลของท่าน และเป็นแบบอย่างที่ดีงามสืบต่อไป”

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๔๐

คุณหญิงเขื่อนเพชรเสนา (สัมจิณ อุณหะนันท์)

คุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา

นายประพัฒน์ ตริณรงค์ เรียบเรียง

คุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา ผู้มีชีวิตประวัติและผลงานซึ่งจะนำมาเสนอในวันนี้ เป็นสตรีไทยอีกคนหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในวิถีชีวิตทั้งในทางส่วนตัวและส่วนรวม ตลอดจนเป็นนักแต่งคำกลอนหรือนักกลอนที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งได้อย่างไพเราะไว้ในวงวรรณกรรมของไทยหลายเรื่อง ดังจะขอนำทั้งชีวประวัติและผลงานของท่านมาเสนอโดยลำดับ

คุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา มีชื่อจริงว่า “สั่มจีน” ส่วนคำว่า “เชื่อนเพชรเสนา” เป็นชื่อบรรดาศักดิ์ของสามีคือ พระยาเชื่อนเพชรเสนา ดังนั้น บางครั้งจึงมีผู้เรียกท่านว่า คุณหญิงสั่มจีนเชื่อนเพชรเสนา คุณหญิงเป็นลูกสาวคนสุดท้ายของนายเหลียงฮี้และนางยิ้ม เกิดเมื่อวันจันทร์ที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ ที่บ้านคลองบางหลวง ฝั่งธนบุรี กรุงเทพมหานคร ขณะนั้นบิดามีอาชีพเป็นนายอากรบ่อนเบี้ย ประวัติการศึกษาและชีวิตก่อนแต่งงานของท่านมีกล่าวไว้ในหนังสืออนุสรณ์เพียงสั้น ๆ ว่า “อ่านหนังสือได้ตั้งแต่อายุ ๕ ขวบ พออายุได้ ๖ ขวบ โกงจุกแล้ว มารดาได้ฝึกหัดให้ดูแลรับผิดชอบการบ้านเรือน ผู้คน การเย็บปักถักร้อย ตลอดจนการครัว ท่านจึงเป็นผู้สามารถในหน้าที่แม่เรือนอย่างหาผู้เสมอได้ยากตลอดมา”

คุณหญิงเชื่อนเพชรเสนาแต่งงานเมื่ออายุได้ ๓๔ ปี คือแต่งในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ กับพระยาเชื่อนเพชรเสนา (ทรัพย์ อุณหะนันท์) ขณะยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระอินทรเทพ เจ้ากรมพระตำรวจหลวง นามสกุล “อุณหะนันท์” เป็นนามสกุลที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามประกาศลงวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๖ ขณะที่พระยาเชื่อนเพชรเสนามีบรรดาศักดิ์เป็นพระยามหาเทพ คุณหญิงแต่งงานและครองเรือนเป็นผาสูกประมาณอยู่ ๒๓ ปี พระยาเชื่อนเพชรเสนาก็ถึงแก่อนิจกรรมลงในวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ภาระในการปกครองทรัพย์สมบัติลูกหลานและปรีวารชน จึงตกมาเป็นของคุณหญิงทั้งหมด ซึ่งท่านก็สามารถรับมาปฏิบัติได้เป็นอย่างดียิ่ง ทรัพย์สินเพิ่มพูนทวี ลูกหลานและปรีวารชนได้รับการสงเคราะห์และอนุเคราะห์เป็นปรกติสุขทุกถ้วนหน้า ยิ่งกว่านั้นยังแบ่งปันทรัพย์สินบำเพ็ญกุศลในพระบวรพุทธศาสนา

มอบให้แก่ทางราชการและบุคคลอื่นด้วยกุศลจิตตลอดเวลา คือ

สร้างวัด ชื่อ “วัดคุณหญิง” ที่ตำบลคลอง ๑ อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยยกที่ดินที่ตั้งวัดและยกที่นาบางส่วนให้เป็นสมบัติของวัด พร้อมทั้งถวายเงินเป็นนิตยภัตแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งวัด

สร้างสำนักอุบาสิกาชื่อ “สำนักสันตุมณี” ที่ตำบลคลอง ๑ อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยยกที่ดินอันเป็นที่ตั้งสำนักและที่นาบางส่วนให้เป็นสมบัติของสำนักอุบาสิกาแห่งนี้ พร้อมนี้ได้จ่ายเงินเดือนให้แก่อุบาสิกาในสำนักเป็นประจำ

ยกที่ดินให้เป็นที่ตั้งโรงเจชื่อ “หังเฮงตั้ว” ที่ตำบลคลองด่าน อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ พร้อมทั้งบริจาคเงินให้โรงเจตั้งเป็นมูลนิธิและรับอุปการะโรงเจแห่งนี้ตลอดเวลา

ยกที่ดินให้กรมทางหลวงแผ่นดินสร้างอาคารสงเคราะห์ให้ราชการและคนงานของกรมทางหลวงแผ่นดินอยู่อาศัย ซึ่งที่ดินแห่งนี้อยู่ติดกับถนนพหลโยธินตอนใต้ประตูน้ำพระอินทร์

ยกที่ดินให้เป็นที่ตั้งสุศาลาประจำคลองด่าน อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ยกที่ดินในจังหวัดฉะเชิงเทราให้แก่ทางราชการทหาร

บริจาคเงินเป็นกองทุนตั้งมูลนิธิแก่โรงพยาบาลสงฆ์ และมูลนิธิวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร

บริจาคเงินแก่สภาภาษาไทย และเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ของสภาภาษาไทย

ถวายเงินเป็นนิตยภัตแก่พระภิกษุสงฆ์ที่เรียนภาษาบาลีในวัดปริณายกเป็นประจำ ท่านผู้ฟังที่เคารพ การบำเพ็ญกุศลในพระบวรพุทธศาสนา และการมอบทรัพย์สินเพื่อประโยชน์แก่ทางราชการดังกล่าวมาของคุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา ย่อมจะเห็นได้ว่าเป็นการกระทำที่นายกองสรเสรีญเพียงไร และในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ คุณหญิงยังได้สร้างผลงานในด้านวรรณกรรมประเภทคำกลอนไว้โดยมีวัตถุประสงค์ดังปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ไว้ว่า

“คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา มีนิสัยชอบประพันธ์บทกลอนให้เป็นระเบียบสั่งสอนกุลบุตร กุลธิดา แม้ในวัยชรา ก็ยังมีวายประพันธ์บทความปรารภเหตุการณ์ของบ้านเมืองบ้าง ของบุคคลบ้าง เท่ากับฝากความคิดเห็นของท่านไว้เป็นมรดกให้คนภายหลังพิจารณาประพาดตาม หรือดเว้นประพาดติ นับว่าสติปัญญาของท่านคงเฉียบแหลมตลอดกาลดังจะเห็นได้จากบทประพันธ์ต่าง ๆ ของท่านเป็นอนุทาหรณ์ คือ

คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (ส้มจีน อุณหะนันท์) ตอนอายุ ๔๐

๑. เรื่องแม่เรือนดี
๒. เรื่องมงคลสูตร
๓. นิราศสุโขทัย
๔. นิราศปากลัด
๕. นิราศถ้ำจอมพล
๖. เรื่องต้นทุ่น
๗. เรื่องสังข์ทอง ฯลฯ

หนังสือเหล่านี้ ย่อมแสดงถึงปรีชาสามารถของท่าน ซึ่งกุลธิดาผู้มีชาติภูมิในชนบทสามารถฝากความรู้สึกนึกคิดอันสมสมัยไว้ จึงควรยกย่องได้ว่า เป็นสตรีตัวอย่าง

ผู้หนึ่งโดยแท้ๆ”

วรรณกรรมตามที่ปรากฏรายชื่อโดยลำดับนั้น ไม่สามารถจะนำรายละเอียดทั้งหมดมาเสนอได้ เพราะเวลาจำกัด จึงขอนำส่วนคุณค่าของบางส่วนในบางเรื่อง มาเสนอท่านผู้ฟัง เพราะแต่ละเรื่องค่อนข้างยาวมาก และขอแบ่งประเภทกลอนที่คุณหญิงแต่งตามรายการที่กล่าวนั้นมาเสนอพอเป็นตัวอย่างโดยย่อออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ประเภทแต่งเป็นเรื่อง ๆ เพื่อสั่งสอน ได้แก่ เรื่องแม่เรือนดี มงคลสูตรและ ตันทุน
๒. ประเภทนิราศที่แต่งเล่าเรื่องการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ ได้แก่ นิราศสุโขทัย นิราศถ้ำจอมพล (จังหวัดราชบุรี) และนิราศปากลัด (จังหวัดปทุมธานี)
๓. ประเภทกลอนบทละครที่แต่งขึ้นเพื่อแสดงละครว่า ได้แก่ สังข์ทอง โดยนำพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมาแต่งใหม่ โดยแต่งเฉพาะตอน หนีนางพันธุรัต กับ ตอน สลักชิ้นพิก

ประเภทคำกลอนสั่งสอนอบรม เรื่องแรกคือ “เรื่องแม่เรือนดี” นั้น คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา ได้กล่าวสั่งสอนว่า ผู้หญิงควรศึกษาหาความรู้ตั้งแต่อายุ ๕ ขวบ ควรขยันหมั่นเพียรเรียนให้สูงขึ้นไป พร้อมกันก็ควรเชื่อฟังพ่อแม่ครูอาจารย์ ตลอดจนแสดงกิริยามารยาทโอภาปราศรัย รวมทั้งการเลือกคู่ครอง ทั้งนี้ก็เพื่อช่วยให้การเป็นแม่เรือนที่ดี ซึ่งเมื่อแต่งงานเป็นแม่เรือนแล้ว ก็ควรจะต้องคิดว่า

“เมื่อครั้งสาวเปล่ากายสบายจิต	ไม่รับผิดชอบคะเนเคหะสถาน
เพราะชนกชนนีมีประธาน	สิ่งกันดารสารพัดท่านจัดเอง
คราวนี้เราพ้นนอกท่านกกเลี้ยง	จะหลีกเลี่ยงอย่างไรไม่เหมาะสม
ต้องรับช่วงดวงถ่ายเต็มกายเอง	จะเดินเพลงยากหนักหนาเป็นนารี
ถ้ามีมั่งมีดังมในนามผ้า	ยากจนชั่ววูบเมียเสียราศี
เป็นแม่เรือนไม่ได้และไม่มี	ส่วนชายชีเขาไม่ว่าหนาอนงค์
เพราะเช่นนี้จึงอุตส่าห์เต็มสามารถ	สงวนชาติหญิงไว้อย่างไหลหลง
แม้เชื่อบุบเชื่อรักมักทรนง	อันรูปทรงอย่าสัญญาว่าตราชู
ยอมผันแปรแก่เก่าไม่สาวพริ้ง	มักเป็นสิ่งที่เบื้อหน้าอายอดสู
ถ้าความดีมิไว้ได้เชิดชู	จะไม่รู้เก่าแก่แลจิตจาง
อย่าทำภูมิพุ่มพ่ายทำลายทรัพย์	จะยอเยยบสารพัดจะขัดขวาง
คอยเสียมเยียมจืดจางลักระคาย	อย่าเอาอย่างเยี่ยงชั่วเฝ้ามัวเมา

อย่ากระทำลำอาจวางธุระ	เงินทองนะถมไปไม่ต้องเศร้า
หมดไปหรือซื้อเอาใหม่ทำใจเบา	ไม่มีเจ้าบ้านไปหามาให้พอ
อย่าประพศิเปลอเรอกะเผอรั้ว	ปลาสักตัวพัช้อนจนอ่อนข้อ
ไม่มีเหลื่อยับแบายจะแสบคอ	จนเขาท้อใจไม่เลี้ยงเลี้ยงเอาใคร”

คำกลอนในเรื่อง “มงคลสูตร” นั้น คุณหญิงนำเอาคาถามงคลสูตร ๓๘ ประการ มาแต่งอธิบายขยายความเป็นมงคล ๆ ไป ตั้งแต่ อเสวนา จพาลาน ไปจนจบ เช่น คาถาที่ว่า คารโว จ นิวาโต จ แต่งเป็นคำกลอนว่า

“ตามคาถาว่าเสียมเจียมตัวไว้	ไปแห่งใดใคร่ครวญให้ถ้วนถี่
อ่อนน้อมถ่อมตัวไว้เป็นไรมี	ย่อมเป็นที่เสนหาประชาชน
ไม่วางท่าช้าแหละแสบะหยิ่ง	ให้เป็นสิ่งเกลียดชังบังกุล
น้ำใสดีสิดำขยับปน	ผู้ใดยลไม่สมัครอาบดักกิน”

ส่วนเรื่องต้นทูนคำกลอนนั้น คุณหญิงเขียนเพชรเสนาแต่งอธิบายศีล ๕ ข้อ ตั้งแต่ปาณาติปาตา จนถึง สุราเมรยะมัชชปมา และนำ “เรื่องสมบัติผู้ดี” ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีมาอธิบายขยายความตั้งแต่ กายจรรยา วาจจรรยา จนถึงมโนจรรยา แล้วสรุปว่า

“ใครประพศิได้งามเต็มสามบท	จะปรากฏยศยิ่งทุกสิ่งสรรพ
เพราะสมบัติผู้ดีมีอนันต์	ควรยกท่านว่าผู้ดีมีราคา”

ประเภทคำกลอนนิราศ คุณหญิงเขียนเพชรเสนา แต่งแบบนิราศของสุนทรภู่ คือ รำพันถึงการจากผู้เป็นที่รักไปสถานที่นั้น ๆ เป็นเบื้องต้น ครั้นเมื่อไปถึงสถานที่ แห่งใดที่ควรกล่าวถึงก็แต่งเป็นคำกลอนไว้ เช่น นิราศสุโขทัย ซึ่งเดินทางไปโดยทางรถไฟ เคลื่อนจากหัวลำโพงลอดสะพานกษัตริย์ศึก ไปจนถึงพิษณุโลก แล้วเดินทางต่อไปโดย รถยนต์จนถึงสุโขทัย คำกลอนที่รถไฟถึงบางเขนมีว่า

“ถึงบางเขนเลนมากต้องลากเข็น	เรือติดเลนหรือเข็นเข็นซุงเสา
ก็พอจะเข็นได้สบายเบา	แต่ว่าเจ้าความรักนี้หนักครัน
ลงติดตรึงฝังใจเข็นไม่ออก	ยิ่งกว่าตอกด้วยตะปูคิคุชัน
บางทีถึงร่างกายวายชีวิต	เพราะรักนั้นมิได้สมอารมณ์ปอง”

เมื่อถึงสุโขทัยได้ชมโบราณสถานแล้ว คุณหญิงเขียนเพชรเสนาก็แต่งเป็น คำกลอนตอนหนึ่งว่า

“การจะดูโบราณสถานนี้	ให้ถ้วนถี่กระจ่างแต่บางเรื่อง
เพราะปรักหักพังเสียทั้งเมือง	อิฐแลงเซียง ๆ หล่นปนกันไป
โบสถ์วิหารปรางค์เจดีย์ล้วนวิจิตร	ช่างประดิษฐ์ประดับประดาหน้าเลื่อมใส
ไว้ฝีมือให้ชื่อของชาติไทย	ศิลาแลงแต่งไว้ไวโลกรณ
ทั้งโบสถ์พราหมณ์ตามทางไสยศาสตร์	ที่เทวราชสถิตมหิศร
ทุกสิ่งสมฐานะพระนคร	อนุสรณ์ถึงครั้งเมื่อยังดี
แม้ชำรุดชุดเศร้าเค้ายังอยู่	ให้ล่งรู้ประวัติเลิศประเสริฐศรี
ย่อมเชิดชูคู่ตำนานโบราณมี	ราชธานีของชาติอันอาจองค์”

และนิราศถ้ำจอมพล ก็แต่งทำนองเดียวกับนิราศสุโขทัย คือ เดินทางไปโดยทางรถไฟและรถยนต์ จะมีอาศัยรถม้าบ้างเป็นบางตอน แต่การดำเนินเรื่องค่อนข้างแปลก เพราะชมกรุงเทพมหานครเสียมากมาย โดยเฉพาะถนนราชดำเนิน เข้าใจว่า คุณหญิงจะย้ายบ้านมาอยู่ที่บ้านสุดถนนปรีณายก ตำบลบ้านพานถม จังหวัดกรุงเทพมหานคร แล้วที่ว่าแปลกก็เพราะตอนชมพันธุ์ไม้ดอกที่ปลูกไว้ตามถนนราชดำเนินถึง ๔๕ พันธุ์ แต่งเป็นกาพย์ยานี (๑๑) เริ่มตั้งแต่กุหลาบไปจนถึงอโศก โดยแต่งว่า

กุหลาบสีชมพู	เชิดก้านहरुดูโอฬาร
งามสง่าหาใดปาน	หวานใจนักรักมาลีฯ
ดอกแก้วขาวเป็นนวล	ชูช่อชวนชวนฤดี
กลิ่นกล้ายามราตรี	ทวิรักหนักใจเรียม

การเดินทางโดยรถไฟชมถ้ำจอมพลที่จังหวัดราชบุรีครั้งนี้ เริ่มตั้งแต่สถานีรถไฟบางกอกน้อยจนถึงสถานีราชบุรี ขึ้นรถนำไปจนเข้าหลวง แล้วเดินทางโดยรถยนต์ต่อไปจนถึงภูเขาถ้ำจอมพล ชมความงามของถ้ำไว้อย่างละเอียดว่า

“ศิลาย้อยพรอยแพรวดังแก้วกาบ	ที่เรียบราบงามเล่ห์ดังเลขา
เพดานสูงวังเวงเชิงมาลา	ย้อยระย้าสีต่าง ๆ อย่างระบาย
ทั้งอกงามตามผนังดั่งตั้งแต่ง	เป็นรู้งว้างวิไลเลิศคุณเฉิดฉาย
เป็นรูปร่างต่าง ๆ อย่างพิมาย	แต่ล้วนสายชลหยาดหยดจรณา
ขาละออดต่อกันเป็นชั้นช่อง	มีเปลวปล่องมองเรเห็นเวหา
รัศมีภาณุมาศสาดส่องมา	จับที่ปราสาทพรายประกายแวว
มีแท่นตั้งอ่างน้ำลายจำหลัก	ปราณีตนักสำอองกระถางแก้ว
อรชรซ้อนกันเป็นคั่นแนว	น้ำใสแจ้วน่าดื่มให้ปลื้มทรวง”

ส่วนคำกลอนประเภทสุดท้าย คือ คำกลอนละครรำ ขอนำตอนสังข์ทองหนีนางพันธุรัตมากล่าวถึง โดยเฉพาะตอนที่นางพันธุรัตวิ่งวอนให้พระสังข์ทองลงมาจากยอดเขา จะบอกคาถาชื่อจินตามนต์ให้ แต่พระสังข์ทองไม่ยอมลงมา กลับขอให้เขียนจินตามนต์ไว้กับแผ่นหินเบื้องล่าง นางพันธุรัตเขียนแล้วรำพันก่อนกลั้นใจตายว่า

“โอ้อ้วพระสังข์ทองของแม่เอ๋ย กระไรเลยในจิตคิดไฉน เจ้าตัดรักแม่กระเด็นไม่เห็นใจ สิ้นอาลัยแม่แล้วนะแก้วตา ให้ลงมาหาหน้อยจึงค่อยไป พ่อก็ไม่มุ่งมาดปรารถนา ช่างกระไรไม่สงสารมารดา แม่จะครองชีวาอยู่ใย ชีวิตแม่แน่แล้วไม่แคล้วม้วย เพราะเหตุด้วยดวงจิตรพิสมัย ร่ำพลางนางโสกาสัย อัดอั้นตันใจพันทวี ทอดองค์ลงเหนือพสุธา ลมอัสสาฬบสาทชาตวิถี ชีพจรรอนลับดับชีวี ยังที่เชิงผาพนาวัน”

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ขอนำคำกลอนของคุณหญิงเชื่อนเพชรเสนามาเสนอท่านได้เพียงนี้ ซึ่งหวังไว้ว่า คงจะพอเห็นสำนวนคำกลอนของท่านบ้างแล้ว แม้จะไม่ได้อรรรถรสเท่ากับการที่ได้อ่านเรื่องของท่านด้วยสายตาตนเอง ก็คงจะเป็นแนวทางให้ท่านผู้ใส่ใจในวรรณคดีของสตรีไทยผู้เป็นนักกลอนสำคัญคนหนึ่งของเรา ค้นคว้าหาอ่านได้ในโอกาสต่อไป คุณหญิงเชื่อนเพชรเสนานักกลอนผู้ใจเป็นบุญกุศลผู้นี้มีอายุยืนยาวถึง ๙๐ ปี กับ ๓ เดือน ถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๐ ถึงพุทธกาล ณ บ้านสภาพร สุดถนนปรีณายก ตำบลบ้านพานถม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๓๘

ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ ไปะกะฤชณะ

ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงพะอบ โปะะกฤษณะ

นางสาววนิดา สถิตานนท์ เรียบเรียง

ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๖ ประเทศไทยได้สูญเสียทรัพยากรบุคคล อันเนื่องมาจาก อดิกรรมหลายท่าน ท่านผู้หนึ่งที่ถึงอดิกรรมในปี ๒๕๓๖ ได้แก่ ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงพะอบ โปะะกฤษณะ ข้าราชการบำนาญ สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ท่านเป็นผู้ที่ได้ทำคุณประโยชน์ไว้แก่สังคมและประเทศชาติเกือบตลอดชีวิตของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการวิชาภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย วันนี้ จึงจะขอนำประวัติและผลงานของท่านมาเสนอต่อท่านผู้ฟัง

ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงพะอบ โปะะกฤษณะ สกุลเดิม วิโรจน์เพ็ชร เกิดเมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม ๒๔๕๕ เป็นธิดาของพลตรี พระรณรัฐวิภาคกิจ (อุณห วิโรจน์เพ็ชร) อดีตเจ้ากรมแผนที่ทหารบก และคุณหญิงผัน (คงศักดิ์) วิโรจน์เพ็ชร ได้ศึกษาขั้นต้นกับคุณตา ต่อจากนั้น ได้เข้าโรงเรียนของพระยาบรมบาทบารุง แล้วเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนเสาวภา แล้วย้ายไปศึกษาต่อที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ซึ่งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครู เมื่อจบชั้นมัธยม ๖ ท่านสอบได้วิชาครูประถม และเมื่อจบชั้นมัธยม ๘ ก็สอบได้วิชาครูมัธยมด้วย

ท่านได้เข้าศึกษาต่อที่คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีการสอนถึงขั้นปริญญา เมื่อจบปีที่ ๒ ได้ไปเรียนแผนกครุศาสตร์อีก ๑ ปี ได้รับประกาศนียบัตรครูมัธยม แผนกอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ เมื่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเปิดสอนชั้นปริญญาตรี แผนกอักษรศาสตร์ ท่านได้ศึกษาต่อจนได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต ใน พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นอักษรศาสตรบัณฑิตรุ่นแรกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๔๘๗ ท่านได้กลับมาศึกษาต่ออีกที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ ๒

ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงพะอบ โปะะกฤษณะ เข้ารับราชการครั้งแรกเป็นครูสอนที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย แล้วย้ายมาสอนโรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ จากนั้นได้ย้ายไปสอนที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

โรงเรียนเทพศิรินทร์

พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้เข้ารับราชการเป็นทหารหญิงรุ่นแรกของกองทัพบก ได้เป็นอาจารย์ประจำกองการศึกษา สอนวิชาภาษาอังกฤษ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า และได้ไปดูกิจการทหารหญิงที่ประเทศสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ขณะที่รับราชการที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ท่านสอนวิชาภาษาไทยให้แก่ทหาร จัสแมกและภรรยาด้วย นอกจากนี้ยังเป็นประธานกรรมการออกแบบเครื่องแบบทหารหญิง และข้าราชการพลเรือนกระทรวงกลาโหม เป็นผู้อบรมทหารหญิง ๗๐๐ คน และบังคับ ขบวนสวนสนามของทหารหญิง เป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาภาษาไทยนักศึกษา วิทยาลัย ปทุมวัน ภาคค่ำ

พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้โอนไปเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นเอก ตำแหน่งอาจารย์เอก ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนเกษียณอายุราชการใน พ.ศ. ๒๕๑๕

ขณะที่รับราชการที่คณะศิลปศาสตร์ นอกจากการสอนตามปกติแล้วศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ ได้ทำงานพิเศษอีกหลายอย่าง คือเป็นประธาน กรรมการหลายคณะ เช่น เป็นประธานกรรมการร่างหลักสูตรวิชาภาษาไทย เพื่อเปิดสอน วิชาภาษาไทย เป็นประธานกรรมการจัดงานในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งจัดงานระดับชาติฉลองวันพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครบ ๒๐๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นประธานกรรมการสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยของนักศึกษา วิชาภาษาไทย นอกจากนี้ท่านยังเป็นกรรมการ และที่ปรึกษาการจัดงานต่าง ๆ อีกมาก

เนื่องจากท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องภาษาไทยและมีความรอบรู้อย่างกว้างขวาง และลึกซึ้งทางวัฒนธรรมไทย เมื่อท่านเกษียณอายุราชการแล้ว มหาวิทยาลัยและหน่วยงาน หลายแห่งได้เชิญท่านเป็นอาจารย์พิเศษ เป็นที่ปรึกษา เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นกรรมการงาน ต่าง ๆ ตลอดมา เช่น สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ราชบัณฑิตยสถาน ทบวง มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย มหาวิทยาลัยหอการค้า มหาวิทยาลัยสยาม ซึ่งท่านก็ได้ทำงานเป็นประโยชน์ยิ่งแก่สถาบัน เหล่านั้น ท่านได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภาษาไทย จากมหาวิทยาลัย ถึง ๓ มหาวิทยาลัย คือ ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัย ศิลปากร ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอักษรศาสตร ดุษฎีบัณฑิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลงานอันมีคุณค่าและเป็นประโยชน์แก่สังคม ทำให้ท่านได้รับรางวัลเกียรติยศ

หลายรางวัล ได้แก่

- รางวัลชมเชยจากสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาปรัชญาในการทำวิจัยเรื่อง “วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่ วัดขนอน ราชบุรี”
- รางวัลเมขลาจากสมาคมสื่อมวลชนแห่งประเทศไทย ในฐานะผู้ปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ สาขาส่งเสริมวัฒนธรรมไทย
- รางวัลสังข์เงิน จากสมาคมนักประชาสัมพันธ์แห่งประเทศไทย ในฐานะบุคคลดีเด่น สาขาส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ ด้านสื่อมวลชน
- โล่เกียรตินิยมจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ได้เป็นบุคคลดีเด่น สาขาการพัฒนาสังคม ด้านการเผยแพร่เอกลักษณ์ของคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
- และหลังสุดก่อนถึงอนิจกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มอบรางวัลพระเกียรติทองคำประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ให้ท่านในฐานะผู้มีความสามารถในการใช้ภาษาไทยได้อย่างดีเยี่ยม และได้มีส่วนในการส่งเสริมความรู้ด้านภาษาไทยทั้งในด้านการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย และในสื่อมวลชน

ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงพะอบ โปษะภุชณะ ได้ทำงานเป็นประโยชน์ยิ่งแก่วงการภาษาไทย และวัฒนธรรมจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต เมื่อท่านถึงอนิจกรรมนั้น ท่านเป็นกรรมการและอนุกรรมการหลายคณะในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ท่านเป็นผู้ที่เข้าประชุมอย่างสม่ำเสมอและตรงเวลา รับมอบงานจากที่ประชุมด้วยความเต็มใจและตั้งใจ ท่านจึงเป็นแบบอย่างที่ดียิ่งแก่บุคคลในสังคมปัจจุบัน

ศ. พ.ด. หญิง คุณหญิงพะอบ โปษะภุชณะ ขณะเข้าร่วมการประชุมคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ณ ตึกบัญชาการ ทำเนียบรัฐบาล หลังจากที่รองนายกรัฐมนตรีได้มอบกระเช้าแสดงความยินดีที่ได้รับการตัดสินเป็นบุคคลดีเด่นของชาติ พ.ศ. ๒๕๓๒

ผลงานของท่าน นอกจากความรู้ที่ท่านได้ศึกษา ค้นคว้า วิจัย ถ่ายทอดแก่ศิษย์ เป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว ท่านได้เขียนบทความทางวิชาการลงพิมพ์ในวารสาร

หลายฉบับ ทำงานวิจัยทางวัฒนธรรมหลายเรื่อง จัดทำรายการโทรทัศน์และวิทยุ “อยู่อย่างไทย” อย่างสม่ำเสมอหลายปีติดต่อกัน มีผลงานสารนิพนธ์เสนอในการประชุมต่างประเทศหลายเรื่อง และหลายประเทศ เช่น

- Humour in Thai Literature ในการประชุม PEN สากลที่กรุงโซล ประเทศเกาหลี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓

- Thai Prose and Poetry ในการประชุมนักเขียนอาเซียน ครั้งที่ ๓ ที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๒๓

- The Relationship between Member of The Family in Thailand ในการประชุมที่กรุงเทพมหานคร ในฐานะผู้แทนคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ และยูนิเซฟ พ.ศ. ๒๕๒๕

- The Flower of Thailand เพื่อให้ Asian Cultural Center of UNESCO ที่ญี่ปุ่นพิมพ์เผยแพร่ดอกไม้ของไทยไปยังประเทศสมาชิก พ.ศ. ๒๕๒๘

หนังสือเรื่องยาวที่ท่านเขียนชื่อ “สาวชาวกรุง” ได้เล่าเรื่องชีวิตของท่านซึ่งก็คือชีวิตคนไทยในกรุงเทพฯ เมื่อ ๗๐-๘๐ ปีที่แล้ว ท่านได้บรรยายสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสมัยนั้น สภาพถนนหนทาง การจราจร การศึกษา การละเล่นของเด็ก การเท่ล่อมเด็ก ประเพณีต่าง ๆ ท่านเริ่มเรื่องว่า

“ฉันเป็นเด็กหญิงชาววัง ย่างใจกลางพระนครนี้เอง สมัยที่ย่านนั้นมีสภาพเป็นชานเมือง แต่พวกเราชาววังก็รักใคร่กันดี มีคนเป็นใหญ่เป็นโตไปก็มาก แต่ก็ยังไม่เคยลืมพวกเก่าถิ่นเก่า ชาววังก็ยังมีความเป็นมิตรไมตรีดูญาติกันจนทุกวันนี้ เมื่อฉันเกิด ไหวที่ใช้เลข ๗ ตัว บอกว่าแปลกดี คือ วัน เดือน ปี ตกเลข ๑ หมด เขาจะทำนายว่าอย่างไรจำไม่ได้หมด จำได้แต่ว่าต้องพึ่งตัวเองโดยตลอด เพราะ ๑ คือ อัดตะหมายถึง ตัวตน”

ท่านบรรยายเรื่องแบบผม และการแต่งกายของสตรีในสมัยนั้นว่า “แม่เป็นคนสวย ผิวบางแบบขาววัง สมัยนั้นตัดผมสั้นมีจอนทัดหูเหมือนที่นิยมกันอยู่เดี๋ยวนี้ การแต่งกายของหญิงไทยขณะอยู่กับบ้านก็นุ่งผ้าลายหมัดผ้าแถบ ฉันยังต้องช่วยจิบผ้าแถบเป็นกลีบแบบเสื้อกระโปรงพลีทสมัยนี้ แต่การจิบผ้าแถบนั้นใช้วิธีจิบด้วยมือ เพราะผ้าแถบกว้างประมาณ ๑๖-๑๘ นิ้วฟุต ยาว ๒ หลา เมื่อจิบแล้วหักกลางเป็นรูปพัดมัดให้แน่นแล้วนำไปใส่ในก๊อบบี้ซึ่งทำด้วยไม้ ๒ แผ่น เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตรงกลางเป็นรู มีเหล็กเกลียวขันขึ้นลงได้เหมือนแม่แรงรถยนต์ เมื่อขันให้ไม้ทั้งสองห่างกันแล้วก็สอดผ้าที่พันแล้วเข้าไปแล้วขันให้แน่น ทั้งไว้นานตามความต้องการที่จะให้เรียบหรือเป็นกลีบขนาดไหน ผ้าที่จะเข้าอัดต้องพรมน้ำให้ขึ้นทั่วกันเสียก่อน แล้วจึงนำเข้าก๊อบบี้”

ในเรื่องการเรียนภาษาไทยสมัยนั้น ท่านเล่าไว้ตอนหนึ่งว่า

“หนังสือเล่มแรกที่ฉันเรียน คือ มูลบทบรรพกิจ แม้ว่าในสมัยนั้นมีแบบเรียนเร็วแล้วแต่คุณตาฉันท่านบอกฉันภายหลังว่าเรียนมูลบทหลักแน่นดี จึงเรียนมูลบทก่อนที่จะไปเข้าโรงเรียน ฉันเห็นด้วยกับท่านเพราะในกาลต่อมากการผันวรรณยุกต์ คำเป็นคำตาย ซึ่งเป็นรากฐานในการใช้ภาษาและการประพันธ์นั้นจะไม่ผิดพลาดเลย

การเรียนอ่านในมูลบทฯ เสียเวลาหน่อย เพราะจะต้องผันวรรณยุกต์ และแจกถูกไปด้วยใช้เวลาฝึกเหมือนอย่างที่เราสอนภาษาฝรั่งให้คนไทยเรียนกันเดี๋ยวนี้ ที่เรียกว่า Drill นั้น พระยาศรีสุนทรโวหาร ภาณุภาคด้านภาษาไทยของเมืองไทยท่านใช้มานานแล้วจะมีผู้เหลียวหลังหันกลับไปดูกันหรือเปล่า ฉันไม่ทราบ การสอน Drill อย่างที่เราเรียนกันที่ A.U.A. เป็นการหัดให้ออกเสียงให้ถูก การเรียนภาษาไทยในมูลบทฯ ก็เช่นกัน”

ในเรื่องการประสมประสานวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมตะวันตก ในสมัยนั้น ท่านเล่าไว้ในเรื่องการแต่งกายในพิธีแต่งงานของท่านว่า

“สมัยนั้น เจ้าสาวแต่งตัวสมัยใหม่ นุ่งกระโปรงยาวแบบตะวันตกจะต้องตัดเลื้อยไว้ ๒ ซุต ซุดร่นน้ำกับซุดกินเลี้ยงที่เป็นกระโปรงยาว ฉันสวมเสื้อสีเหลืองมีเพื่อนครูที่เป็นศรีษาดิและมีฝีมือในการออกแบบเป็นผู้ตัดเย็บให้ ไม่ได้ไปที่ร้าน วันรดน้ำเขาถือกันว่าจะต้องใช้ดอกส้มติดผม ฉันคิดว่าคงเอาแบบฝรั่งมา ใครเขาแต่งตัวให้อย่างไรก็ตามใจเขา วันนั้นเป็นวันสบายเสียจริง ๆ จนคิดว่าอยากเป็นเจ้าสาวทุกวัน เพราะไม่มีใครขัดใจ เราทั้งหลายทำตามใจเขาบ้าง เจ้าสาวแต่งตัวแบบฝรั่งแต่เจ้าบ่าวกลับแต่งแบบไทยคือนุ่งผ้าม่วงสวมเสื้อคอปิด กระดุมห้าเม็ดหรือที่เรียกกันว่าเสื้อราชปะแตน สวมถุงเท้ายาวถึงหัวเข่า”

ที่ยกมานี้ เป็นเพียงตัวอย่างที่ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงพะยอม โปษะกฤษณะ ได้บันทึกเรื่องราวของสังคมยุคหนึ่งที่แล้วมา ชีวิตของท่านเป็นชีวิตที่มีระเบียบแบบแผนตามขั้นตอน ท่านศึกษาเล่าเรียนด้วยความตั้งใจตั้งแต่วัยเยาว์และเพียรศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมต่อเนื่องมาตลอดชีวิต ในชีวิตครอบครัวท่านเป็นบุตร เป็นภรรยา เป็นมารดา ที่ทำหน้าที่ครบถ้วน ในชีวิตการทำงานท่านเป็นแบบอย่างของผู้ที่ตั้งใจทำงานอย่างแท้จริง ท่านศึกษาค้นคว้าและถ่ายทอดความรู้แก่ศิษย์มาโดยตลอด ฉะนั้นถึงแม้ว่าท่านจะจากโลกนี้ไปแล้ว แต่คุณงามความดีและผลงานอันเป็นประโยชน์ยิ่ง จึงเป็นแบบอย่างอันดีที่สมควรได้รับการยกย่องตลอดไป

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๓๗

คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร

คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร

นางจรรูดี ผลิตผลการ เรียบเรียง

สตรีไทยผู้มีความสามารถในด้านต่าง ๆ เป็นที่ยกย่องเชิดชูมีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่น้อยนับตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบัน แต่เฉพาะด้านความสามารถทางการบริหารงานเศรษฐกิจและการคลังจนเป็นที่ยกย่องทั้งในประเทศและต่างประเทศ จะพบสตรีไทยที่มีความสามารถเช่นนี้ได้สักกี่คน

คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร เป็นสตรีไทยที่มีความสามารถสูงยิ่งทางด้านเศรษฐกิจ และการคลังอย่างที่จะหาสตรีไทยผู้ใดที่มีความสามารถเช่นนี้มาเทียบเทียมได้ยาก จึงสมควรที่จะได้นำประวัติชีวิตที่น่าสนใจและความสามารถอันกอปรด้วยคุณงามความดี ซึ่งมีอยู่พร้อมมาแสดงให้ปรากฏในฐานะ “นารีผู้มีคุณ” คนหนึ่งของชาติ

คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร เป็นบุตรคนเดียวของหลวงและนางรฐวิจารย์ (พุด และศิริพร รักตประจิด) ถือกำเนิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ที่ตำบล วัดสามพระยา อำเภอบางขุนพรหม จังหวัดพระนคร (กรุงเทพมหานครปัจจุบัน) ในวัยเด็กบิดาจะเลี้ยงให้เก่งแบบเด็กผู้ชายเพื่อจะให้สอบชิงทุนไปเมืองนอก และมารดาจะเลี้ยงให้เป็นผู้หญิงที่เก่งการครัวเหมือนแม่ และมีความรู้แบบกุลสตรีในสมัยนั้น คือ เจียนหมาก จีบพลูลิ้นและพลูยาว เย็บใบเตย จัดพานหมากบุหรี ได้

ด้วยสติปัญญาเฉลียวฉลาด คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร จึงสามารถได้รับการศึกษาดังแต่อายุเพียง ๓ ขวบครึ่ง ที่โรงเรียนวังหลังของหม่อมไควล์ จนอายุได้ ๗ ขวบจึงย้ายไปเรียนที่โรงเรียน SPG ถนนราชดำริอยู่ได้ไม่นานก็ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนมาแตร์ฯ จนจบ ม.๘ คุณหญิงสุภาพฯ สอบไล่ชั้นมัธยมปีที่ ๘ (เทียบเท่าชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ปัจจุบัน) ได้เป็นอันดับ ๔ ของประเทศ จึงได้รับทุนของกระทรวงศึกษาธิการเรียนต่อที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หลังจากศึกษาอยู่ได้ประมาณปีครึ่งก็สอบชิงทุนเล่าเรียนหลวง (King's Scholarship) ได้ไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ก็ได้เข้าเรียนวิชาพาณิชยศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮม สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี เกียรตินิยมอันดับ ๒ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๔

หลังจากที่คุณหญิงสุภาพฯ ไปถึงประเทศอังกฤษได้ไม่นานก็เกิดสงครามโลก

ครั้งที่ ๒ คุณหญิงสุภาพฯ ต้องพจญภัยอยู่ในเมืองเบอร์มิงแฮม ซึ่งเป็นเป้าที่สำคัญแห่งหนึ่งของการทิ้งระเบิดของฝ่ายเยอรมนี จนสำเร็จการศึกษา

ขณะศึกษาอยู่ที่เบอร์มิงแฮม คุณหญิงสุภาพฯ ได้รู้จักกับนายประจิดร ยศสุนทร ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมมหาวิทยาลัยเดียวกันและได้สมรสกับนายประจิดร ณ เมืองสแตนลีย์ มิดเดิลเซกส์ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๕

ในระยะแรกเมื่อสำเร็จการศึกษา คุณหญิงสุภาพฯ ได้เข้าทำงานที่บริษัทผู้สอบบัญชีแห่งหนึ่งในเมืองเบอร์มิงแฮม ต่อมาได้ทำหน้าที่เป็นเลขานุการของข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศผู้หนึ่ง ซึ่งทางกรุงวอชิงตันได้ส่งไปก่อตั้งคณะเสรีไทยในอังกฤษ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ต่อมาคุณหญิงสุภาพฯ ได้ไปทำงานกับรัฐบาลพลัดถิ่นของนอร์เวย์ ซึ่งขณะนั้นอพยพไปอยู่ที่ลอนดอนชั่วคราวประมาณ ๘ เดือน ก็ไปทำงานกับกระทรวงโฆษณาการอังกฤษเพื่อเตรียมตัวออกไปปฏิบัติงานเสรีไทยที่ประเทศอินเดียร่วมกับคณะทหารเสรีไทย ซึ่งได้ไปปฏิบัติงานอยู่ก่อนหน้าแล้ว คุณหญิงสุภาพฯ เดินทางไปปฏิบัติงานที่ประเทศอินเดียเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๗ โดยระยะแรกทำหน้าที่แปลและอ่านข่าวภาคภาษาไทยของวิทยุ All India Radio ที่กรุงเดลี ต่อมาก็ได้ย้ายไปทำหน้าที่แปลและเขียนข่าวลงใบปลิวของกองบัญชาการทหารอังกฤษเอเชียอาคเนย์ที่กัลกัตตา เมื่อสงครามสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ จึงกลับประเทศไทย

คุณหญิงสุภาพฯ ได้เข้าทำงานที่ธนาคารแห่งประเทศไทยเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๐ เริ่มที่ส่วนควบคุมปริวรรต ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๑ ได้ย้ายไปยังส่วนค้นคว้า และในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นทั้งหัวหน้าหน่วยค้นคว้าและหัวหน้าหน่วยการเงินระหว่างประเทศพร้อมกัน

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ คุณหญิงสุภาพฯ ได้ไปรับการอบรมหลักสูตร Junior Training Programme ที่กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ณ กรุงวอชิงตัน ประมาณ ๑ ปี หลังจากการอบรมก็ได้แะดูงานที่ธนาคารกลางของสหรัฐฯ ที่ธนาคารแห่งประเทศไทย และที่ธนาคารพาณิชย์บางแห่งในประเทศทั้งสอง

ระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ องค์การอีคาเฟได้ขอยืมตัวคุณหญิงสุภาพฯ ไปทำงานด้วยเป็นการชั่วคราว และในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ กระทรวงการคลังก็ได้ขอยืมตัวท่านไปช่วย Dr. John A. Loftus ที่ปรึกษาชาวอเมริกัน เพื่อศึกษาและประเมินผลโครงการพัฒนาเศรษฐกิจของหน่วยงานต่าง ๆ ของราชการ

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๐๑ คุณหญิงสุภาพฯ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการและเลขานุการคณะกรรมการฝ่ายไทย ทำหน้าที่ประสานงานกับคณะสำรวจเศรษฐกิจของ

ธนาคารโลก ซึ่งมี ศาสตราจารย์ P.T. Elsworth เป็นหัวหน้าคณะ จากผลการสำรวจและข้อเสนอแนะของคณะสำรวจเศรษฐกิจคณะนี้ รัฐบาลไทยจึงได้จัดตั้งสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติและจัดทำแผนพัฒนาการเศรษฐกิจของประเทศขึ้น

ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยผู้จัดการทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา และในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้จัดการทุนรักษาระดับ ๙ และดำรงตำแหน่งนี้จนวาระสุดท้ายของชีวิต

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ คุณหญิงสุภาพฯ ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการบริหารในธนาคารโลกที่กรุงวอชิงตัน โดยเป็นผู้แทนของ ๗ ประเทศ คือ พม่า ศรีลังกา ลาว มาเลเซีย เนปาล สิงคโปร์ และไทย จนครบวาระเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้เดินทางกลับมาปฏิบัติงานในธนาคารแห่งประเทศไทยตามเดิม

จากความรู้อย่างดีทางด้านเศรษฐกิจ คุณหญิงสุภาพฯ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการและปฏิบัติงานสำคัญ ๆ แก่ราชการมากกว่า ๑๐ แห่งนอกเหนือจากงานที่ธนาคารแห่งประเทศไทยในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๗ เช่น เป็นกรรมการสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ กรรมการในคณะกรรมการส่งเสริมสินค้าออก กรรมการสภาวิจัยแห่งชาติสาขาเศรษฐกิจ กรรมการวิสามัญพิจารณาแก้ไขร่างพระราชบัญญัติเงินตรา สมาชิกสมัชชาแห่งชาติ สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ผู้ว่าการสำรองของไทยในสภาผู้ว่าการธนาคารพัฒนาเอเชีย

คุณหญิงสุภาพฯ เป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของการศึกษาของชาติเป็นอย่างมากได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่บัณฑิตศึกษา โดยเป็นอาจารย์ผู้บรรยายพิเศษวิชาภาษาอังกฤษและวิชาเศรษฐศาสตร์ทั้งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่านได้ไปบรรยายในที่ต่าง ๆ ในวงการมหาวิทยาลัยหน่วยราชการ และชมรมเอกชนอื่น ๆ อยู่เสมอเป็นกำลังสำคัญในการก่อตั้งสถานอบรมวิชาการธนาคารของสมาคมธนาคารไทยในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ และดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการการศึกษาคนแรกของสถาบันแห่งนี้จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๒

คุณหญิงสุภาพฯ เป็นผู้เชี่ยวชาญทางเศรษฐกิจที่มีอุดมคติสูง มีความสุจริตซื่อตรงต่อประชาชนเป็นกำลังสำคัญในการส่งเสริมการเศรษฐกิจของชาติในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อคือ จากทุนนิยมไปสู่สังคมนิยม ผลงานชิ้นหนึ่งที่แสดงถึงความห่วงใยและความพยายามที่จะแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชาติคือ การร่วมมือกับ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ จัดทำหนังสือชิ้นเล่มหนึ่งชื่อว่า เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย เป็นหนังสือขนาดใหญ่ว่าด้วยปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทยตลอดจนการแก้ไขโดยละเอียดมี ๒๒ บท บทที่น่าสนใจมากบทหนึ่งคือบทที่

๒๑ ว่าด้วย ธรรมะในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งกล่าวถึงระบบข้าราชการที่มีการทุจริตต่าง ๆ นานา ระบบพ่อค้าที่ทุจริตเอาเปรียบประชาชน ตลอดจนปัญหาคนมีคณจณ ซึ่งนับว่าผิดธรรมะในด้านเศรษฐกิจทั้งสิ้นดังตัวอย่างข้อความที่ท่านทั้ง ๒ ได้ร่วมกันประกาศออกมาอย่างเปิดเผยทางด้านวิชาการ ดังนี้

“การประพฤติดุคธรรมะในด้านเศรษฐกิจ นั้น มีได้หลายกรณี เช่น

- เจ้าหน้าที่รัฐบาลคน ใช้อำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายมาเป็นประโยชน์ส่วนตัว ไม่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อตรงเพื่อให้ทุกคนได้รับประโยชน์ร่วมกัน กลับมีใจลำเอียงช่วยเหลือแก่เฉพาะผู้ที่ให้สินบน

- เจ้าหน้าที่ที่มีผลประโยชน์ส่วนตัวในหน้าที่การงานของตนขัดกับผลประโยชน์ของส่วนรวมถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติผิดหลักธรรมะในด้านเศรษฐกิจ

- ข้าราชการแม้ว่าจะไม่ทุจริตแต่ไม่ทำงานให้รวดเร็ว เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน ก็ขัดขวางความเจริญทางเศรษฐกิจ

- การกักตุนสินค้าในยามขาดแคลน เพื่อหวังผลกำไรในตลาดมืด ถือเป็นการปฏิบัติผิดหลักธรรมะทั้งสิ้น เพราะก่อความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นและส่วนรวม

- การที่ราษฎรแต่ละคนไม่มีอาชีพหรือไม่พยายามทำงาน เพื่อเลี้ยงชีวิตของตนในทางที่ชอบ ไม่เข้าใจหน้าที่และไม่รู้จักประมาณและความพอเพียง เอาไร้เอาเปรียบ ไม่มีการศึกษาอบรมที่ดีเท่ากับไม่ช่วยเหลือให้เศรษฐกิจของชาติก้าวหน้าไปคือ ถ่วงความเจริญของชาติเหล่านี้ถือว่าปฏิบัติตนไม่ถูกหลักธรรมะในด้านเศรษฐกิจ”

ฯลฯ

คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูง คือเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก ชั้นทวีติยาภรณ์ช้างเผือก (ท.ช.) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าสำหรับฝ่ายใน ชั้นที่ ๓ ตติยจุลจอมเกล้า (ต.จ.) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ ก่อนถึงแก่กรรมด้วยโรคเนื้องอกในทรวงอก ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ รวมอายุได้ ๕๓ ปีเศษ

จัดได้ว่า คุณหญิงสุภาพฯ เป็น นารีผู้มีคุณค่าของประเทศชาติและประชาชน มีคุณต่อผู้สืบสานงานพัฒนาเศรษฐกิจและการเงินของประเทศ ที่จะได้รับแนวทางคำแนะนำ หรือความรู้ที่ท่านได้ให้ไว้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน สมดังที่ท่านได้ตั้งความมุ่งหวังไว้ เช่น ในสุนทรพจน์ที่ท่านได้แสดงในการเลี้ยงประจำปีของสโมสรโรตารี กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๐ ท่านได้กล่าวข้อความมีสาระสำคัญตอนหนึ่งในสภาพการณ์ที่ประเทศกำลังพัฒนานั้น

ท่านเห็นความจำเป็นที่จะต้องหาทางเตรียมการในเรื่องการจัดหาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สำหรับประชาชน คือ อาหาร น้ำประปา ไฟฟ้า โรงเรียน มหาวิทยาลัยสำหรับเด็ก ๆ บ้านที่อยู่อาศัยและโรงพยาบาล การคมนาคมขนส่งทุกประเภทที่จะช่วยให้ประชาชนไปได้รอบเมือง เพื่อปฏิบัติภารกิจประจำวันได้ และข้อสุดท้ายที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าสิ่งอื่นคืองานไว้ให้คนหนุ่มสาวทำเพื่อไม่ต้องอยู่ใน “ภาคโจร”

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๓๘

คุณหญิงประยงค์ ถ่องดีกิจการ (ประยงค์ สุวรรณาวิน)

คุณหญิงประยงค์ ถ่องดีกิจการ (ประยงค์ สุวรรณาวิน)

นางจารุดี ผลโประการ เรียบเรียง

ในบรรดา “ครู” ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้ควรแก่การเคารพนับถือ ยกย่องสรรเสริญ ในฐานะปฐนียบุคคลของบรรดาศิษย์ ผู้ปกครองตลอดจนประชาชนทั่วไป คุณหญิงประยงค์ ถ่องดีกิจการ เป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องว่าเป็น “ครูดีเด่น” คนหนึ่งของชาติ

คุณหญิงประยงค์ ถ่องดีกิจการ หรือ “คุณหญิงนาย” เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๓ ที่แพซึ่งจอดอยู่หน้าโรงเรียนนายเรือ อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี (กรุงเทพมหานครปัจจุบัน) เป็นบุตรนายอยู่ และนางเพิ่ม คุณหญิงประยงค์ มีพี่สาวร่วมมารดาที่เติบโตมาด้วยกันเพียงคนเดียวคือ คุณหญิงหัสตินอำนาจศาสตร์ (เลื่อน วณิกนันท์) เมื่อยังเยาว์ นางเพิ่มผู้เป็นมารดาได้ส่งคุณหญิงประยงค์ และพี่สาวเข้าไปรับการฝึกมารยาทและงานสำหรับหญิงกับเจ้าจอมมารดาเลื่อนในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณศรีรัชตสมโภช คุณหญิงประยงค์ อยู่ในวังหลวงรับใช้เจ้าจอมมารดาเลื่อน ซึ่งคุณหญิงประยงค์ เรียกว่า “คุณท้าว” ตลอดมา ได้เคยเสด็จไปในขบวนเสด็จพัสการที่พระราชวังบางปะอินก็หลายครั้ง

คุณหญิงประยงค์ ได้อยู่ในวังใกล้ชิดกับเจ้านายตั้งแต่เด็กจนเกิดนิสัยบ้จจัยในงานของกุลสตรี ซึ่งสมัยนั้นยังไม่มีเปิดสอนในโรงเรียนใด ๆ จนกระทั่งอายุได้ ๑๓ ปี มารดาจึงขอกราบนำตัวไปโกนจุกและอยู่ช่วยประกอบการค้า เพราะพี่สาวได้แต่งงานออกเรือนไปแล้ว

คุณหญิงประยงค์ เขียนเล่าไว้ว่า อายุ ๑๓ ปีแล้วท่านยังอ่านเขียนหนังสือไม่ได้ รู้จักแต่วิชาการช่างสตรีและระเบียบมารยาทในการเข้าเฝ้าเจ้านายและเป็นที่รู้จักคุ้นเคยของเจ้านายหลายพระองค์เท่านั้น จนเมื่อมารดาย้ายแพข้ามฟากไปจอดที่หน้าคลังสินค้าแถวปากคลองตลาดจึงไปฝากตัวเข้าเรียนหนังสือกับครูชื่อผาด ที่ตึกแถวปากคลองตลาดนั่นเอง สามารถอ่านเขียนและทำเลขได้แล้วจึงไปเข้าเรียนต่อที่โรงเรียนเสาวภา สอบ

ประโยคประณมศึกษาได้

ต่อมามารดาคุณหญิงประยงค์ ได้ขายแพ และซื้อที่ปลูกบ้านบริเวณคลองมอญ ใกล้วัดอรุณราชวราราม ได้ขอให้คุณหญิงประยงค์ ออกจากโรงเรียนมาช่วยค้าขาย แดงโม ซึ่งขยายกิจการเพิ่มขึ้นคุณหญิงประยงค์ ก็ไม่ยอมขอเรียนต่อไป ทนเหน็ดเหนื่อย ช่วยมารดาบรรทุกแดงโมใส่เรือโยงไปส่งที่ตำบลหัวรอ จังหวัดอยุธยา ในตอนเย็นวันเสาร์ เมื่อเลิกเรียนแล้ว และขึ้นรถไฟกลับกรุงเทพฯ เย็นวันอาทิตย์เพื่อเรียนให้ทันในตอนเช้าวันจันทร์ ต่อมาได้ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนสตรีวิทยาจนจบชั้นปีที่ ๕

คุณหญิงประยงค์ ได้ไปเป็นครูครั้งแรกที่โรงเรียนศึกษานารี เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับเงินเดือน ๒๕ บาท ต่อมาย้ายไปเป็นนักเรียนฝึกสอนที่โรงเรียนสตรีวิทยาระหว่างเดือนพฤศจิกายน-มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับเงินเดือน ๘ บาท ในตอนปลายปีนั่นเอง คือวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๑ ก็ไปสอนที่โรงเรียนเสาวภา ได้รับเงินเดือน ๒๕ บาท ระหว่างที่เป็นครูสอนอยู่ที่โรงเรียนเสาวภาตัวเอง ท่านได้สมัครสอบประกาศนียบัตรครูพิเศษมูล ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นครูสาวที่มีผู้มาติดพันมากเนื่องจากมีความรู้สูง

ต่อมามารดาคุณหญิงประยงค์ ถึงแก่กรรม คุณหญิงประยงค์ จึงได้เลิกกิจการค้าและใช้ที่หน้าบ้านเป็นท่าเรือจ้าง และได้รู้จักนายแพทย์ทหารเรือผู้หนึ่งซึ่งเดินทางขึ้นลงที่หน้าบ้านเป็นประจำมาขอฝากเด็กเข้าเรียนทั้ง ๆ ที่ไม่มีตัวเด็กจริง ๆ ในที่สุดคุณหญิงประยงค์ ก็ได้สมรสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ กับนายแพทย์ผู้นี้ คือ เรือตรีทองดี สุวรรณาวิน ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็นเรือเอกขุนถ้องดิกิจจนการ ท่านได้ขายที่บ้านเดิมแล้วย้ายมาซื้อที่ปลูกบ้านใหม่ที่สะพานยาวเลียบริมคลองมอญตรงข้ามกับโรงเรือหลวงสวนอนันต์

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ คุณหญิงประยงค์ ได้ย้ายไปเป็นครูที่โรงเรียนสตรีวัดระฆัง สอนชั้นมัธยมปีที่ ๕ และ ๖ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ สามปี่วยเป็นโรคปอดอักเสบ และใช้หวัดใหญ่ถึงแก่กรรม คุณหญิงประยงค์ ต้องรับภาระหนักในการเลี้ยงดูบุตรถึง ๓ คน โดยคนเล็กเพิ่งอายุได้หนึ่งขวบกว่าเท่านั้น ทั้งในตอนปิดภาคเรียนคุณหญิงประยงค์ ยังไปสอนพิเศษแก่นักเรียนในชั้น ด้วยเกรงว่าถ้าพลาดพลั้งนักเรียนสอบตกจะเสียชื่อโรงเรียน นอกจากนั้นยังได้ไปสอนหนังสือแก่บรรดาข้าหลวงของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิกา พระธิดาองค์ใหญ่ของเจ้าจอมมารดาชุ่มในรัชกาลที่ ๕ ณ พระตำหนักในพระราชวังดุสิตเพื่อเพิ่มพูนรายได้ในครอบครัว ซึ่งท่านต้องหาเลี้ยงเพียงผู้เดียว

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ คุณหญิงประยงค์ฯ สอบได้ประกาศนียบัตรครูประถมพิเศษ กระทรวงศึกษาธิการจึงให้ไปดำรงตำแหน่งว่าที่ครูใหญ่โรงเรียนสตรีวัดภาวนาภิรตาราม ในคลองบางกอกน้อย และได้รับแต่งตั้งให้เป็นครูใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘

นอกจากจะมีความขยันขันแข็งในหน้าที่การงานแล้วคุณหญิงประยงค์ฯ ยังเป็นผู้ที่รู้จักปรับปรุงตัวให้ทันสมัยอยู่เสมอ ได้เคยแสดงเป็นนางเอกในละครพูดระหว่างครูชายหญิงในจังหวัดธนบุรี ซึ่งสมัยนั้นนับว่าเป็นเรื่องที่น่าตื่นเต้นพอสมควร เป็นผู้ควบคุมดูแลหลานสาวให้ออกงานสังคมในสมัยนั้น เช่น ไปเที่ยวงานฤดูหนาวที่สวนมิสกวัน ไปชมละครซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงร่วมแสดง

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ คุณหญิงประยงค์ฯ ได้ย้ายไปเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนสตรีบ้านทวาย โรงเรียนนี้เดิมคือ โรงเรียนสตรีวัดสุทธิวาราม อยู่ในซอยวัดดอน (ปัจจุบันคือ ซอยดอนกุศล) เขตยานนาวา ในช่วงเวลานี้ท่านได้เพิ่มพูนวิทยฐานะให้แก่ตนเองโดยไปร่วมฟังคำบรรยายวิชาชุดครูมัธยมที่สามัคยาจารย์สมาคม ในบริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยพร้อมกับครูวัยหนุ่มสาวทั้งหลาย ท่านสอบวิชาชุดครูมัธยมได้ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้รับประกาศนียบัตรครูพิเศษมัธยม และได้เลื่อนเป็นครูพิเศษมัธยม ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ นับว่าเป็นครูใหญ่ที่มีความรู้ไม่น้อยกว่าครูใหญ่โรงเรียนสตรีแห่งอื่น

คุณหญิงประยงค์ฯ เป็นผู้สังเกตเห็นการณ์ไกลว่าสตรีนั้นเมื่อเรียนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์แล้ว ส่วนหนึ่งคงไม่เข้าเรียนต่อมหาวิทยาลัย หรือทำงานตามบริษัทห้างร้าน คงทำหน้าที่แม่บ้านแม่เรือนซึ่งเป็นหัวใจของครอบครัว ในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ คุณหญิงประยงค์ฯ จึงนำเรื่องเสนอกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน) ขอเปิดสอนแผนกการช่างฝีมือขึ้นในโรงเรียนสตรีบ้านทวาย แบ่งรับนักเรียน ๒ ประเภท คือประเภทมัธยมบริบูรณ์การช่างฝีมือ รับจากนักเรียนที่จบชั้นมัธยมบริบูรณ์หญิง (มัธยมปีที่ ๖ สมัยก่อน = ม.๔ ปัจจุบัน) ให้เข้าเรียนแผนกการช่างฝีมือแทนแผนกภาษา แผนกวิทยาศาสตร์ และแผนกกลาง และประเภทการช่างฝีมือรับจากนักเรียนที่จบชั้นประถมปีที่ ๔ แล้ว แต่ไม่ได้เรียนต่อคงอยู่ช่วยครอบครัวทำงานบ้าน ปรากฏว่ามีผู้นิยมส่งบุตรหลานทั้งจากต่างจังหวัดและในกรุงเทพฯ เข้าเรียนมากจึงขออนุญาตเปิดรับนักเรียนประจำเป็นการภายในให้ผู้ที่มาจากต่างจังหวัดและไม่มีที่พักในกรุงเทพฯ ได้อยู่อาศัยท่านได้ปกครองดูแลเสมือนแม่กับลูก

ในตอนต้นปีการศึกษา ๒๔๗๗ คุณหญิงประยงค์ฯ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสตรีบ้านทวาย ท่านเป็นผู้มีความรู้ทางวิชาการ มีจิตวิทยาสูง ไฉนนำจิตใจผู้ฟังให้เกิดความเลื่อมใสคล้อยตาม หากเป็นการตอบโต้จะมีวาทศิลป์ให้อีกฝ่าย

ยอมแพ้หรือเลิกราไปโดยง่าย เจรจาอย่างเป็นกันเอง น้ำเสียงวิีพุดและท่าทางทำให้ผู้ฟังเกิดความเคารพรักใคร่เลื่อมใสสนิทสนมด้วย ท่านจึงเป็นผู้ที่เจ้าหน้าที่ของกระทรวง ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และบุคคลต่าง ๆ ที่มาติดต่อ ชื่นชมและยกย่อง

คุณหญิงประยงค์ฯ ได้จัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์อยู่เป็นประจำ เช่น จัดทัศนศึกษาไปต่างจังหวัดและต่างประเทศในระหว่างปิดภาคฤดูร้อนทุกปีเพื่อเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับโรงเรียน จัดการแสดงละครบ้าง การแสดงเบ็ดเตล็ดบ้างในโรงเรียนเพื่อเผยแพร่ชื่อเสียงของโรงเรียน ในงานกาชาดประจำปี โรงเรียนสตรีบ้านทวาย จะชนะการประกวดได้คะแนนยอดเยี่ยมติด ๆ กันหลายปีไม่ว่าเรื่องการช่างฝีมือ การประกอบอาหาร การขับร้อง การวาดภาพ การแสดงกลองแจ้และบนเวที และการปฐมพยาบาล ท่านจึงได้รับพระราชทานเหรียญกาชาดสมนาคุณชั้น ๑ ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๐

ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ กระทรวงธรรมการได้แบ่งส่วนราชการใหม่ยกเลิกกรมศึกษาธิการ ทั้งกรมสามัญศึกษาและกรมวิชาการ (คือกรมอาชีวศึกษา ปัจจุบัน) โรงเรียนสตรีบ้านทวาย จึงแยกเป็น ๒ โรงเรียน คือ โรงเรียนสตรีบ้านทวายสอนวิชาสามัญขึ้นกับกรมสามัญศึกษา และโรงเรียนการช่างสตรีบ้านทวายขึ้นกับกรมวิชาการ (เดิม) มีเพียงลวดหนามกันเขตโรงเรียนทั้งสอง ต่อมาโรงเรียนบ้านทวายเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนสตรีศรีสุริโยทัย และโรงเรียนการช่างสตรีบ้านทวาย เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนการช่างสตรีพระนครใต้ เพื่อให้ถูกต้องตามรัฐนิยม

โรงเรียนการช่างสตรีพระนครใต้เติบโตอย่างรวดเร็วเพราะเป็นโรงเรียนแห่งเดียวที่สอนวิชาการช่างสตรีชั้นสูง คุณหญิงประยงค์ฯ ได้ขอให้กระทรวงฯ ซื้อที่ดินบริเวณสถานีอนามัย ๕ ซึ่งอยู่ติดกับบริเวณโรงเรียน เพื่อใช้เป็นทางเข้าออกด้านถนนเจริญกรุง เพิ่มความสว่างให้แก่โรงเรียนเป็นอย่างมาก ได้เปิดสอนวิชาครูการช่างเพิ่มขึ้นเพื่อเตรียมเปิดขยายโรงเรียนการช่างในต่างจังหวัด

กระทรวงธรรมการเริ่มเปิดโรงเรียนการช่างสตรีขึ้นในจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีอีกหลายแห่ง ได้แก่โรงเรียนการช่างเสาวภา โรงเรียนการช่างสตรีโชติเวช โรงเรียนเอี่ยมละออ และโรงเรียนการช่างธนบุรี กระทรวงฯ ได้ไว้วางใจให้คุณหญิงประยงค์ฯ เป็นผู้เลือกเฟ้นครูผู้มีความสามารถในโรงเรียนการช่างสตรีพระนครใต้ไปเป็นครูใหญ่ในโรงเรียนเหล่านี้ ส่วนโรงเรียนการช่างสตรีในต่างจังหวัด ท่านก็ให้คำแนะนำต่อกระทรวงฯ ให้ส่งศิษย์ซึ่งจบชั้นมัธยมบริบูรณ์การช่างสตรีจากโรงเรียนการช่างสตรีพระนครใต้ได้ออกไปเป็นครูใหญ่ เนื่องด้วยความสามารถอันยอดเยี่ยมนี้ กระทรวงฯ

จึงยังคงจ้างท่านให้ทำงานต่อไปอีกระยะหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ แม้ท่านจะเกษียณอายุราชการแล้ว

คุณหญิงประยงค์ฯ เป็นสตรีที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์ เห็นได้จากเมื่อมีการรบในกรณีพิพาทระหว่างไทยกับอินโดจีนของฝรั่งเศส ได้นำคณะผู้สมัครเข้าเป็นอาสาภาคชาติไปช่วยประกอบอาหารไทยและมุสลิมเลี้ยงทหารผู้ป่วยทั้งที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์และที่อำเภอัมพนาคร จังหวัดปราจีนบุรี นอกจากนี้ในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา โรงเรียนการช่างสตรีพระนครใต้ได้รับความเสียหายจากระเบิด ท่านต้องดูแลให้มีการซ่อมแซมบูรณะเพื่อให้ใช้การได้ต่อไปดังเดิม เมื่อโรงเรียนเปิดเรียนเป็นปกติแล้ว ในการปฏิบัติหน้าที่ราชการทั้ง ๒ คราวนี้ท่านจึงได้รับพระราชทานเหรียญช่วยราชการภายในเป็นบำเหน็จความชอบในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ และ พ.ศ. ๒๔๘๘ และต่อมาก็ได้รับพระราชทานเข็มสมาชิกกิตติมศักดิ์ของสภาการศึกษาไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ด้วย

คุณหญิงประยงค์ฯ ยังมีความรู้ความสามารถในการเขียนตำรา ท่านได้เรียบเรียงตำราซึ่งได้ใช้ในวงการศึกษามา คือคู่มืออนุภาคชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก และตำราการช่างสตรี เล่มแรกได้มอบลิขสิทธิ์ให้กรมพลศึกษาพิมพ์จำหน่าย และเล่มหลังซึ่งใช้เป็นตำราของนักเรียนการช่างสตรี ท่านได้มอบลิขสิทธิ์ให้กระทรวงศึกษาธิการพิมพ์จำหน่าย และยังมีมอบเงินทุนจำนวนหนึ่งให้ใช้ในการจัดพิมพ์

ด้วยความสามารถในด้านต่าง ๆ ของท่านดังกล่าวแล้ว คุณหญิงประยงค์ฯ จึงได้รับเลือกเป็นนายกคนแรกของศรีสุริยทัยสมาคมเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๘ และได้รับเลือกเป็นนายกคนแรกของสมาคมนักเรียนเก่าการช่างสตรีพระนครใต้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งทั้ง ๒ นี้ จนตลอดชีวิต

คุณความดีและความสามารถในการปฏิบัติงานและความคิดริเริ่มให้มีการสอนวิชาการช่างสตรีในโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ ทราบถึงพระเนตรพระกรรณ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายใน ชั้นจตุตถจุลจอมเกล้า เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ บรรดาศิษย์และผู้คุ้นเคยโดยทั่วไปจึงเปลี่ยนสรรพนามที่เคยเรียกท่านตลอดมาว่า “นาย” เป็น “คุณหญิงนาย” และในวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ ท่านก็ได้รับพระราชทานเลื่อนเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นชั้นตติยจุลจอมเกล้า นอกจากนี้ยังได้รับพระราชทานน้ำสังข์ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐานถึง ๒ ครั้ง เมื่อมีอายุ ๘๔ ปี และ ๙๑ ปี ท่านได้นำสมาชิกในครอบครัวเข้าเฝ้าทั้ง ๒ ครั้ง และได้อัญเชิญพระราชดำรัสบางตอนของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อเข้าเฝ้าครั้งแรกไว้ตอนหนึ่งเพื่อสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าฯ ตลอดไปทั่ว

“....ขอให้ครอบครัวของคุณหญิง จงมีความสุขและมั่งคั่งรุ่งเรืองตลอดไป มีลูกดี เป็นหลักฐานมีหน้าที่ทำงานทุกคน มีลูกน้อยแต่มีคุณภาพดีกว่ามีลูกมากแต่ไม่ทำความดี มีลูกน้อยดีกว่า เพราะลูกทุกคนก็มีหลักฐานเข้มแข็งอยู่แล้ว เราจะได้อบอุ่นเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรแก่ลูกหลานตลอดไปและเป็นประโยชน์กับคนอื่น ๆ ต่อไป....”

คุณหญิงประยงค์ฯ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เบญจมาภรณ์ช้างเผือกและเบญจมาภรณ์มงกุฎไทย และเหรียญจักรพรรดิมาลาด้วย

คุณหญิงประยงค์ฯ เป็นแม่ผู้ประเสริฐได้เลี้ยงบุตร ๓ คน โดยลำพังตั้งแต่อายุ ๒๘ ปี บุตรทั้ง ๓ คนได้รับการศึกษาอย่างดีและรับราชการจนเกษียณอายุทุกคน

คุณหญิงประยงค์ฯ ถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๖ รวมอายุได้ ๙๓ ปีเศษ

กล่าวได้ว่าคุณหญิงประยงค์ฯ เป็นผู้ควรแก่การยกย่องสรรเสริญว่าเป็นสตรีผู้มีคุณทั้งต่อครอบครัว คิษย์ และการศึกษา โดยเฉพาะวิชาการช่างสตรี ซึ่งท่านเป็นผู้ริเริ่ม รวมทั้งต่อประเทศชาติโดยที่ท่านได้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือทั้งในยามสงบและยามรบตลอดชีวิตอันยืนยาวของท่าน

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๓๘

คุณหญิงสุนทร พงษ์โสภณ

นางเฉลิมศรี หุนเจริญ เรียบเรียง

“ปัจจุบันนี้ สตรีไทยได้รับการศึกษามากขึ้น และมีความจำเป็นทางเศรษฐกิจ ทำให้ต้องหารายได้ช่วยเหลือครอบครัว สตรีไทยจึงออกไปทำงานนอกบ้านและมีบทบาทในสังคมมากขึ้น แต่เมื่อกลับเข้าบ้าน ก็ทำหน้าที่เป็นแม่บ้าน เป็นภริยา และเป็นมารดาที่ดีเหมือนเดิม

ข้าพเจ้าชื่นชมที่สตรีไทยสมัยนี้มีทั้งความสามารถ ความขยันขันแข็ง และความรับผิดชอบ พร้อมกับมีความอดทน อดกลั้น ซึ่งเป็นคุณสมบัติของสตรีไทยมาแต่ดั้งเดิม...”

นี่คือส่วนหนึ่งของพระราชดำรัสสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในพิธีเปิด “ปีสตรีไทย” ณ ดิกลันตีโมเดรี ทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่เสาร์ที่ ๒๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕ ซึ่งหนึ่งในบรรดาสตรีไทยผู้มีคุณสมบัติตามพระราชดำรัสที่ได้ัญเชิญมาข้างต้นนั้น คือ คุณหญิงสุนทร พงษ์โสภณ ผู้มีชีวิตที่เป็นคุณเป็นประโยชน์ต่อสังคม จนได้รับยกย่องว่าเป็นนักสังคมสงเคราะห์ผู้อุทิศชีวิตเพื่อสงเคราะห์สังคม ที่คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติจะได้ นำประวัติ โดยเฉพาะทางด้านงานสังคมสงเคราะห์มาเสนอดังต่อไปนี้

คุณหญิงสุนทร พงษ์โสภณ เกิดเมื่อวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นบุตรของนายประกิจ นางเฮียะ บุญสิทธิ รายละเอียดตามประวัติชีวิตของท่านเป็นที่เห็นได้ชัดเจนว่า ท่านได้ใช้เวลาไปในงานสังคมสงเคราะห์เป็นส่วนใหญ่ เริ่มตั้งแต่อายุ ๑๘ ปีที่ได้สมรสกับนาวาอากาศเอก เลื่อน พงษ์โสภณ จวบจนสิ้นอายุขัย ท่านได้อุทิศเวลาให้แก่งานด้านสังคมสงเคราะห์อย่างจริงจัง ในฐานะภริยาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรถึง ๗ สมัย และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมสมัยหนึ่ง ได้เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขของสามีไปในที่ทุกแห่ง ในสมัยนั้นยังไม่มีรถยนต์ใช้เช่นในปัจจุบัน ต้องเดินบ้าง นั่งเกวียนบ้าง บางครั้งก็ขี่ม้า สภาพความเป็นอยู่ของชาวชนบทที่อยู่กันตามมีตามเกิด เด็ก ๆ และผู้ใหญ่ซึ่งเจ็บไข้ขาดหมอขาดยา ขาดการรักษาอย่างถูกต้อง ท่านได้พบเห็นตามท้องถนนเมื่อติดตามสามีไปเป็นแรงบันดาลใจให้ท่านเข้ารับงานสังคมสงเคราะห์ ทั้งได้ปฏิบัติติดต่อกันมาจนได้เข้าไปมี

ส่วนร่วมอยู่ในคณะและองค์การที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ รวมทั้งสมาคมและมูลนิธิ ในฐานะนายกหรือกรรมการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งประธานฝ่ายหาทุน

คุณหญิงสุนทร พงษ์โสภณ ได้ปฏิบัติงานให้สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยได้รับเลือกเป็นกรรมการอำนวยการสมัยแรก และต่อมาก็ได้รับเป็นประธานฝ่ายต่าง ๆ และเป็นผู้ประสานงานกับองค์การและประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะงานด้านการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนยอมรับและให้ความร่วมมือในการดำเนินงานเป็นการอำนวยการประโยชน์ให้แก่การทำงานของสภาสังคมสงเคราะห์ประเทศไทยฯ และส่งผลถึงประเทศชาติ ในฐานะที่สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ เป็นศูนย์กลางประสานการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานของราชการ สมาคม มูลนิธิ สโมสร และองค์กรเอกชนทั้งหลายที่ปฏิบัติหรือดำเนินการด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศที่ร่วมเป็นองค์การสมาชิก

ในฐานะรองประธานสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และประธานกรรมการบริหาร คุณหญิงสุนทร พงษ์โสภณ ได้ให้คำแนะนำ แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ทั้งควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของคณะกรรมการสาขาต่าง ๆ ให้เป็นไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ ที่สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ กำหนดไว้ งานที่สำคัญคือกิจกรรมด้านการหาทุนเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินงาน เช่น เมื่อมีการก่อตั้งกองทุนสงเคราะห์ชุมชนขึ้นเมื่อปี ๒๕๑๕ คุณหญิงสุนทร พงษ์โสภณ ก็ได้รับเป็นกรรมการ เป็นรองประธานกรรมการ และเป็นประธานกรรมการ กองทุนนี้มาโดยลำดับสามารถหาเงินรายได้ช่วยเหลือเข้ากองทุนถึงปีละประมาณ ๒๐ ล้านบาทเศษ ซึ่งสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ และองค์การสมาชิก ได้นำไปใช้ช่วยเหลือผู้ยากไร้ตามโครงการต่าง ๆ ทั่วประเทศ ด้านทุนการศึกษาเด็กยากจน ท่านก็เป็นผู้ริเริ่มขอรับบริจาคเงินเนื่องในโอกาสวันเกิดของบุคคลต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร ได้มีผู้มีจิตศรัทธา เมตตาทำกุศลกับเยาวชนของชาติ จัดส่งเงินมาให้สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ เนื่องในวันเกิดทุกปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๙ และจำนวนเงินที่ได้รับบริจาคมนี้ได้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในแต่ละปีเป็นที่น่าพอใจ

ในฐานะประธานกองทุนวันแม่แห่งชาติ ท่านได้ดำเนินการหาทุนเพื่อนำเงินไปใช้ในการสงเคราะห์แม่และเด็กตามโครงการต่าง ๆ รวมทั้งได้นำขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายสมทบทุนมูลนิธิคิลปาซีพิเศษอีกส่วนหนึ่งด้วย

เมื่อครั้ง คุณหญิงสุนทร พงษ์โสภณ ดำรงตำแหน่งรองประธานโครงการจำหน่ายสลากกินแบ่งรัฐบาล ช่วยหารายได้และควบคุมดูแลการจัดจำหน่ายให้แก่ผู้พิการ

และผู้มีรายได้น้อย จำนวนกว่า ๕๐๐ ราย ให้มีอาชีพเลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัว ไม่เป็นภาระแก่สังคม และเงินรายได้ส่วนหนึ่งก็นำไปสงเคราะห์ผู้พิการ โดยจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการคนพิการ

ส่วนทางด้านสมาคมสตรีไทย คุณหญิงสุเนตร พงษ์โสภณ ก็มีส่วนช่วยพัฒนาบทบาทหน้าที่อย่างมาก ครั้งที่ได้รับเลือกเป็นนายกสมาคมก็ดำรงตำแหน่งอยู่นานนับสิบปี เนื่องจากไม่มีผู้ใดอาสามาบริหารงานแทน ท่านจึงต้องใช้นโยบายแก้ไขข้อบกพร่องให้นายกสมาคมอยู่ในตำแหน่งติดต่อกันได้ไม่เกิน ๒ วาระ วาระละ ๒ ปี ที่สมาคมสตรีไทยนี้ ท่านได้นำกลุ่มสมาชิกช่วยหารายได้ให้สหประชาชาติเป็นประจำทุกปี คุณหญิงสุเนตร พงษ์โสภณ เป็นผู้ที่ถูกทิศตนทำงานเพื่อส่วนรวมด้วยความวิริยะ อุตสาหะ เสียสละ และมีผลงานดีเด่นเป็นเกียรติประวัติของการทำงานเพื่อสร้างสรรค์สังคมอย่างดียิ่ง ทั้งด้านสาธารณสุขและสังคมสงเคราะห์ ทำให้มีผู้เลื่อมใสศรัทธา เช่น ได้จัดกลุ่มอาสาสมัครออกไปช่วยเหลือผู้ประสบภัย ร่วมกับกรุงเทพมหานคร งานได้พัฒนามาจนถึงการสร้างศูนย์บริการสาธารณสุข ชักชวนให้กรรมการและสมาชิกสมาคมร่วมบริจาคเงินให้ผู้ยากจนใช้ซื้อปัจจัยในการดำรงชีวิต ให้ทุนการศึกษานักเรียนที่ขาดแคลน และสร้างอาคารให้กรุงเทพมหานครจัดเป็นสถานเลี้ยงเด็กกำพร้าเรียนที่พ่อแม่ยากจน ที่ต้องทิ้งลูกไปทำงานในตอนกลางวันโดยคิดค่าเลี้ยงดูวันละ ๓ บาท และกรุงเทพมหานครออกสมทบให้อีกวันละ ๒ บาท กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศยกย่องว่าสมาคมสตรีไทย ที่มีชื่อเต็มว่า “สมาคมสตรีไทยแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์” เป็นสมาคมที่บำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ และจัดเงินสมทบให้จำนวน ๒๐,๐๐๐ บาท อันเป็นเกียรติประวัติที่คณะกรรมการและสมาชิกสมาคมภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ โรงเรียนอนุบาลสมาคมสตรีไทย ก็ได้ขยายชั้นเรียนถึงประถมปีที่ ๔ ในปี ๒๕๐๑ และเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนสมาคมสตรีไทย ก็ในสมัยที่ท่านเป็นนายกนั่นเอง

ช่วงเวลา ๔ ปีที่คุณหญิงสุเนตร พงษ์โสภณ ดำรงตำแหน่งนายกสโมสรวัฒนธรรมหญิง พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๒๐ ได้เคยรวมกลุ่มสตรีผู้นำออกไปทำการสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ยากไร้ และแนะนำส่งเสริมให้ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของไทย โดยวิธีประหยัด เช่น การจัดพิธีสมรสหมู่แก่คู่บ่าวสาวที่มีรายได้น้อย ให้ได้ทำการสมรสโดยถูกต้องตามประเพณี ทั้งยังมีเงินกันถุงมอบให้อีกส่วนหนึ่ง บางโอกาสก็รวมกลุ่มสตรีนำสมาชิกออกหน่วยเคลื่อนที่ไปเยี่ยมทหาร ตำรวจที่ปฏิบัติภารกิจเพื่อชาติบ้านเมืองอยู่ชายแดน เป็นต้น

ยังมีงานด้านสังคมสงเคราะห์และการหาทุนอื่น ๆ ที่คุณหญิงสุเนตร พงษ์โสภณ

เป็นผู้ดำเนินการหรือนำผู้อื่นให้ร่วมกันดำเนินการ เช่น การจัดหาทุนสร้างตึก ๘๔ ปี และ ตึกสยามินทร์ โรงพยาบาลศิริราช ตึกศัลยกรรม “สิรินธร” โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ระดมทุนสร้างตึกผ่าตัด ๘๔ พระราชสมเด็จย่า โรงพยาบาลศรีนครินทร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น หาทุนให้มูลนิธิช่วยเด็ก นักเรียนขาดแคลน ในพระบรมราชินูปถัมภ์ มูลนิธิร่วมจิตต์น้อมเกล้าเพื่อเยาวชน และการสงเคราะห์ช่วยเหลือเยาวชนให้ได้บวชเรียนเป็นประจำทุกปี กิจกรรมต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นการปฏิบัติที่กระทำด้วยความสมัครใจ ในฐานะอาสาสมัคร ซึ่งมีได้รับค่าตอบแทนหรือเงินเดือนแต่ประการใด แต่จากผลงานที่ประสบความสำเร็จด้วยดีเสมอมา ก่อให้เกิดความศรัทธาจากประชาชนทั่วไป จนได้รับความเคารพนับถือ ยกย่องท่านเป็นสตรีตัวอย่างของการเป็นแม่เรือน แม่แรง แม่งาน และแม่พิมพ์ เป็นผู้บริหารงานสร้างสรรค์สังคมอันเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักสังคมสงเคราะห์ ทั้งในด้านการดำรงตนและการปฏิบัติงานช่วยเหลือผู้ยากจนหรือตกทุกข์ได้ยาก ท่านเคยกล่าวถึงหลักในการหาทุนที่สำคัญว่าต้องสร้างศรัทธาให้ตัวเองก่อน ถ้าเราสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดแล้ว เราจะเรียกรายเงินใครก็ได้ ทำตัวเราให้เขาเกิดความเชื่อถือและนับถือ ก่อนว่า ผลงานที่เกิดเพื่อประโยชน์ส่วนรวมจริง ๆ มิใช่เพื่อเข้ากระเป๋าตัวเอง หรือเพื่อประโยชน์ส่วนตัว

งานที่แสดงถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของคุณหญิงสุนทร พงษ์โสภณ มีมากหลากหลาย อาทิ โครงการจุดเทียนชัยถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ส่วนงานที่ท่านรักและภาคภูมิใจอยู่ตลอดเวลา คือการจัดงานวันแม่แห่งชาติที่ได้รับเป็นประธานจัดงานมาตั้งแต่ปี ๒๕๒๕ ได้ศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ครั้งที่เคยช่วยงานตั้งแต่สมัยที่ยังมีสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ และมีการจัดงานวันแม่แห่งชาติเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๓ โดยมีดอกมะลิเป็นสัญลักษณ์มาตั้งแต่สมัยนั้น ต่อมาได้ยกเลิกการจัดงานวันแม่ไป สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ มาฟื้นฟูขึ้นใหม่ โดยถือเอาวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เป็นวันแม่แห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ ซึ่งยังคงใช้ดอกมะลิเป็นสัญลักษณ์อยู่เหมือนเดิม รายได้จากการจำหน่ายดอกมะลิในแต่ละปี ได้นำขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายโดยเสด็จพระราชกุศล สมทบทุนมูลนิธิศิลปาชีพกองทุนรักษาความสะอาดของบ้านเมือง การจำหน่ายดอกมะลิได้ขยายออกไปทั่วประเทศเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ ซึ่งการจัดงานวันแม่แห่งชาติของสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ นั้น มีวัตถุประสงค์สำคัญคือเพื่อถวายราชสดุดีสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ และเป็นโอกาสที่สังคมจะให้เกียรติรำลึกถึง “แม่” ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณและมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อครอบครัว

และสังคม

ผู้เคยร่วมงานกับคุณหญิงสุนทร พงษ์โสภณ ล้วนมีภาพลักษณ์ของท่านเป็นอย่างเดียวกันคือ เป็นนักสังคมสงเคราะห์ผู้มีมนุษยสัมพันธ์ ทำงานด้วยความเสียสละ ขยันหมั่นเพียร รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีวิจรณญาณและความเชื่อมั่นในการตัดสินใจ มีบุคลิกภาพและการแต่งกายสวยงามสมวัยอยู่เป็นนิจ มีจิตใจโอบอ้อมอารี ยิ้มแย้มแจ่มใส วาจาไพเราะ และที่สำคัญคือท่านจดจำคนได้แม่นยำมากและเห็นความสำคัญของคนทุกเพศทุกวัย เป็นนักสังคมสงเคราะห์อาสาสมัครที่มีได้ศึกษาทางด้านนี้มาก่อนเลย แต่ด้วยผลงานที่ปรากฏทำให้ท่านได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาและมานุษยวิทยา จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖

คุณหญิงสุนทร พงษ์โสภณ ถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคหัวใจล้มเหลว เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗ สิริรวมอายุได้ ๗๒ ปี เครื่องหมายแห่งคุณความดีที่ได้รับพระราชทานและได้รับโดยลำดับ คือ

๑. ประถมาภรณ์มงกุฎไทย
๒. ทุตยจุลจอมเกล้า
๓. ตริตาภรณ์ช้างเผือก
๔. โล่ และเข็มเชิดชูเกียรติจากสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ
๕. เข็มเชิดชูเกียรติจากสมาคมสตรีไทยฯ
๖. เข็มเพชรราชูธจากสมาคมนักเรียนแก้วชีราชูธ

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙

หม่อมหลวงตีว⁺ ชลมารคพิจารณา

หม่อมหลวงตัว ชลมารคพิจารณา⁺

นางเฉลิมศรี หุ่นเจริญ เรียบเรียง

ท่านที่สนใจงานบ้านการเรือน โดยเฉพาะเรื่องความรู้ในการประกอบอาหาร ส่วนใหญ่คงจะได้เคยอ่านบทความเกี่ยวกับเรื่องนี้ ที่หม่อมหลวงตัว ชลมารคพิจารณา ได้เคยเขียนไว้บ้างไม่มากก็น้อย เพราะท่านเป็นผู้ที่มีความสามารถทั้งงานครัวและงานเขียนผู้ไม่เคยปฏิเสธใครที่มาขอบทความหรือตำรับอาหารไปลงพิมพ์หรือใช้ประโยชน์ในที่ต่าง ๆ ผู้ที่ได้อ่านเรื่องที่ท่านเขียนแล้วจะมีความเห็นตรงกันว่าท่านมีความสามารถทั้งการบันทึกเรื่องราว ทั้งการแนะนำหรือให้คำอธิบาย เป็นการเขียนเพื่อให้ความรู้และให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อ่านอย่างจริงใจ หน้าที่ราชการในช่วงชีวิตตอนท้ายของท่านเป็นงานสำคัญในพระราชสำนัก คือเป็นหัวหน้าพระเครื่องต้น ประจำห้องพระเครื่องต้นไทย ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ท่านเป็นตัวอย่างที่ดีของกุลสตรีไทย ที่คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสมุดทิบบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ขอนำประวัติชีวิตจากข้อความที่ ม.ล.เติบ ชุมสาย ทายาท และผู้ใกล้ชิดบางคนได้เขียนแสดงความรำลึกถึงท่าน และจากบันทึกและบทความเรื่องต่าง ๆ ที่ท่านได้เขียนไว้ด้วยตนเอง ตามที่ปรากฏในหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ มาเรียบเรียง ดังต่อไปนี้

หม่อมหลวงตัว ชลมารคพิจารณา เกิดเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นธิดาคนโตของพระยาสิทธิศักดิ์สนิทวงศ์ หม่อมราชวงศ์ถิต ชุมสาย บุตรของหม่อมเจ้าประวิช ชุมสาย โอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสีหวิกรม ในรัชกาลที่ ๓ กับหม่อมเจ้าสารภี สนิทวงศ์ ธิดาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ในรัชกาลที่ ๒ มารดาคือคุณหญิงสิทธิศักดิ์สนิทวงศ์ (ดี) เป็นบุตรของขุนและนางโสภาสมบัติ นอกจากจะเป็นทายาทของผู้รักษาด้านการบ้านการเรือนโดยเฉพาะการครัวแล้ว หม่อมหลวงตัวยังได้เติบโตขึ้นมาในหมู่ญาติที่ทำงานด้านนี้ทั้งสิ้น จึงเสมือนกับได้เข้าเรียนในโรงเรียนที่มีวิชาการบ้านงานเรือนครบถ้วนทั้งการครัว การเย็บปักถักร้อย งานดอกไม้สดดอกไม้แห้ง รวมทั้งการดนตรี ขับร้อง และศิลปะการจัดบ้าน ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นการพูด การเขียน หรือการปฏิบัติกิจวัตรใด ๆ ทั้งที่เป็นภาระหน้าที่และงานอดิเรกของหม่อมหลวงตัว จะอยู่ในแนวของการบ้านการครัวไปทั้งหมด จนกระทั่งครูอาจารย์และเพื่อน ๆ ในโรงเรียนสตรีวิทยา

ยกย่องว่าเป็นทั้งเด็กหญิงที่มีความน่ารักน่าเอ็นดู และเด็กหญิงที่มีความสามารถในวิชาการของลูกผู้หญิงคล้ายผู้ใหญ่ ส่วนวิชาการด้านโรงเรียนนั้น ท่านบิดาได้ส่งเสริมโดยจ้างครูมาสอนเพิ่มเติมด้วย เช่น วิชาภาษาอังกฤษ

แม้จะไม่ได้เข้าไปอยู่ในวังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท ตามความคิดของท่านบิดา เพราะคุณหญิงมารดาได้ขอไว้ด้วยเหตุผลที่ต้องการฝึกหม่อมหลวงตัวให้เป็นแม่บ้านด้วยตัวของท่านเอง ทั้งยังได้ช่วยดูแลบรมน้อง ๆ อีก ๖ คน เพื่อแบ่งเบาภาระท่านด้วย แต่หม่อมหลวงตัว ก็มีโอกาสดำเนินตามคุณหญิงมารดาเข้าเฝ้าพระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิททุกครั้งและด้วยความที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นท่านโปรดการประทานคำแนะนำสั่งสอนไม่ว่าด้านใด ๆ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเกี่ยวกับการบ้านการเรือน ผู้ที่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าบ่อย ๆ รวมทั้งหม่อมหลวงตัว จึงได้รับความรู้ ความคิดที่ท่านได้ประทานไว้มากและหลากหลาย โดยเฉพาะด้านการครัวที่ทรงถือว่าเป็นหัวใจของการเรือน ส่วนพระราชวงศ์พระองค์อื่น ๆ นั้นหม่อมหลวงตัวก็มีโอกาสดำเนินตามท่านบิดาเข้าเฝ้าไม่ว่าจะโดยหน้าที่หรือด้วยกตเวทิตา ถ้าเป็นโอกาสที่เด็ก ๆ จะเข้าเฝ้าด้วยได้ ท่านก็จะพาหม่อมหลวงตัวไปด้วยทุกครั้ง ทำให้มีโอกาสดำเนินได้ฟังแต่เรื่องที่เป็นสาระและเป็นมงคล ทั้งยังได้รับพระกรุณาสืบต่อมาอีกด้วย

หม่อมหลวงตัว ได้สมรสกับพระยาชลมารคพิจารณ์ (ม.ล.พงศ์ สนิทวงศ์) บุตรของหม่อมราชวงศ์สุวพรรณ สนิทวงศ์ แม้ว่าท่านอายุเพียง ๑๕ ปี แต่มีความรู้เรื่องการบ้านการเรือนอย่างครบถ้วน หลังจากสมรสแล้วต้องติดตามสามีซึ่งสำเร็จวิชาช่างวิศวกรรมโยธาฝ่ายชลประทานจากมหาวิทยาลัยเอดินบะระ เพิ่งกลับเข้ามารับราชการและมีหน้าที่ประจำอยู่ต่างจังหวัด ทั้งยังต้องรอนแรมไปตามที่ต่าง ๆ ทั้งภาคเหนือภาคใต้ ตะวันออกและตะวันตก ทั้งทางบกและทางน้ำที่ต้องเดินทางโดยทางเรือหรือพักแรมตามป่าเขา หม่อมหลวงตัว ได้ใช้สติปัญญา ความสามารถ และความอดทน ปฏิบัติหน้าที่ภรรยาได้เป็นอย่างดี ทั้งภาระหน้าที่ต่อบุคคลในครอบครัว และภาระหน้าที่ต่อบุคคลที่สามีต้องเกี่ยวข้องด้วยทั้งผู้ใหญ่และผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง จนเป็นที่กล่าวขวัญและยกย่องในหมู่เพื่อนข้าราชการของสามีตลอดมา

เมื่อได้ย้ายกลับเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ แล้ว ภาระหน้าที่ทางราชการของสามีเพิ่ม ความสำคัญมากขึ้น ภาระทางการบ้านการเรือนของหม่อมหลวงตัวก็เพิ่มขึ้นตามหน้าที่ราชการของสามี และยังมีหน้าที่ทางสังคมเพิ่มตามมาอีก ท่านก็ปฏิบัติหน้าที่ปฏิบัติตัวได้เหมาะสมกับกาลเทศะและฐานะของบุคคลที่สามีและตัวท่านเองต้องติดต่อด้วย แม้ในภาระที่ดูไม่น่าที่ท่านจะทำได้เช่นการเดินป่า ท่านก็ทำได้อย่างสมบูรณ์ คือเป็นคนยิงปืนแม่น

ไม่แพ้ใคร ทำงานครัวและประกอบอาหารได้โดยไม่ต้องมีเครื่องมือเครื่องใช้อย่างฟุ่มเฟือย มีความชำนาญในการเลือกเนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้ ตลอดจนน้ำดื่มในป่า ทำให้ท่านได้ข้อมูล ที่นำมาใช้แต่งตำราและบันทึกเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย ตัวอย่างเช่นเรื่อง ไปป่า ที่ลงพิมพ์ในหนังสือสายปัญญาสูตร พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้เล่าไว้ตอนหนึ่งว่า

“.....ท่านนึกหรือว่า การไปป่านั้นจะต้องมีความมุ่งหมายอย่างเดียวแต่การไป ล่าสัตว์ตัดชีวิตเท่านั้น เปล่าเลย การไปเที่ยวป่าของข้าพเจ้ามีความมุ่งหมายอันเป็นจุด สำคัญคือ ได้พาลูก ๆ ออกไปไกลจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เราต้องพบปะอยู่ทุกวันเกือบ ตลอดปี... ฯลฯ...ความสุขอีกอย่างหนึ่งของข้าพเจ้าก็คือ พาลูกไปนั่งดูตามหนองที่มึนกลและ สัตว์ต่าง ๆ ลงกินน้ำเข้าและเย็น ท่านจะได้พบนกสารพัดอย่างลงมากินน้ำพร้อมกับสัตว์เช่น แก้ง กวาง หมูป่า กระเจง กระต่ายเหล่านี้ มากินน้ำกันเป็นคนละ ๆ และวิธีที่จะลงกินก็ ต่าง ๆ กัน สัตว์แทบทุกชนิดมีวิธีหลบหลีกศัตรูของมันอย่างฉลาดและแปลก ๆ กัน นี่เป็น ความรู้ที่เราควรศึกษาอย่างยิ่งและเป็นความเพลิดเพลินอย่างหาได้ยากจริง ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อมีโอกาสทำได้ข้าพเจ้าจึงรีบฉวยทันที และรู้สึกว่เด็กทุกคนสนุกตื่นเต้น เราหัดให้ เด็กเป็นคนรักธรรมชาติ รักของสวยงาม โดยไม่ต้องเคี่ยวเข็ญกันเลย”

นอกจากงานของแม่บ้านและเป็นมารดาของบุตร ๙ คนแล้ว หม่อมหลวงตัว ชลมารคพิจารณ์ ยังมีส่วนส่งเสริมงานราชการของสามี เช่นในงานหรือพิธีที่มีการเสด็จ พระราชดำเนินหรือการรับเสด็จเจ้านาย เป็นต้น ท่านจะรับหน้าที่อำนวยความสะดวกงานครัว การติดต่อประสานงานฝ่ายสตรี และการตกแต่งที่ประทับ จึงเป็นภรรยาข้าราชการชั้น ผู้ใหญ่ที่ได้รับพระราชทานเลื่อนชั้นเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายใน ทอดยจุลจอม เกล้า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่ออายุเพียง ๒๗ ปี และหลังจาก สามีได้ถึงแก่อนิจกรรมไป ท่านก็ได้เลี้ยงดูบุตรทุกคนให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ไม่มีปัญหา แต่อย่างใด

หม่อมหลวงตัว ชลมารคพิจารณ์ เป็นผู้ที่ไม่ยอมอยู่นิ่งเฉยท่ามกลางความสุขสบาย ทั้ง ๆ ที่ท่านอยู่ในฐานะที่จะทำเช่นนั้นได้ เพราะท่านถือว่าเวลาเป็นของมีค่าไม่ควรใช้ไป อย่างฟุ่มเฟือย ท่านจึงเป็นผู้มีส่วนร่วมบำเพ็ญประโยชน์กับโรงเรียนหรือสมาคมต่าง ๆ ที่ เชิญท่านไปบรรยายให้ความรู้อยู่เป็นประจำ และเขียนตำราอาหาร บันทึกและบทความ เรื่องต่าง ๆ ที่ยังปรากฏอยู่ทั้งที่เป็นต้นฉบับ และลงพิมพ์ในหนังสือ นิตยสาร ตามที่มีผู้ขอ จากท่าน เรื่องเหล่านั้นเป็นทั้งคำอธิบายให้ความรู้และเรื่องที่ฝากให้เป็นข้อคิดเกี่ยวกับ ชีวิตครอบครัวหลาย ๆ ด้าน นอกจากส่วนที่เป็นตำราประกอบอาหารโดยตรง เช่นเรื่อง “กินดี” ที่ท่านหมายถึง “กินเพื่อยุติ” ไม่ใช่กินของดี ๆ แพง ๆ เรื่อง “การจ่ายตลาด”

เรื่อง “เราควรรับประทานอะไรเดือนไหนดี” ก็มีทั้งหลักการประหยัดและการรู้จักบริโภคอาหาร ในเรื่อง “พระกรุณาคุณที่ไม่มีวันลืม” ท่านก็ได้ถ่ายทอดความรู้ที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท ทรงแนะนำหลัก ๕ ประการในการประกอบอาหารสำหรับผู้เจ็บป่วย ซึ่งมีประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจและโภชนาการ เรื่อง “เกร็ดเบ็ดเตล็ดในการประกอบอาหาร” ก็เต็มไปด้วยเนื้อหาที่มีคุณค่าเกี่ยวกับการเลือกและการปรุงอาหารหมวดต่าง ๆ บางส่วนก็แยกประเภทไว้โดยเฉพาะ เช่นเรื่องของเนื้อสัตว์แต่ละอย่าง เรื่องของผักและผลไม้แต่ละชนิด เป็นต้น จะหาอ่านได้จากบทความนำซึ่ง ม.ล.ติวชลมารคพิจารณา เขียนไว้ในหน้า ๖๐ ตำรับสายเยาวภา

ส่วนที่เป็นงานสำคัญที่สุดของท่านในช่วงท้ายของชีวิต แม้ว่าสุขภาพร่างกายจะไม่สู้ปกติ ท่านก็มีโอกาสได้ฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยเข้ารับราชการในตำแหน่งหัวหน้าพระเครื่องต้น ประจำห้องเครื่องต้นไทย ซึ่งท่านมีความภาคภูมิใจที่ได้มีโอกาสเทิดพระเกียรติคุณและสืบสานผลงานของบรรพบุรุษที่เคยทำหน้าที่นี้ ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการด้านนี้ต่อ ๆ มาจนถึงตัวท่าน ประกอบกับความเป็นผู้รู้จักประเพณีขนบธรรมเนียมราชสำนักทั้งในการภายในและการติดต่อกับสังคมภายนอก การมีความรู้ทางภูมิศาสตร์ การรู้จักท้องถิ่นภูมิประเทศและฤดูกาลต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการตามเสด็จแปรพระราชฐานหรือการเสด็จประพาสทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ งานพระราชนิพนธ์พระราชนิพนธ์พระราชนิพนธ์ รวบรวมความเป็นคนละเอียดลออ ประณีต และกล้าตัดสินใจ ท่านจึงสามารถสนองงานได้เหมาะสมแก่การควรไม่ควร ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดี ในพระราชพิธีฉัตรมงคลเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ท่านได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายใน ชั้นทุติยจุลจอมเกล้า ซึ่งท่านและทายาททุกคนสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

หม่อมหลวงติว ชลมารคพิจารณา มุ่งปฏิบัติหน้าที่ราชการโดยมิได้คำนึงถึงสุขภาพของร่างกาย ครั้งหนึ่งถึงกับเป็นลมในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่ จึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตพักจากหน้าที่เพื่อรักษาตัว จนกระทั่งได้ถึงแก่อนิจกรรมด้วยอาการสงบเมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ อายุ ๖๔ ปี ทายาทได้นำดอกไม้ธูปเทียนเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททูลเกล้าฯ ถวายบังคมลาแทน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ โปรดกระหม่อมพระราชทานน้ำอาบศพ หีบทองหีบลายอรุณ ฉัตรเกียรติยศสี่คัน และพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์งานสวดมวาร และงานพระราชทานเพลิงศพ เป็นพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ สมกับที่หม่อมหลวงติว ชลมารคพิจารณาได้เคยประกอบ

หม่อมหลวงตี๋ ชลมารคพิจารณ์
เมื่อได้รับพระราชทานตราทุติยจุลจอมเกล้า

คุณงามความดี และปฏิบัติตนปฏิบัติหน้าที่ตามปณิธานที่ท่านได้เขียนไว้ในสมุดบันทึกส่วนตัวว่า...

“ถ้าเราจะต้องมีชีวิตอยู่ ก็ขอให้อยู่โดยเป็นประโยชน์ต่อทุก ๆ คน โดยเฉพาะคนที่เรารัก และรักเรา และหวังดีต่อเรา”

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๓๘

นางสุวรรณ วิภาชนวิทยาสิทธิ

นางสุวรรณ วิชาชนวิทยาสัทธ

นางจรรุติ ผโลประการ เรียบเรียง

ในจำนวน “ครู” ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นปูชนียบุคคล สมควรนำมากล่าวถึง ให้เป็นที่ปรากฏแก่คนทั่วไป และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ครูรุ่นหลังคนหนึ่ง คือ นางสุวรรณ วิชาชนวิทยาสัทธ

นางสุวรรณ วิชาชนวิทยาสัทธ เกิดเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๑๔ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่บ้านหลังวัดหงส์รัตนาราม อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี เป็นบุตรนายเหมือนและนางเมือง สวัสดิ์รักษ์ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา รวม ๘ คน บิดาของนางสุวรรณฯ เป็นหลานของพระยานครศรีธรรมราช มารดาเป็นบุตรนางแจ่ม หลานพระยาพัทลุง (ทองขาว) พระยาพัทลุงสืบเชื้อสายมาจากพระยาแก้วเคราพเจ้าเมืองพัทลุง ซึ่งมีเชื้อแซกสุหนี่ นางแจ่มยายของนางสุวรรณฯ ย้ายจากพัทลุงมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ข้างวัดราชโอรส อำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี ต่อมาได้ย้ายมาอยู่หลังวัดหงส์รัตนาราม เนื่องจากนายมาผู้สามีเป็นผู้มีความรู้ทางภาษาบาลีและฝึกไฟในทางพระพุทธศาสนาอยู่มาก ได้ไปมาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารเนื่อง ๆ จนเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริ เห็นว่าบ้านของนายมาอยู่ไกลถึงวัดราชโอรส อำเภอบางขุนเทียน จึงได้พระราชทานที่ดินหลังวัดหงส์รัตนาราม อำเภอบางกอกใหญ่ ซึ่งอยู่ใกล้กว่าให้เป็นกรรมสิทธิ์ลูกหลานสืบต่อมา รวมทั้งนางสุวรรณฯ จึงเกิดและเติบโตที่บ้านหลังวัดหงส์รัตนาราม

นางสุวรรณฯ ได้รับการศึกษาที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง โดยเป็นนักเรียนรุ่นแรก ๆ ของโรงเรียน โรงเรียนกุลสตรีวังหลังเป็นโรงเรียนซึ่งคณะมิชชันนารีอเมริกันตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ ณ ที่ดินหน้าโรงพยาบาลศิริราช ซึ่งขณะนั้นเป็นโรงเรียนแห่งเดียวในประเทศไทยที่รับนักเรียนหญิงให้ประจำอยู่ที่โรงเรียน และมีนักเรียนไม่เกิน ๓๐ คน เด็กหญิงสุวรรณฯ สวัสดิ์รักษ์ ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ ขณะอายุได้ประมาณ ๑๐ ปี นับเป็นเด็กที่เล็กที่สุดของโรงเรียน

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ นางต่วน ซึ่งเป็นครูที่ดีและเป็นแม่บ้านที่มีความสามารถของ

โรงเรียนได้ลาออก นักเรียนรุ่นใหญ่ที่นับถือรักใคร่ครูตัวนั้นก็พากันออกตามไปด้วย มีสอมนสะเต็ดครูอเมริกันเพียงคนเดียวก็บังเอิญสุขภาพไม่ดี ต้องลากลับอเมริกา โรงเรียนจวนเจียนจะล้มเลิกกิจการ พอดีมีสเอดันะ เอส.โคล์ได้ย้ายมาจากเชียงใหม่ในตอนปลายปี จึงได้รับช่วงการบริหารโรงเรียนแทนสืบต่อมา มีสโคล์ได้เปลี่ยนวิธีปกครองโรงเรียนหลายประการ ประการหนึ่งคือ เลิกรับนักเรียนกินอยู่หลับนอนเล่าเรียนเปล่า แถมเครื่องนุ่งห่มฟรี นั้นเสีย จัดโรงเรียนให้น่าอยู่ สะอาดครูที่มีความสามารถมาสอนเพื่อชักชวนให้คนไทย เลื่อมใสในการศึกษายิ่งขึ้น แล้วเรียกเก็บเงินค่าเล่าเรียนและเลี้ยงดูเบ็ดเสร็จเดือนละ ๕ บาท ซึ่งนับว่าแพงมากสำหรับคนที่ไม่เคยเสียมาก่อน เทอมแรกของวิธีปฏิบัติการแบบใหม่ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนส่วนมากไม่พอใจ มาลาบุตรหลานออกเกือบหมด เหลือนักเรียนอยู่เพียง ๑๖ คน มีเด็กหญิงสุวรรณฯ อยู่ด้วย ๑ คน

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ เด็กหญิงสุวรรณฯ ได้เรียนอยู่ในโรงเรียนแล้วประมาณ ๔ ปี มีอายุราว ๆ ๑๕ ปี ส่วนมีสโคล์มีอายุประมาณ ๓๐ ปี และเนื่องจากมีนักเรียนอยู่เพียง ๑๖ คน นางสาวสุวรรณฯ สวัสดิวัตรักษ์ จึงมีโอกาสดูแลเรียนกับมีสโคล์อย่างใกล้ชิดและคงเป็นที่รักของมีสโคล์มาก

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ นางสาวสุวรรณฯ เรียนจบชั้นสูงสุดของโรงเรียนและได้เข้าเป็นครูที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ในขณะที่มีสโคล์เป็นอาจารย์ใหญ่จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ จึงได้ลาออกจากโรงเรียนไปสมรสกับขุนวิชาชนวิทยาสลธิ์ (สังข์ พุกกะเวส) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งกรรมการสอบไล่ในกรมศึกษาธิการ รวมเวลาที่นางสาวสุวรรณฯ สวัสดิวัตรักษ์ เป็นครูที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ๒๑ ปีกับ ๖ เดือน

ครูดาด ประทีปะเสน ศิษย์ผู้หนึ่งของนางสุวรรณฯ และมีสโคล์ ได้เขียนในหนังสือเรื่อง “โรงเรียนกุลสตรีวังหลังกับหม่อมโคล์” กล่าวถึงนางสุวรรณฯ ว่า

“เมื่อได้เขียนจริยาวัตรหรือประวัติของมีสโคล์ ข้าพเจ้าอดคิดถึงครูอีกคนหนึ่งไม่ได้ ผู้นั้นคือคุณครูสุวรรณฯ ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้เป็นนักเรียนวังหลังมา ก็เห็นมีสโคล์และคุณครูทำงานด้วยกันมาตลอดเวลา นอกจากทำงานในโรงเรียนแล้ว จะไปมาในงานแห่งใด ก็เห็นไปด้วยกันเสมอ ท่านเป็นอาจารย์ที่รักของข้าพเจ้าและศิษย์อื่น ๆ เป็นอันมาก วิชาความรู้และคุณงามความดีที่ข้าพเจ้ามีอยู่ ก็โดยการอบรมสั่งสอนและแม่พิมพ์ของท่าน และมีสโคล์”

“ในเวลาที่คุณครูสุวรรณฯ เป็นครูอยู่ที่โรงเรียนวังหลังนั้น นอกจากสอนประจำชั้นมัธยมปีที่ ๖ บางวิชาแล้ว ยังสอนชั้นเล็กที่สุดของโรงเรียน คือ ชั้นคิบบอกด้วย เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ครูประจำชั้นเล็ก เมื่อเสร็จการสอนนักเรียนแล้ว ก็มีการสอนผู้ใหญ่อีก คือ

สอนครูสตรีอเมริกันที่เข้ามาประเทศไทยใหม่ ๆ ให้รู้ภาษาและหนังสือไทยบ้าง นอกจากนั้น ยังเป็นผู้ช่วยสมุหบัญชีของโรงเรียนด้วย ตอนปลายยังมีหน้าที่อีกประการหนึ่ง คือ เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ “แสงอรุณ” (ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของโรงเรียน)”

“นอกจากสอนในโรงเรียน ยังได้เข้าไปถวายพระอักษรภาษาอังกฤษแด่พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงอรพินธุ์เพ็ญภาค ในรัชกาลที่ ๕ ในพระบรมมหาราชวัง โดยมีสตรีผู้ใหญ่ผู้ดูแลการในพระตำหนักของเสด็จพระองค์นั้นออกมารับถึงโรงเรียนทุกวัน ในวังหน้าก็ได้เข้าไปถวายพระอักษรภาษาอังกฤษแด่พระเจ้าราชวงศ์เธอพระองค์เจ้าเจ็ดโฉม”

ในระหว่างที่นางสาวสุวรรณ สวัสดิรักษ์ ดำรงตำแหน่งครูโรงเรียนกุลสตรีวังหลังนั้น ได้ปฏิบัติงานสำคัญ ๆ ที่แสดงถึงความสามารถของท่าน คือ

ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ครูโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ๖ คนขึ้นไป ที่พระราชวังบางปะอิน เนื่องในงานรับเสด็จพระเจ้าชาร์นิโคลัสแห่งประเทศรัสเซีย ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งมกุฎราชกุมาร นางสาวสุวรรณ สวัสดิรักษ์ เป็นครูคนหนึ่งซึ่งมิสโคลได้จัดส่งไปเพราะรู้ภาษาอังกฤษดี ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ครูโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ๖ คน ไปที่พระราชวังบางปะอินอีกครั้งหนึ่ง เนื่องในงานรับเสด็จเคาน์ออฟตูลริน เจ้าชายอิตาเลียน คราวนี้นางสาวสุวรรณ ซึ่งมีอายุได้ ๒๗ ปีแล้ว ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคณะครู

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ นางสาวสุวรรณ ได้รับเลือกให้เป็นผู้แทนร่วมกับผู้แทนประเทศไทยอีก ๒ คน ไปร่วมประชุมสมาคมนักศึกษาคริสเตียนสากล (World's Student Christian Association) ที่กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งการประชุมนี้เป็นการประชุมนักเรียนชั้นสูงทั้งฝ่ายอักษรศาสตร์และคริสตศาสตร์ มีผู้เข้าร่วมประชุมทั่วโลก ๖๒๕ คน หลังจากนั้นนางสาวสุวรรณ ยังได้ไปดูงานที่โรงเรียนต่าง ๆ เช่น โรงเรียนอนุบาลและโรงเรียนการฝีมืออาชีพของสตรี

งานภาคแรกของครูสุวรรณ ที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลังได้สิ้นสุดลงเมื่อครูสุวรรณ ได้สมรสกับขุนวิชาชนวิทยาลิทธิ แต่งงานภาคต่อมาหลังจากการสมรสกำลังจะเริ่มต้น

เมื่อครูสุวรรณ ได้ออกจากโรงเรียนกุลสตรีวังหลังไปอยู่กับสามีที่บ้านตำบลสะพานสว่าง หัวลำโพง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๓ มิสโคลได้ไปเปิดโรงเรียนสตรีอีกแห่งหนึ่ง ใกล้กับบ้านของครูสุวรรณ ชื่อว่าโรงเรียนเยนเฮล์เมมโมเรียล มิสโคลขอให้ครูสุวรรณ เป็นครูใหญ่และสอนที่โรงเรียนนี้ ครูสุวรรณ จึงเป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียน

เยนเฮล์เมมโมเรียลและสอนอยู่เป็นเวลา ๑ ปี ๖ เดือน ก่อนจะย้ายติดตามสามีไปอยู่ที่จังหวัดจันทบุรี ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ระหว่างที่อยู่โรงเรียนเยนเฮล์เมมโมเรียลได้ให้กำเนิดบุตรชายคนแรกชื่อ สังข์ทอง

งานสำคัญงานหนึ่งที่ครูสุวรรณฯ ได้มีส่วนส่งเสริมการศึกษาของไทย คือ ช่วยขุนวิภาชน์วิทยาลัย เรียบเรียงแบบหัดอ่านหนังสือไทยจนเสร็จเรียบร้อยพิมพ์เป็นเล่ม ก่อนที่ขุนวิภาชน์วิทยาลัย จะได้รับคำสั่งให้ย้ายไปดำรงตำแหน่งกรรมการมณฑลจันทบุรี หนังสือนี้ได้ใช้ในมณฑลจันทบุรีและมณฑลอื่นอย่างแพร่หลาย และต่อมาได้ยุติไประยะหนึ่ง ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้นำหนังสือมาปรับปรุงใหม่ และใช้เป็นแบบเรียนบังคับเล่มหนึ่ง หนังสือแบบหัดอ่านภาษาไทยเล่มต้นได้พิมพ์แล้ว ๑๔ ครั้ง เป็นจำนวนกว่า ๙ ล้านเล่ม ส่วนเล่มปลายพิมพ์แล้ว ๑๑ ครั้ง เป็นจำนวนกว่า ๓ ล้านเล่ม นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นต้นมา

ขุนวิภาชน์วิทยาลัยรับราชการในตำแหน่งศึกษาธิการ มณฑลจันทบุรี ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิภาชน์วิทยาลัย และเป็นพระวิภาชน์วิทยาลัย ตามลำดับ และออกจากราชการเพื่อรับพระราชทานบำนาญเนื่องจากดูละยาพครั้งใหญ่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๔

ขณะที่พระวิภาชน์วิทยาลัยและครูสุวรรณฯ อยู่ที่จันทบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔ นั้น เด็กชายเรียนหนังสือที่วัดและเด็กหญิงเรียนที่บ้าน พระวิภาชน์ฯ ได้สร้างรากฐานสำคัญแก่การศึกษาในจังหวัดจันทบุรี โดยขอที่วัดกลางสร้างโรงเรียน ขณะนั้นวัดกลางเป็นวัดร้าง เพราะพระรูปเดียวที่บวชอยู่ได้สึกออกไป โรงเรียนที่ได้สร้างเป็นโรงเรียนแรกในบริเวณวัดกลาง คือโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลจันทบุรี “เบญจมาราษฎรทิศ”

พระวิภาชน์ฯ เป็นคนเอาการเอางาน พุดจาซังซังและค่อนข้างดุ ส่วนครูสุวรรณฯ เป็นผู้มึนลึนอ่อนโยน สุภาพแถมซ้อย และพุดจาน่าฟัง ชาวบ้านแม้จะเคารพท่านมากทั้ง ๒ คน แต่จะรักครูสุวรรณฯ มากกว่า และเรียกท่านว่า คุณครูสุวรรณฯ หรือคุณครู

พระวิภาชน์ฯ และครูสุวรรณฯ ได้เริ่มงานสำคัญอีกชิ้นหนึ่ง คือ การจัดการศึกษาสำหรับเด็กหญิง โดยติดต่อชาวบ้านให้ส่งบุตรหญิงมาเรียนที่บ้าน แล้วส่งเข้าสอบชั้นประโยคประถม โดยสมทบสอบกับโรงเรียนรัฐบาล และเมื่อสอบชั้นประโยคประถมได้แล้ว ก็ส่งเรียนต่อชั้นมัธยมและฝึกหัดครูที่โรงเรียนเบญจมาราษฎรในกรุงเทพฯ ในฐานะนักเรียนฝึกหัดครูในบารุง มีนักเรียนจำนวนหนึ่งที่เรียนจบมาสอนที่โรงเรียนหญิง ซึ่งได้เปิดสอนเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๑ โดยใช้ศาลารัฐบาลหลังเก่า ซึ่งอยู่เหนือศาลาท่าหลวงตรงข้ามวัดจันทารามเป็นที่เรียน ต่อมาจึงได้ย้ายไปอยู่ที่โรงเรียนศรียานุสรณ์ ซึ่งได้สร้างใหม่โดยมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้ประกอบพิธีเปิด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓

ครูสุวรรณฯ ได้บุตรชายอีกคนหนึ่งเมื่อไปอยู่จันทบุรีใหม่ ๆ คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ชื่อว่า สังข์ทนต์ และในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ท่านก็ต้องสูญเสียสังข์ทนต์ของบุตรชายคนโตที่ป่วยเป็นไข้หวัดใหญ่ และถึงแก่กรรมเมื่ออายุเพียง ๘ ปี

ครูสุวรรณฯ ได้รับราชการเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ในตำแหน่งครูใหญ่ โรงเรียนสตรีประจำมณฑลจันทบุรี ศรียานุสรณ์ ได้รับเงินเดือนเดือนละ ๘๐ บาท ได้อยู่ในตำแหน่งครูใหญ่ จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๙ จึงได้ลาออกพร้อมกับพระวิภาชนันทวิทยาลัย ซึ่งได้รับคำสั่งให้ออกเนื่องจากดุลยภาพครั้งใหญ่ รวมเวลาที่ครูสุวรรณฯ ได้รับราชการในกระทรวงศึกษาธิการ รวม ๗ ปี ๒ เดือน เงินเดือนเดือนสุดท้ายของท่านคือ ๑๔๐ บาท ซึ่งนับว่าสูงอยู่มากในขณะนั้น

จังหวัดจันทบุรี ได้ครูสุวรรณฯ เป็นครูใหญ่โรงเรียนหญิง ในระยะเริ่มแรกที่สร้างโรงเรียน นับว่าเป็นโชคลาภอย่างยิ่ง เพราะชื่อเสียงของท่านเคยทำงานร่วมกับแฮมมอนด์ ที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง กิริยามารยาทอันเข้มซื่อที่ทำให้ประชาชนเลื่อมใสศรัทธาและผู้ทีกลับไปเป็นครูที่โรงเรียนสตรีศรียานุสรณ์ ล้วนเป็นศิษย์เก่าของท่าน ซึ่งท่านได้ส่งไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ รวมทั้งความเป็นครูทุกกระเบียดนิ้วของท่าน ทำให้กิจการภายในโรงเรียนมีรากฐานมั่นคง และยังได้รับความช่วยเหลือด้านการปรับปรุงอาคารสถานที่จากคุณพระผู้สามี่ ซึ่งเป็นศึกษาธิการมณฑลอยู่ ทำให้โรงเรียนและการศึกษาของเด็กหญิงชาวจันทบุรีเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก

เมื่อพระวิภาชนันทวิทยาลัยและครูสุวรรณฯ ต้องออกจากราชการ เพราะดุลยภาพครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ นั้น ครอบครัวครูสุวรรณฯ ก็กลับมาอยู่ที่บ้านเดิม คือ บ้านสวัสดิรักษ์ หลังวัดหงส์รัตนาราม ขณะนั้นพระวิภาชนันทวิทยาลัยมีอายุเพียง ๕๑ ปีเศษ ส่วนครูสุวรรณฯ อายุแก่กว่าสามปี พระวิภาชนันฯ จึงไปเป็นครูสอนภาษาไทยที่โรงเรียนเทพศิรินทร์เป็นเวลา ๒ ปี และต่อมาได้ไปช่วยพระอาจารย์วชิร (ดร.ยอร์ช บี. แมคฟาลแลนด์) ทำพจนานุกรมไทย-อังกฤษ ที่บริษัทแมคฟาลแลนด์ ถนนอนุกรมครุสุวรรณฯ ทำงานที่บ้านเป็นส่วนใหญ่และไปช่วยงานโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย (โรงเรียนกุลสตรีวังหลังเดิม ซึ่งได้ย้ายไปอยู่ที่ซอยวัฒนา ถนนสุขุมวิท) เป็นครั้งคราว

นางสุวรรณ วิภาชนันทวิทยาลัย ได้รับความทุกข์โศกอย่างมากระหว่างครั้งที่ ๒ หลังจากสูญเสียบุตรชายคนโตไป คือ ได้สูญเสียพระวิภาชนันทวิทยาลัยผู้สามี่ ซึ่งได้ป่วยและถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ แต่นางสุวรรณฯ ได้เดินทางไปเยี่ยมลูกชายคนเล็ก ซึ่งเป็นอาจารย์อยู่โรงเรียนเกษตรกรรมแม่โจ้ และได้ไปเยี่ยมเยียนพวกมิชชันนารีที่เชียงใหม่ ซึ่งท่านคุ้นเคยอยู่หลายคน จึงทำให้ท่านได้คลายความทุกข์โศกลงไปได้บ้าง และเมื่อท่าน

ได้ลูกสะใภ้ซึ่งสำเร็จวิชาพยาบาลและผดุงครรภ์เป็นเพื่อนและคอยดูแล ทั้งมีหลานชายและหญิงให้ท่านถึง ๔ คน ทำให้ท่านมีความสุขขึ้น

บุตรสะใภ้ของนางสุวรรณฯ เล่าว่า นางสุวรรณฯ เป็นผู้ที่พูดจาไพเราะ เสียงเบา ไม่ชอบพูดเสียงดัง เด็กในบ้านทำสิ่งใดไม่ถูกต้องก็เรียกมาสอนอย่างค่อย ๆ มีความยุติธรรม เสมอต้นเสมอปลาย ทุกคนในบ้านยำเกรงและเคารพไม่มีที่ติ มีแต่คนชมเชย

หลังจากรับประทานอาหารเย็นทุกวัน นางสุวรรณฯ จะเดินเล่นวันละประมาณ ๔๐๐ ก้าว ท่านปฏิบัติดังนี้ประจำ จึงทำให้แข็งแรง ไม่ป่วยออกแดดเมื่อยามชรา เมื่อท่านรับประทานอาหาร ท่านจะเคี้ยวอย่างละเอียด แล้วจึงกลืน และรับประทานอาหารไม่มาก ทำให้ท้องไส้สบายดี

นางสุวรรณฯ วิชาชนวิทยาสัทธี ถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ โดยไม่มีการป่วยมาก่อน คำนวณอายุได้ ๙๑ ปี

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๔๐

นางจันทนา พิจิตรคุรุการ

นางจันทนา พิจิตรคุรุการ ผู้ควรแก้คำว่าครู

นางเฉลิมศรี หุนเจริญ เรียบเรียง

ในโอกาสที่เดือนแรกของทุกปี จะมีวันสำคัญวันหนึ่งเป็นเครื่องเตือนสติให้ทุกคนรำลึกถึงผู้มีพระคุณและเป็นที่เคารพ คือวันที่ ๑๖ มกราคม หรือ “วันครู” คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสวดดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี จึงขอถือโอกาสนี้เสนอประวัติของครูผู้หนึ่ง ซึ่งได้สร้างความดีงามตามคติพจน์ประจำใจ ๓ ประการ คือ ยึดมั่นอยู่ในกตัญญูกตเวทิตา หนึ่ง มองคนในแง่ดีและมีเมตตาธรรม หนึ่ง และอีกประการหนึ่ง คือ ประกอบการงานที่ได้รับมอบหมายด้วยเจตนาริสุทธิ์ ทำดีที่สุดด้วยความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่สุด คือ นางจันทนา พิจิตรคุรุการ ผู้ที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงยกย่องว่า “...^(๑)นับว่าเป็นผู้มีปัญญาควรแก้คำว่า “ครู” อย่างแท้จริง”

นางจันทนา พิจิตรคุรุการ เป็นธิดาของ นายหมาย นางบุญอ้อม ดวงศรี เกิดเมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ที่ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เริ่มการศึกษาที่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดอุบลราชธานี “นารีอนุกุล” ระหว่างเรียนชั้นมัธยมที่โรงเรียนประจำจังหวัด อุบลราชธานี “เบญจมาหาราช” ในชั้นมัธยมปีที่ ๕ ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อเรียนต่อที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย เป็นนักเรียนฝึกหัดครูประถมประเภทในบำรุง ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ หลังจากนั้นได้ศึกษาด้วยตนเอง และสมัครสอบเลื่อนชั้นตามวุฒิครูโดยลำดับ จนได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ นอกจากนี้ได้เพิ่มพูนความรู้โดยเข้าศึกษาภาษาอังกฤษที่สถานศึกษา เอ.ยู.เอ. จนครบ ๔ เทอม ได้รับ

(๑) สมเด็จพระญาณสังวรฯ “ธรรมานุสรณ์” พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์ จันทนา พิจิตรคุรุการ ณ เมรุวัดตรีทศเทพ วันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๒๕

ประกาศนียบัตร พ.ศ. ๒๕๐๑

ได้ทำการสมรสกับขุนพิจิตรครุการ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งศึกษาธิการจังหวัดอุบลราชธานีเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งเป็นปีที่เริ่มเข้ารับราชการครั้งแรกในตำแหน่งครูผู้สอนประจำโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดอุบลราชธานี หลังจากนั้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้ย้ายไปรับราชการที่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดหลายแห่ง คือ ตะกั่วป่า ภูเก็ต และพิษณุโลก ตามลำดับ ก่อนที่จะได้มารับราชการเป็นครูใหญ่ ที่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดตาก “ผดุงปัญญา” ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๕ แล้วจึงย้ายเข้ากรุงเทพฯ เป็นครูประจำกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการก่อน ต่อจากนั้นจึงได้ย้ายไปเป็นครูสอนประจำที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศ และจากนั้นท่านก็ได้ย้ายไปรับราชการที่แห่งอื่นเลย จนครบเกษียณอายุราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕

นางจันทนา พิจิตรครุการ เป็นผู้ที่มีอุปนิสัยสุภาพ อ่อนน้อม เรียบร้อย อ่อนโยน เมตตากรุณาต่อผู้น้อย กตัญญูทศเวทิตาต่อผู้มีพระคุณอย่างยิ่ง โดยเฉพาะความซื่อสัตย์สุจริตนั้นเป็นเยี่ยม แต่มีความเข้มแข็งและเด็ดขาด ไม่ว่าจะโดยส่วนตัวหรือหน้าที่ราชการ ถ้าเป็นเรื่องผิดระเบียบหรือวินัยของทางราชการ หรือขาดหลักแห่งความยุติธรรม หรือมีแนวโน้มไปในทางที่ไม่สุจริตผิดศีลธรรมแล้วท่านจะไม่ยอมร่วมมือหรือให้ความสนับสนุนเป็นอันขาด ไม่ว่าท่านจะเป็นครูผู้สอนหรือครูใหญ่ของโรงเรียนใดก็จะปฏิบัติงานในทางที่สร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่โรงเรียนนั้น ๆ อยู่เสมอ ด้วยความเป็นผู้มองการณ์ไกล และพร้อมที่จะยอมสละความสุขส่วนตัวเพื่อส่วนรวมและเพื่อการทำงาน จนได้ชื่อว่าเป็นผู้มีใจสู้ในการทำงานทุกอย่าง

ตลอดเวลา ๑๕ ปีที่นางจันทนา พิจิตรครุการ ดำรงตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดตาก “ผดุงปัญญา” ท่านได้พัฒนาการศึกษาของโรงเรียนสตรีทุกด้าน ไม่เฉพาะแต่การบริหารการศึกษาให้เป็นไปตามหลักสูตร ตามระเบียบแบบแผนของทางราชการเท่านั้น แต่ยังได้ประกอบกิจกรรมอื่น ๆ ที่จะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่ท้องถิ่นที่นอกไปจากการศึกษา เช่นการพยายามเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมของสตรีในจังหวัดให้ตื่นตัว ก้าวหน้า ไม่ล้าหลัง แต่เป็นไปในทางที่ดีแบบกุลสตรีไทย เช่น การแต่งกาย การสังคม การประกอบอาหาร การจัดโต๊ะอาหาร จัดดอกไม้ และการจัดแสดงในงานรื่นเริงทั้งของโรงเรียนและของจังหวัด ในโอกาสและเทศกาลต่าง ๆ รวมทั้งงานแต่งงาน งานศพ ไม่ว่าจะเป็นของครู ผู้ปกครองเด็กนักเรียน หรือเด็กนักเรียน ตลอดจนคนสำคัญของจังหวัด แม้งานรับรองผู้ใหญ่ในวงราชการและแขกเมือง หรืองานสำคัญอื่น ๆ ท่านจะมีส่วนช่วยเหลือหรือรับเป็นแม่งานจัดการ หรือควบคุมดูแลให้เป็นไปอย่างถูกต้องเรียบร้อยเกือบจะทุก

งาน จนเป็นที่รู้จักคุ้นเคยและเคารพนับถือของชาวจังหวัดตาก ทั้งในขณะนั้นและปัจจุบันนี้ ขอยกตัวอย่างผลงานหนึ่งคือ

ในสมัยนั้น ตามตำบลชั้นนอก ๆ ออกไปจากตัวจังหวัด เด็ก ๆ ไม่สู้จะได้รับการศึกษาเท่าที่ควรเพราะขาดครู ผู้ที่อยู่ในเมืองก็ไม่สมัครจะไปสอนเด็กในถิ่นไกลทุรกันดาร เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว นางจันทนา พิจิตรครุการ ได้ทำโครงการเสนอถึงศึกษาธิการจังหวัด ขออนุมัติจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัด รับนักเรียนจากถิ่นทุรกันดารตาม ตำบลนอกเมืองไกล ๆ ที่จบชั้นประถมปีที่ ๔ (ในสมัยนั้น) มาเรียนวิชาสามัญ วิชาครู รวมทั้งวิชาชีพ เช่น การทอผ้า การเกษตร การครัว และงานศิลปะนานาชาติ โดยใช้เวลา ๒ ปี เมื่อสำเร็จแล้วก็กลับไปเป็นครูสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ ในภูมิสำเนาเดิม ตัวท่านรับอาสาเป็นผู้จัดหาสถานที่ หาอุปกรณ์การสอน และหาครูผู้สอนทุกประเภทวิชา โดยชี้แจง เหตุผลและความเป็นไปได้ประกอบชัดเจนทำให้ศึกษาธิการจังหวัดเห็นพ้องด้วย ได้นำเสนอ เรื่องถึงกระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้รับอนุมัติจัดตั้งพร้อมทั้งจัดสรรงบประมาณอันเป็นหัวใจ สำคัญของการดำเนินงานให้ จังหวัดตากจึงได้มีโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรขึ้นเป็น ครั้งแรก แต่กว่าจะตั้งเป็นโรงเรียนได้สำเร็จนั้น นางจันทนา พิจิตรครุการ ก็ต้องยอมสละ ความสุขส่วนตัว ต้องจากครอบครัว จากบ้าน เข้ามารับการอบรมที่กรุงเทพฯ ตามคำสั่งของ กระทรวงศึกษาธิการก่อน เมื่อสำเร็จแล้วก็ยังต้องติดต่อขอความร่วมมือจากผู้ที่มีความ เชี่ยวชาญสาขาวิชาต่าง ๆ จากโรงเรียนการเรือนที่กรุงเทพฯ จากคณะครูในจังหวัดตาก ให้ร่วมกันช่วยสอนนักเรียนฝึกหัดครูเหล่านั้น ซึ่งปรากฏว่าคนในเมืองที่มีความรู้สูงกว่าชั้น ประถมปีที่ ๔ ก็มีสมัครมาเข้าเรียนด้วย ส่วนตัวท่านเองต้องรับหน้าที่ ทั้งเป็นครูใหญ่ของ โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดคือ โรงเรียนผดุงปัญญา ทั้งครูใหญ่ของโรงเรียนฝึกหัดครู ประกาศนียบัตรประจำจังหวัด อันเป็นการเพิ่มภาระหนักขึ้นเป็นทวีคูณ แต่ก็มิได้ทำให้ท่าน ท้อถอยหรือปริปากบ่น แต่ประการใด ยังคงปฏิบัติหน้าที่ด้วยความแข็งขัน และด้วยวิธีการ อันชาญฉลาดด้านมนุษยสัมพันธ์ สามารถประสานให้ครูผู้มาจากต่างที่ ร่วมกันทำงานด้วย ความสามัคคีปรองดอง ทำให้งานสำเร็จผลด้วยดีสมความประสงค์ ดังนั้น ผู้ที่สำเร็จวิชาครู จากโรงเรียนนี้ที่กระจายกำลังกันออกไปอบรมสั่งสอนเด็ก ๆ อันเป็นทรัพยากรของชาติ ตาม โรงเรียนประชาบาล โรงเรียนเทศบาล และโรงเรียนราษฎร์ในที่ห่างไกล จึงล้วนเป็นศิษย์ ของ “ครูใหญ่จันทน์” ตามที่ชาวจังหวัดตากเรียกท่านกันทั้งสิ้น

เมื่อย้ายมาเข้ารับราชการเป็นครูที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศแล้ว นางจันทนา พิจิตรครุการ ก็ใช้ชีวิตเป็นครูอยู่นานถึง ๒๔ ปีเศษ ได้เป็นผู้ช่วยบริหารงานของโรงเรียน ฝ่ายธุรการและการเงินอย่างมีระเบียบเรียบร้อย ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เป็นที่ไว้วางใจ

ของผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงานปฏิบัติงานเป็นตัวอย่างที่ดี จนได้รับเชิญเป็นผู้สาธิตการบัญชีเงินของโรงเรียน ในการอบรมผู้บริหารเตรียมเป็นครูใหญ่-อาจารย์ใหญ่ ท่านเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดบวรนิเวศผู้ริเริ่มวางระเบียบบริหารภายในของโรงเรียนให้สะดวกและรวดเร็วโดยไม่ขัดแย้งกับระเบียบแบบแผนทางราชการ ซึ่งได้ใช้มาจนถึงปัจจุบัน ท่านได้ปฏิบัติงานในหน้าที่ครูมาด้วยดี โดยมีได้ละทิ้งภาระหน้าที่ทางครอบครัว เป็นคู่คิดของสามี ทั้งโดยส่วนตัวและหน้าที่ราชการ รวมทั้งหน้าที่แม่ที่ดีของลูก ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางช่วงของชีวิตที่ท่านต้องรับภาระ ฝ่าฟันอุปสรรคนานาประการด้วยความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของเพื่อนครูผู้ร่วมอาชีพและผู้ที่ยังรักคุ้นเคยทุกคน

นางจันทนา พิจิตรคุรุการ มีใจรักงานด้านเพลงไทย งานอดิเรกของท่านคือการประพันธ์เนื้อร้องเพลงไทยให้ครบทำนองเพลงเถา ให้หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ซึ่งได้ประพันธ์ทำนองไว้หลายเพลง บางเพลงก็ยังมียังคนดนตรีนำมาใช้ร้องกันอยู่ในปัจจุบัน ในชีวิตการเป็นครูของท่าน เคยได้รับหน้าที่เป็นครูผู้สอนวิชาขับร้องเพลงไทยสำหรับชั้นมัธยมปีที่ ๑, ๒ และ ๓ เมื่อครั้งเข้ารับราชการเป็นครูที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศใหม่ ๆ เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งวงดนตรีไทยของโรงเรียนวัดบวรนิเวศเป็นคนแรก โดยรับเป็นผู้ดำเนินการและควบคุมวงด้วยตัวเอง ส่วนครูผู้ฝึกสอนนั้น ท่านได้เชิญคุณหญิงชื่น ศิลปบรรเลง มาช่วยสอน ทำให้วงดนตรีไทยของโรงเรียนวัดบวรนิเวศได้ก้าวหน้ามาโดยลำดับ งานอดิเรกของท่านอีกประการหนึ่งก็คือการเป็นนักร้องเพลงไทยสมัครเล่น ให้ชุมนุมดนตรีไทยคุรุสภาเป็นเวลาหลายปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๖ ทั้งยังเป็นครูสอนขับร้องเพลงไทยให้ผู้ที่สนใจทั้งที่เป็นนักเรียนและบุคคลภายนอก บางคนก็ได้เป็นนักร้องเพลงไทยผู้มีชื่อเสียงอยู่ในปัจจุบัน

งานด้านสังคมสงเคราะห์นั้น ท่านได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกอาสาภาค ด้วยการแนะนำของท่านผู้หญิงดุขฎิมาลา มาลากุล ณ อยุธยา และได้เชิญท่านไปช่วยสอนขับร้องเพลงไทยให้อาสาภาคในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๗ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๘

เป็นกรรมการผู้ริเริ่มก่อตั้งมูลนิธิเด็กกำพร้าอีสาน และได้รับเลือกให้เป็นเหรียญกษาณ กระทั่งถึงแก่กรรม นอกจากนี้ยังเป็นผู้หนึ่งที่ริเริ่มบริจาคเงินจากผู้มีจิตศรัทธา มาตั้งเป็นกองทุนต่าง ๆ เพื่อนำผลประโยชน์จากกองทุนเหล่านั้นมาให้เป็นทุนการศึกษาแก่นักเรียนของโรงเรียนวัดบวรนิเวศที่เรียนดี ความประพฤติดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ให้มีโอกาสด้านการเรียน เช่น “ทุนหลวงศรีภานุเวทิน” และ “ทุนขุนวิชาวรรณ” เป็นต้น

นอกจากเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทานจากการรับราชการโดยลำดับ จนถึงชั้นตรีตาภรณ์ช้างเผือก พร้อมทั้งเหรียญกาชาดสรรเสริญและเหรียญกาชาดสมนาคุณ

แล้ว ท่านยังได้รับเข็มครุอาวุโส ๒๕๑๕ และเกียรติบัตรกระทรวงศึกษาธิการเนื่องในการรับ
ราชการจนเกษียณอายุ เพราะเป็นผู้ที่มีเกียรติคุณสูง และที่น่าภาคภูมิใจอย่างยิ่งคือ การได้
รับเข็ม อักษรพระปรมาภิไธยย่อ ภ.ป.ร.ทองลงยา ซึ่งได้รับพระราชทานจากพระหัตถ์ เมื่อ
พ.ศ. ๒๕๐๑ ณ สถานีวิทยา อ.ส.พระราชวังดุสิต

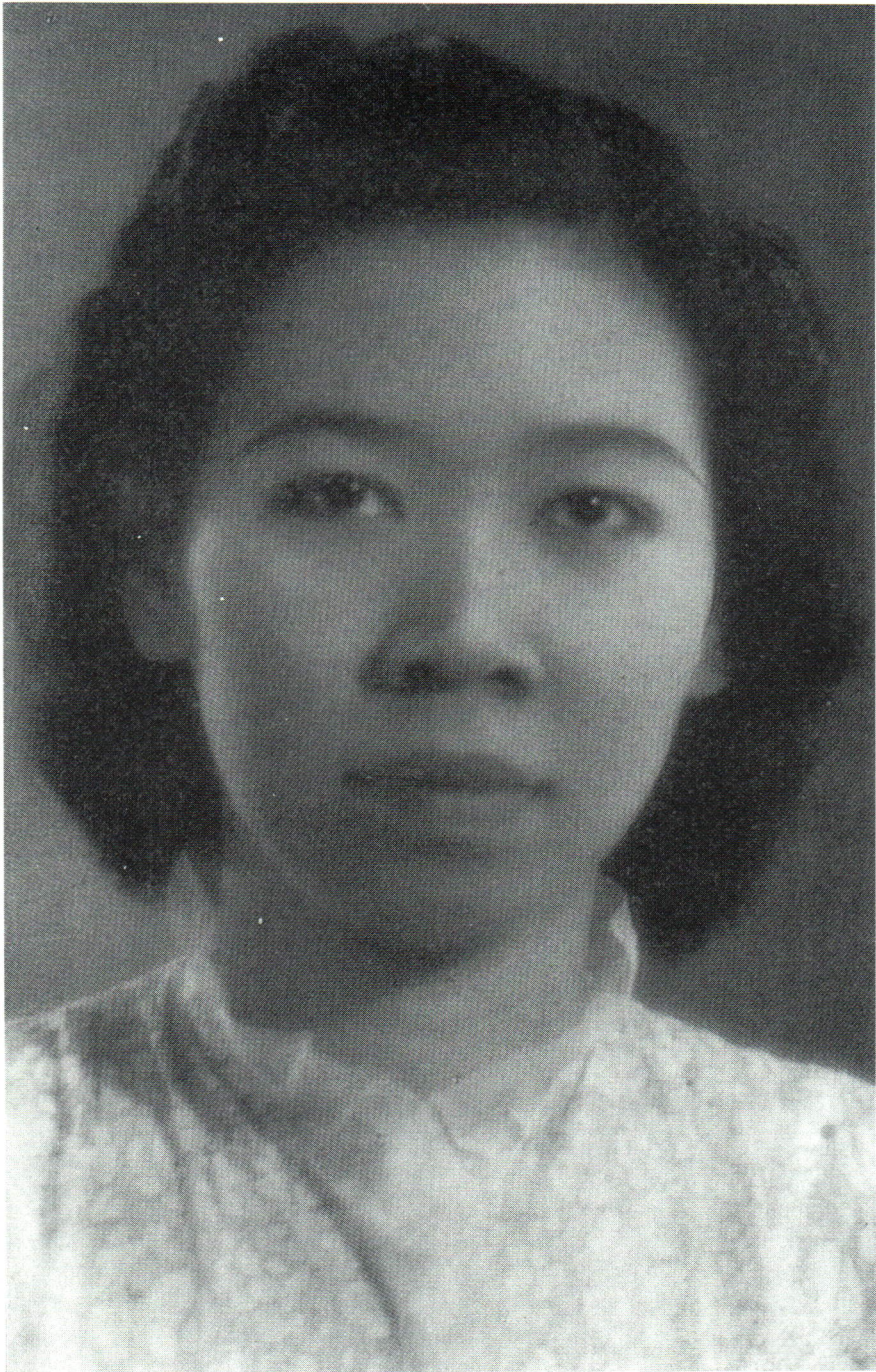
นางจันทนา พิจิตรครุการ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๔
ท่ามกลางความอาลัยรักของบุตรธิดาและหลาน ๆ ด้วยความเสียดายของผู้เคยร่วมงานและ
บรรดาศิษย์ จากคำไว้อาลัยที่ปรากฏอยู่ในหนังสือที่จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทาน
เพลิงศพของท่านนั้น แสดงถึงความรู้สึกในฐานะที่ท่านเป็นครูที่ท่านเป็นผู้ปฏิบัติครบถ้วน
ต่อลูกศิษย์ คือเป็นทั้ง “ลูก” และเป็นทั้ง “ศิษย์” ในส่วนที่เป็นลูกคือท่านได้ดูแลเอาใจใส่
สนใจในความเจริญก้าวหน้าของศิษย์ และมีคำแนะนำการปฏิบัติให้ทุกระยะของชีวิต ใน
ส่วนที่เป็นศิษย์ ท่านก็ได้ปฏิบัติตัวครบถ้วนตามธรรมะหมวดคิปปิปฏิบัติ ในหนังสือนวโกวาท
ที่กล่าวว่า

“อาจารย์ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยสถาน ๕ คือ ๑) แนะนำดี ๒) ให้เรียนดี
๓) บอกศิลป์ให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง ๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง และ ๕) ทำ
ความป้องกันในทิศทั้งหลาย”

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙

นางประทุม ชัยรัตน์

นางประชุม ชัยรัตน์ ผู้มีบทบาทในการยกฐานะนักกฎหมายสตรี

นางเฉลิมศรี หุ่นเจริญ เรียบเรียง

ย้อนอดีตกลับไปในปี ๒๔๗๔ ในจำนวนผู้ที่สำเร็จวิชากฎหมาย ได้รับปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิตจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองจำนวนร้อยคนเศษในครั้งนั้น มีสุภาพสตรีอยู่เพียง ๒ คน และคนหนึ่งในจำนวนนั้นคือ นางประชุม ชัยรัตน์ นักกฎหมายสตรีที่เพียรพยายามส่งเสริมบทบาทสตรีที่สำเร็จวิชากฎหมายของประเทศไทยให้เป็นผู้ทำคุณประโยชน์ เพื่อสาธารณชนได้เห็นว่ามีความสามารถเท่าเทียมชายเช่นเดียวกัน

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสำคัญบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี จึงขอนำประวัติของสุภาพสตรีนักกฎหมายผู้นั้นมาเผยแพร่ ในฐานะผู้มีบทบาทยกฐานะสตรีผู้สำเร็จวิชากฎหมายของไทย ในโอกาสนี้

นางประชุม ชัยรัตน์ สกุลเดิม “เพ็ญชาติ” เป็นธิดาคนที่สองของพระยาอรรณ-กฤตนิรุตต์ (ชม เพ็ญชาติ) และคุณหญิงแม้น เกิดเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ขณะที่บิดาของท่านรับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลจังหวัดตรัง ครั้นยังมีบรรดาศักดิ์เป็นที่หลวงชำนาญนิติศาสตร์ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๔ คน คือ

๑. ท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ สมรสกับศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานของคณะองคมนตรี
๒. นางประชุม ชัยรัตน์ สมรสกับนายจินดา ชัยรัตน์
๓. นางอาภรณ์ บุญโสภณ สมรสกับนายวินัย บุญโสภณ
๔. รองศาสตราจารย์ นายแพทย์เสริมศักดิ์ เพ็ญชาติ สมรสกับนางโดโรธี เพ็ญชาติ

บ้านเดิมของบิดามารดาอยู่ฝั่งธนบุรี แถบวัดกัลยาณมิตร ภายหลังย้ายบ้านไปอยู่ที่ถนนขาว สามเสน บริเวณติดกับวัดราชผาติการาม (วัดส้มเกลี้ยง) แขวงสะพานกรุงธน ในปัจจุบัน

เรียนที่โรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ จนจบชั้นปีที่ ๖ ซึ่งเทียบเท่ามัธยมปีที่ ๖ ได้ย้ายมาเรียนต่อที่โรงเรียนสตรีจุลนาค ซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้ตั้งขึ้นเพื่อเป็นที่เรียนของลูกหลานและพวกพ้อง ซึ่งเพิ่งเปิดชั้นมัธยมปีที่ ๗ เป็นครั้งแรก หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการสมัยนั้นกำหนดให้มีชั้นมัธยมปีที่ ๗ และมัธยมปีที่ ๘ เป็นปีสุดท้ายเรียกว่าจบชั้นมัธยมบริบูรณ์ แล้วจึงเข้าศึกษาต่อชั้นอุดมศึกษาหรือมหาวิทยาลัยต่อไป เมื่อสอบได้ชั้นมัธยมปีที่ ๘ แล้ว นางประชุม ชัยรัตน์ ได้เลือกเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ชื่อในสมัยนั้น) ได้รับปริญญาตรีเป็นธรรมศาสตรบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ รุ่นเดียวกับ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ นายเลียง ไชยกาล หม่อมเจ้าทองคำเปลวทองใหญ่ นายบุญเท่ง ทองสวัสดิ์ ฯลฯ

ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นสตรีนักกฎหมายในสมัยนั้นซึ่งมีอยู่ด้วยกันเพียง ๘-๙ คน อาจแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ตามความเห็นของนางประชุม ชัยรัตน์ ที่ได้เล่าไว้ใน “สาส์นจากนายกเก่า” ในหนังสือที่ระลึกครบรอบ ๑๕ ปีของสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ คือ

๑. พวกที่ได้รับปริญญาเนติบัณฑิต โดยได้ศึกษาจากโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม สอบไล่ได้ทั้งหมด ๒ ภาค

๒. ได้ปริญญาธรรมศาสตร์ หรือเรียกตามพจนานุกรมของสถานที่ที่ได้ศึกษาก็คือ กิ่งเนติบัณฑิตและกิ่งธรรมศาสตร์ สมทบอยู่ในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง โอนนักศึกษาที่เริ่มเรียนหรือสอบไล่ได้ภาคหนึ่งมาแล้ว มาต่อเทียบมาตรฐานวิชาที่ได้ตั้งไว้ใหม่ ๆ เมื่อสำเร็จสอบไล่ได้ตามหลักสูตรใหม่ครบถ้วน ก็ได้เป็นธรรมศาสตรบัณฑิต (ธ.บ.)

๓. ได้ปริญญาธรรมศาสตรบัณฑิต

เนื่องจากนางประชุม ชัยรัตน์ ได้เห็นว่าในเวลานั้นฐานะของสตรีที่สำเร็จกฎหมายดูเลือนลอย ไม่ทราบว่าจะไปทำอะไรต่อไป จึงได้ร่วมปรึกษากับเพื่อนนักกฎหมายสตรีที่มีอยู่ไม่กี่คนในตอนนั้น ให้ร่วมกันเป็นคณะคิดทำคุณประโยชน์ในระหว่างกันเอง รับใช้มหาวิทยาลัย เข้ารับราชการหรือกิจการกันทุกคน ด้วยความสามัคคีพร้อมเพรียงกันอย่างเข้มแข็งนั้นได้ขยายตัวใหญ่ขึ้น จนได้จดทะเบียนเป็นสมาคมที่ถูกต้องตามกฎหมายในปี ๒๔๙๓ เรียกว่า “สมาคมธรรมศาสตรบัณฑิตสตรีแห่งประเทศไทย” ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “สมาคมสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์” และนางประชุม ชัยรัตน์ ได้เป็นนายกสมาคมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ แม้ภายหลังเมื่อไม่ได้เป็นนายกสมาคมก็ยังคงเป็นที่ปรึกษาของสมาคม และได้ช่วยเหลือสนับสนุนกิจการของสมาคมมาโดยตลอด แม้ขณะที่สมาคมยังไม่มีที่ทำการถาวรก็ได้ใช้สำนักทนายความของ

ท่านเองเป็นที่ติดต่อและที่ประชุมคณะกรรมการของสมาคม นอกจากกิจการทางด้านสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์แล้ว ท่านยังเป็นผู้หนึ่งที่เริ่มก่อตั้งสภาสตรีแห่งชาติ และด้วยความสามารถในวิชาชีพกฎหมาย ท่านก็ได้มีบทบาทในการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ว่าด้วยครอบครัว ซึ่งเป็นกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิของสตรี โดยได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการร่างและแก้ไขประมวลกฎหมายดังกล่าว ในคณะกรรมการกฤษฎีกาอีกด้วย

นางประชุม ชัยรัตน์ เป็นคนที่ชอบอยู่อย่างสงบ ไม่มีความทะเยอทะยานอยากเป็นคนดังหรือเด่นในตำแหน่งทางการเมือง ทั้งไม่สนใจในเรื่องยศฐาบรรดาศักดิ์ แต่เป็นผู้ที่สนใจติดตามข่าวความเคลื่อนไหวทางการเมืองตลอดเวลา ชอบสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้รู้ผู้อยู่เบื้อง ๆ ความเป็นผู้ชอบอ่านหนังสือและอ่านได้ทุกชนิดรวมทั้งสารคดีและนิยาย จึงเป็นคนมีความรู้และทันสมัย ประกอบกับอุปนิสัยเป็นคนใจนักเลงกล้าได้กล้าเสียและไม่ถือตัว จึงเข้ากับคนได้ทุกชั้น สามารถควบคุมและผูกใจคนใกล้ชิดได้ดี ทั้งมีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลญาติพี่น้องและบริวารเสมอมา จึงมักเป็นผู้ให้คำปรึกษาทั้งด้านการงานและด้านส่วนตัวอยู่เสมอ เพราะเป็นคนชอบมองการณ์ไกล จึงสามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ไม่ผิดพลาด ท่านมีทั้งความฉลาด ความมีระเบียบและพิถีพิถันในการดำรงชีวิต จึงพลอยให้นุตรหลานและคนใกล้ชิดพลอยได้รับนิสัยดังกล่าวไปด้วย

นางประชุม ชัยรัตน์ ได้สมรสกับนายจินดา ชัยรัตน์ เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๔๘๔ ขณะที่ฝ่ายชายมีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ และฝ่ายหญิงรับราชการที่กองกฎหมาย สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๔ คน คือ

๑. นางปรีชาดิ ชัยรัตน์ สมรสกับนายแพทย์ เดวิด ไมเคิลแบร์
๒. นางนาฏยา อ่อนสุวรรณ สมรสกับ พ.อ.จิรฤทธิ์ อ่อนสุวรรณ
๓. นางผาณิต เสนิงค์ ณ อยุธยา สมรสกับ พ.อ.ธรรมศักดิ์ เสนิงค์ ณ อยุธยา
๔. นายประดิษฐ์ ชัยรัตน์ สมรสกับ น.ส.ชนิดา ชฎาลักษณ์

ภายหลังการสมรสแล้วนางประชุม ชัยรัตน์ ยังพำนักอยู่กับครอบครัวบิดามารดา ที่ถนนขาว สามเสน จนสงครามโลกครั้งที่ ๒ เริ่มเมื่อเดือนมีนาคม ๒๔๘๔ ในระหว่างสงครามนั้น นางประชุม ชัยรัตน์ ยังคงรับราชการอยู่ จนมีระเบิดมาทิ้ง ใกล้ ๆ บ้าน ต้องย้ายครอบครัวอพยพไปอยู่กับคนที่รู้จักที่บางกรวย เพื่อไม่ต้องไป ๆ มา ๆ สามจึงให้ประกอบการค้าอยู่ที่นั่นเริ่มด้วยการเป็นเย็บเสื้อ (ตัวแทนขายส่งสุรา) และยังตั้งร้านค้าขายดอกไม้ และซื้อขายสินค้าที่จำเป็นเช่น ไม้ขีดไฟ ผ้าสีกากี ข้าวสาร ไม้ซุง ทั้งยังรับประมูลส่งหิน และร่วมลงทุนทำ “ไฟเร่” (เครื่องปั่นไฟฟ้าให้เช่า) ต่อมาได้ส่งสินค้าไป

ชายที่สิงคโปร์ เกาะกง และฟิลิปปินส์ ขากลับก็ซื้อสินค้าจากฟิลิปปินส์เข้ามาขายในเมืองไทยด้วย

หลังจากที่สามีได้ลาออกจากราชการมาตั้งสำนักงานส่วนตัว รับว่าความคดีต่าง ๆ โดยมีได้ตั้งกฎเกณฑ์การเรียกค่าจ้าง คือทำแบบกึ่งการกุศล นางประทุม ชัยรัตน์ ก็พยายามเลิกกิจการค้าขาย มาทำหน้าที่ทนายแม่บ้านและรับปรึกษาอรรถคดีต่าง ๆ ตลอดมา กับลูกความนั้น นอกจากท่านจะให้คำปรึกษาแล้วบางครั้งบางครั้งยังได้ช่วยเหลืออีกเท่าที่จะสามารถช่วยได้ และนอกจากจะเป็นผู้มีความรู้ด้านกฎหมายแล้ว นางประทุม ชัยรัตน์ ยังเป็นผู้ใฝ่ศึกษาหาความรู้ด้านอื่น ๆ อีก ไม่ว่าจะเป็นการทำอาหารทั้งแบบฝรั่ง ทั้งแบบไทยโบราณ การตัดเย็บเสื้อผ้า ทั้งชอบศึกษาซักถามเรื่องที่ยังขาดความรู้ความชำนาญจากผู้รู้ตลอดเวลา บางคนอาจคิดไม่ถึงว่าท่านเรียนวิชาจับสะบักโดยเป็นลูกศิษย์หมอบแป้น ซึ่งเป็นหมอนวดในสมัยรัชกาลที่ ๕ ด้วย ทางด้านการศาสนานั้น แม้ท่านจะไม่ได้ไปฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัด แต่ก็ดำรงตนอยู่ในศีลในธรรม และทำบุญทำกุศลอยู่เสมอ ที่ทำแปลกไปกว่าคนอื่น คือ การเสียค่าปรับแทนผู้ต้องขัง และเมื่อผู้ต้องขังออกมาแล้วท่านยังตามไปบวชให้อีก ส่วนการบริจาคเป็นทานนั้นท่านก็ทำอยู่เสมอแก่ผู้ที่มาขอความช่วยเหลือ แก่นักเรียนที่ยากจน โรงเรียนที่อยู่ข้างบ้านก็ได้รับเงินบริจาคจากท่านเป็นประจำทุกปีมาเป็นเวลานาน

กล่าวได้ว่า ชีวิตของนางประทุม ชัยรัตน์ เป็นชีวิตที่ประสบความสำเร็จสูงส่งจากการเป็นสุภาพสตรีที่มีนิสัยเก่งกล้า ไม่เคยมีท่าทางเอียงอายอ่อนแอ คิดจะทำอะไรก็มีความมานะพยายามทำให้ได้อย่างที่คิด อย่างเด็ดขาดเข้มแข็ง จนได้ชื่อว่าเป็นหญิงชนิดที่ “เปล็กไกวดากก็แกว่งแข็งหรือไม่” ที่เดียว เพราะท่านเป็นได้ทั้งผู้นำและผู้ตามที่ดี ทั้งในชีวิตครอบครัวและการทำงาน มีบุตรหลานอยู่ในโอวาทเข้าลักษณะปฐนียบุคคลของครอบครัวไทยแท้ คอยดูแลอย่างทั่วถึงด้วยความโอบอ้อมอารี ไม่ว่าลูก หลาน เขย สะใภ้ ที่อยู่ในหรือนอกบ้าน หรือแยกไปอยู่ไกลสักเพียงใด เป็นกำลังอันยิ่งใหญ่ของครอบครัว วงศ์สกุล และวงงาน เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของญาติมิตรลูกหลาน จนกระทั่งได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๓๒ รวมอายุได้ ๗๖ ปีกับ ๒ วัน พิธีศพของท่านได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ พร้อมกับการพระราชทานเพลิงศพของสามี ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๓๓

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๓๓

นางแหม่มช้อย ดุริยพันธุ์

นักร้องเพลงไทยสมัยโรงละครศิลปากร

นางแช่มช้อย ดุริยพันธุ์

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๐-พ.ศ. ๒๕๐๓ กรมศิลปากรจัดแสดงละครประเภทต่าง ๆ และการแสดงโขน ให้ประชาชนชมเป็นประจำ ณ โรงละครศิลปากร ตั้งอยู่ข้างพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร การแสดงโขนละครแต่ละเรื่องแต่ละตอน จะต้องมินิก้องทั้งชายและหญิงร่วมร้องเพลงด้วย นักร้องหรือคีตศิลปินตามศัพท์ที่กำหนดเรียกในสมัยนี้มีอยู่หลายคน และผู้หนึ่งในจำนวนนักร้องหญิงของกรมศิลปากร คือ นางแช่มช้อย ดุริยพันธุ์ นางแช่มช้อย ดุริยพันธุ์ เป็นนักร้องหญิงที่มีกระแสนเสียงไพเราะกังวาน สามารถร้องเพลงไทยได้ทุกเพลง กรมศิลปากรจึงมอบหน้าที่ให้เป็นผู้ขับร้องเพลงเป็นต้นเสียง คือ เป็นผู้ร้องขึ้นต้นเพลงแล้วมีลูกคู่ร้องรับต่อไป นอกจากนางแช่มช้อย ดุริยพันธุ์ จะมีความรู้ความสามารถในการขับร้องเพลงไทยแล้ว ยังมีความรู้ความสามารถในการบรรเลงเครื่องดนตรีไทยอีกหลายชนิด วันนี้จะขอนำประวัติและผลงานของนางแช่มช้อย ดุริยพันธุ์ มาบรรยายให้ฟังดังต่อไปนี้

นางแช่มช้อย ดุริยพันธุ์ เดิมชื่อ นางสาวแช่ม ดุริยประณีต เหตุที่เปลี่ยนชื่อเป็นแช่มช้อย เพราะว่าเป็นสมัยรัฐบาลของ ฯพณฯ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม มีนโยบายให้คนไทยมีชื่อที่ไพเราะและเหมาะสม ส่วนนามสกุลที่เปลี่ยนไปเป็นการใช้นามสกุลของสามี คือ นายเหนียว ดุริยพันธุ์

นางแช่มช้อย ดุริยพันธุ์ เป็นบุตรของ นายสุข กับนางแถม ดุริยประณีต เกิดเมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ตรงกับวันอังคารขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๙ ปีมะแม ณ บ้านเลขที่ ๑๐๐ ถนนลำพู หลังวัดสังเวชวิศยาราม ตำบลบางลำพู อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร (ปัจจุบันคือกรุงเทพมหานคร) มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๑๒ คน ปัจจุบันเหลืออยู่เพียง ๒ คน คือ นางสาวสุตา เขียววิจิตร และนางสุดจิต ดุริยประณีต (ศิลปินแห่งชาติ)

บรรพบุรุษของนางแช่มช้อย เป็นศิลปินทางด้านดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทย นับตั้งแต่ปู่ของท่านที่ชื่อ นายอินทร์ และย่าที่ชื่อนางสุม ซึ่งมีความรู้ความสามารถทางด้าน

ดนตรีไทย ฝ่ายนางแถมผู้เป็นมารดาของนางแถมช้อยก็มีเลือดเนื้อเชื้อไขมาจากศิลปินทางด้าน การแสดงละคร

ก่อนที่นางแถมช้อยจะเกิดนั้น มารดาของท่านมีบุตรถึง ๕ คนแล้ว เป็นชาย ๓ คน และหญิง ๒ คน มีความสามารถบรรเลงดนตรีไทยได้ ๔ คน และเป็นนักร้อง ๑ คน คือ นางสุตา เขียวจิตร ด้วยเหตุที่นางแถมต้องการให้บุตรของท่านเป็นนักร้องหลาย ๆ คน ท่านจึงตั้งจิตอธิษฐานขอให้บุตรที่จะเกิดต่อไปได้เป็นนักร้อง ซึ่งคำอธิษฐานของนางแถม ก็เป็นความจริง เพราะหลังจากนั้นนางแถมก็ให้กำเนิดนางแถมช้อย และน้อง ๆ รองลงไป อีก ๓ คน ซึ่งเป็นผู้หญิง บุตรหญิงทั้ง ๔ คนของนางแถมได้เป็นนักร้องหมดทุกคน

ในวัยเยาว์นั้น นางแถมช้อย ดุริยพันธุ์ เข้ารับการศึกษาที่โรงเรียนแนววิทยานางแถมช้อยเป็นคนเรียนหนังสือเก่งและรักการเล่าเรียนมาก จึงสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรในเวลาที่กำหนด ระหว่างที่นางแถมช้อยกำลังเรียนอยู่ในชั้นประถมศึกษาชั้นนั้น นางแถมผู้เป็นมารดาก็สอนให้นางแถมช้อยหัดขับร้องเพลงไทย นอกจากนางแถมช้อยจะได้รับความรู้ในการขับร้องเพลงไทยจากมารดาแล้ว ท่านยังได้เรียนวิชาขับร้องจาก พระยาเสนาะดุริยางค์ (แถม สุนทรวาทิน) บิดาของนางเจริญใจ สุนทรวาทิน พระยาเสนาะดุริยางค์เป็นผู้ที่วางรากฐานวิชาการขับร้องและเป็นคนที่ปรับปรุงวิธีขับร้องที่ทำให้ลีลาการขับร้องเปลี่ยนแนวไปจากการขับร้องแบบโบราณ มาเป็นทางที่ละเมียดละไมกว่านักร้องรุ่นก่อน นางแถมช้อยจึงพลอยได้รับความรู้และมีความสามารถในการขับร้องเพลงไทยตามแบบของพระยาเสนาะดุริยางค์ด้วย

นอกจากนางแถมช้อยจะได้รับการสั่งสอนทางด้านการขับร้องเพลงไทยจากมารดา และพระยาเสนาะดุริยางค์ดังกล่าวแล้ว ท่านยังฝึกหัดดนตรีไทยจากนายสุข ผู้เป็นบิดา จนมีความรู้ความสามารถบรรเลงเครื่องดนตรีไทยได้หลายชนิด เช่น ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ข้องวง เป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเล็กน้อย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเสนาะดุริยางค์ จัดตั้งวงมโหรีหลวงขึ้นวงหนึ่ง เรียกว่ามโหรีข้าหลวง ผู้บรรเลงเป็นข้าในพระองค์โดยเฉพาะ และเป็นสตรีล้วน มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน นักดนตรีเหล่านี้ทำหน้าที่บรรเลงมโหรีถวายเป็นการส่วนพระองค์ มีทั้งงานพระราชพิธีฝ่ายใน ตลอดจนบรรเลงเวลาเสวย และเวลาที่ทรงสำราญพระอิริยาบถ นอกจากจะทำหน้าที่เป็นผู้บรรเลงดนตรีแล้ว ยังต้องเป็นผู้แสดงละครในบางโอกาสอีกด้วย เมื่อต้องทำหน้าที่มากขึ้น จึงต้องหานักดนตรีที่มีอายุน้อย ๆ ถัดลงมา เพื่อบรรจุเพิ่มเติมให้มากพอที่จะบรรเลงและแสดงละครได้ โอกาสนี้เองที่

นางแหม่มซ้อยได้รับเลือกเข้าไปทำหน้าที่บรรเลงมโหรีหลวงรุ่นต่อมา โดยทำหน้าที่ที่ระนาด ทุ้มบ้าง ดีซ้องวงบ้าง และขับร้องบ้างสลับผลัดเปลี่ยนกันไป ในระหว่างที่ทำหน้าที่เป็นผู้ขับร้องอยู่ในวงมโหรีหลวงนี้ นางแหม่มซ้อยได้เรียนรู้การขับร้องเพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว วงมโหรีหลวงก็สลายไป

นางแหม่มซ้อย ดุริยพันธุ์ เข้ารับราชการในกรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ จากการที่ได้เป็นข้าราชการในกรมศิลปากร ทำให้นางแหม่มซ้อยมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนการขับร้องเพลงเพิ่มขึ้นจากหลวงเสียงเสนาะกรรม (พัน มุกตวาภัย) นางแหม่มซ้อยได้ต่อเพลงไทยประเภทเพลงสามชั้น เพลงดับ เพลงเถา รวมทั้งการขับเสภา ไทย เสงี่ยมอญ และการขับร้องประกอบการแสดงโขน ละคร นอกจากนางแหม่มซ้อยจะต่อเพลงจากหลวงเสียงเสนาะกรรมแล้ว ท่านยังต่อเพลงจากหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และนายมนตรี ตราโมท อีกด้วย บางครั้งนางแหม่มซ้อยก็ได้ต่อเพลงเพิ่มเติมจากหม่อมจันทร์ กฤษณ อยุธยา และหม่อมหลวงต่วนศรี วรวรรณ ซึ่งชำนาญการขับร้องเพลงในละครพื้นทางเรื่อง พระลอ

ตลอดเวลาที่นางแหม่มซ้อย ดุริยพันธุ์ รับราชการอยู่ที่กรมศิลปากร ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ขับร้องเพลงในเวลาแสดงโขน ละคร ณ โรงละครศิลปากร และงานทั่วไป ทั้งของรัฐบาลและเอกชน นอกจากจะทำหน้าที่ขับร้องเพลงไทยแล้ว นางแหม่มซ้อยยังทำหน้าที่เป็นครูสอนวิชาขับร้องและขับเสภาให้แก่นักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ ปัจจุบันคือ วิทยาลัยนาฏศิลป์อีกด้วย

ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ กรมศิลปากรได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้เป็นทุนจัดพิมพ์หนังสือโน้ตเพลงไทยเล่ม ๑ ในการนี้ มีบทเพลงไม่น้อยที่ต้องบันทึกทางขับร้องออกมาเป็นโน้ตสากล นางแหม่มซ้อยเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับหน้าที่เป็นผู้บอกเพลงทางขับร้อง

ต่อมากรมศิลปากร มีนโยบายที่จะบันทึกเสียงการขับร้องและการบรรเลงเพลงไทย เพื่อบันทึกเป็นแผ่นเสียงออกจำหน่าย นางแหม่มซ้อยก็ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ขับร้องเพลงไทยหลายเพลง เช่น เพลงเขมรไทรโยค เพลงบุหลันลอยเลื่อน เพลงนครสวรรค์ซ้าง เพลงทองย่อน เพลงแขกพราหมณ์ และ เพลงแอ่วเคล้าซอ เป็นต้น

นางแหม่มซ้อย สมรสกับนายเหนียว ดุริยพันธุ์ นักร้องชายของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ มีบุตรชายหญิงรวม ๖ คน ภายหลังจากที่นายเหนียวประสบอุบัติเหตุถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๘ นางแหม่มซ้อยจึงต้องรับภาระเลี้ยงดูบุตรทั้ง ๖ คน ให้ได้รับการศึกษาจนกระทั่งเรียนจบและมีงานทำทุกคน

นางแหม่มซ้อย ดุริยพันธุ์ รัชการในกรมศิลปากรจนมีอายุถึง ๕๘ ปี เกิดมีโรคภัยเบียดเบียนหลายโรค เช่น โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง ต้องได้รับการฉีดยาทุกวันในตอนเช้า บางครั้งมีอาการป่วยมากต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาล ต่อมามีอาการทรงตัวไม่ได้ตามปกติและอ่อนแอลง แต่ความทรงจำยังดีสามารถต่อเพลงให้ศิษย์ได้ บางครั้งก็เกิดอาการมึนงงเนื่องจากเลือดขึ้นไปเลี้ยงสมองไม่เพียงพอ บางคราวก็มีอาการใจสั่น อ่อนเพลีย เบื่ออาหาร และเดินไม่ถนัด อาการเช่นนี้เป็นมาโดยตลอดจนกระทั่งเกษียณอายุราชการ

วันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ เวลาประมาณเที่ยงคืน นางแหม่มซ้อยมีอาการอ่อนเพลียมาก หลังจากเข้าห้องน้ำแล้วก็ล้ม ลูกหลานช่วยกันนำส่งโรงพยาบาลรามธิบดี เมื่อไปถึงโรงพยาบาลนั้นหัวใจหยุดเต้นแล้ว แพทย์ต้องเยียววางหัวใจกลับเต้นและความดันโลหิตเป็นปกติ แต่ไม่สามารถพูดได้ ครั้นถึงเวลา ๐๕.๐๐ น. ของวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ นางแหม่มซ้อยก็ถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบ รวมอายุได้ ๖๔ ปี

ในการบำเพ็ญกุศลศพนางแหม่มซ้อย ดุริยพันธุ์ ณ วัดตรีทศเทพ นั้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพวงมาลาหน้าศพ และในวันพระราชทานเพลิงศพ ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๗ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าไตร ๕ ไตร ทอดถวายพระสงฆ์ บังสุกุลในการพระราชทานเพลิงศพด้วย บรรดาลูกหลานและญาติทุกคนของนางแหม่มซ้อยต่างซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ และหากนางแหม่มซ้อย ดุริยพันธุ์ มีญาณวิдіใดที่สามารถทราบถึง คงจะชื่นชมโสมนัสเป็นล้นพ้นเช่นกัน

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐

นางอุดม ยมะคุปต์

นางลมูล ยมะคุปต์ ครูนาฏศิลป์ผู้ประดิษฐ์ทำรำระบำโบราณคดี

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

ปัจจุบันระบำโบราณคดี ๕ ชุด คือระบำทวารวดี ระบาศรีวิชัย ระบำเชียงแสน ระบาลพบุรี และระบาสุโขทัย ซึ่งเป็นผลงานทางด้านนาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากร เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในหมู่ผู้ชมนาฏศิลป์ไทยทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ นางลมูล ยมะคุปต์ เป็นครูนาฏศิลป์ไทยผู้หนึ่งที่ประดิษฐ์ทำรำระบำโบราณคดี ๕ ชุด ร่วมกับนางเฉลย ศุขะวนิชย์ และท่านผู้หญิงแพ้ว สนิทวงศ์เสนี ประดิษฐ์ทำรำชุด ระบาสุโขทัย นอกจากนางลมูล ยมะคุปต์ จะร่วมประดิษฐ์ทำรำระบำโบราณคดี ๕ ชุด ดังกล่าวแล้ว ท่านยังประดิษฐ์ทำรำอีกมากมายหลายสิบชุด ทั้งทำรำสำหรับการแสดง โขน ละคร และทำรำเบ็ดเตล็ด ทำรำเหล่านี้ยังใช้รำในงานรื่นเริงทั่วไป และเป็นทำรำตามหลักสูตรของวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากรอีกด้วย

นางลมูล ยมะคุปต์ เป็นบุตรของนายร้อยโทจิ้น และนางคำมอย อัญญภาติ เกิดเมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๘ ณ จังหวัดน่าน นางลมูล มีพี่น้องร่วมบิดามารดา รวม ๘ คน

เมื่อนางลมูล ยมะคุปต์ มีอายุ ๕ ขวบ ได้เข้ารับการศึกษที่โรงเรียนสตรีวิทยา แต่เรียนอยู่ได้เพียงปีเดียว ผู้เป็นบิดาก็พานางลมูลไปถวายตัว ต่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ณ วังสวนกุหลาบ เพื่อให้หัดละคร เนื่องจากนางลมูลมีความสนใจในการรำรำและมีความปรารถนาจะแสดงละครมากกว่า การเล่าเรียนวิชาสามัญ นางลมูลเข้าไปอยู่วังสวนกุหลาบในความปกครองของคุณท้าว นาริวรรคณารักษ์ (แจ่ม ไกรฤกษ์)

นางลมูลฝึกหัดนาฏศิลป์เป็นตัวพระที่วังสวนกุหลาบ ซึ่งมีระเบียบและวิธีการ เข้มงวดกวดขัน โดยจะเริ่มฝึกหัดรำเพลงช้า เพลงเร็ว ที่สนามหน้าพระตำหนักตั้งแต่เวลา ๐๕.๐๐ น. จบการรำเพลงช้าเพลงเร็วแล้ว ผู้ที่ฝึกหัดเป็นตัวพระจะแยกไปเดินเสา การเดิน เสาคือการทำท่าเอามือทั้งสองแตะที่เสาแล้วยกขาขึ้นลงเดินไปเรื่อย ๆ จนกว่าครูจะสั่งให้

หยุด การเดินเสาเพื่อให้กำลังขาแข็งแรง ต่อจากนั้นจะฝึกหัดแม่ท่ายักษ์และรำ เพลงกราวใน ซึ่งเป็นเพลงที่ใช้สำหรับยกทัพยักษ์ หรือการเดินทางไปมาของตัวยักษ์ ส่วน ผู้ที่ฝึกหัดเป็นตัวนางจะแยกไปหัดแม่ทาลิง ซึ่งเป็นท่าทางการแสดงของตัวลิงในเรื่อง รามเกียรติ์

เวลา ๐๗.๐๐ น.	พักการฝึกหัด นักเรียนจะอาบน้ำแต่งตัวแล้วไป รับประทานอาหาร
เวลา ๐๙.๐๐ น.	เรียนวิชาสามัญ
เวลา ๑๒.๐๐ น.	รับประทานอาหารกลางวันแล้วพักผ่อนตาม อัธยาศัย
เวลา ๑๓.๐๐ - ๑๖.๐๐ น.	ซ้อมการแสดงโขน ละคร รับประทานอาหารเย็น
เวลา ๒๐.๐๐ น.	ฝึกซ้อมการแสดงดำเนินเรื่อง ละครใน ละครนอก ละครพันทาง และโขน

ครูผู้ฝึกสอนวิชานาฏศิลป์ตัวพระให้แก่นางลมุล ยมะคุปต์ คือ หม่อมครูแย้ม ท่านผู้นี้เป็นหม่อมในสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) หม่อมครูแย้ม สอนนางลมุลให้ฝึกหัดเป็นตัวอูเห่า ย่าหรีน นอกจากหม่อมครูแย้มก็มีหม่อมครูอื่น ใน กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ สอนให้รำเพลงหน้าพาทย์ และตัวยักษ์ เช่น อินทรชิต รามสูร หม่อมครูหนุ่ม ในกรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ สอนเพิ่มเติมให้นางลมุลมีความรู้ในการแสดง เป็นตัวนาง

นอกจากครูที่สอนวิชานาฏศิลป์ให้นางลมุลเป็นประจำดังกล่าวนี้อีกแล้ว นางลมุล ยังมีครูพิเศษที่ให้ความรู้เกี่ยวกับวิชานาฏศิลป์อีกหลายคน เช่น ท้าววรจันทร์ (วาด) ใน รัชกาลที่ ๔ สอนให้รำเพลงชำนารายณ์ ซึ่งใช้รำในการบวงสรวงเทพเจ้าโดยเฉพาะ เจ้าจอมมารดาเขียนในรัชกาลที่ ๔ สอนให้เป็นตัวเอกในละครพันทาง เช่น พระลอ พญาแกรก พญาราชวงษ์ เจ้าจอมมารดาทับทิม ในรัชกาลที่ ๕ สอนบทบาทตัวละครเอก บางตัวโดยเฉพาะ เช่นตัวย่าหรีน ตอนย่าหรีนลักนางเกนหลง เจ้าจอมมารดาสายและ เจ้าจอมละม้ายในรัชกาลที่ ๕ สอนท่ารำทั้งตัวพระและตัวนางในเพลงฝรั่งคู่ พระยา นัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ทบพวนความรู้ เกร็ดนาฏศิลป์ต่าง ๆ และเป็นผู้ทำ พิธีมอบให้นางลมุลเป็นครูสอนนาฏศิลป์ได้ คุณหญิงเทศ นัฏกานุรักษ์ ฝึกหัดเพิ่มเติมใน เวลาต่อมา ครูคนสุดท้ายคือครูหิม สอนให้เป็นตัวเจ้าเงาะ ในละครนอกเรื่องสังข์ทอง ทุกตอน ท่ารำที่เป็นแบบฉบับสำหรับการแสดงเป็นตัวเจ้าเงาะตอนรำเพลงกลม ซึ่งเป็น เพลงหน้าพาทย์ของตัวเทวดาชั้นผู้ใหญ่ เจ้าเงาะเป็นผู้มีฤทธิ์สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้

อาจารย์ทางนาฏศิลป์ไทยจึงประดิษฐ์ทำรำเพลงกลมให้ตัวเจ้าเงาะรำ เรียกว่า กลมเงาะ นอกจากนี้ครูหิมนยังสอนให้นางลมุลแสดงละครพันทางเรื่องราชาธิราชเป็นตัวสมิงพระราม สมิงนครินทร์ พระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง และตัวเอก ๆ ทุกตัวในเรื่องราชาธิราช

ต่อมาเมื่อนางลมุลเรียนจบแล้ว ได้ไปเป็นตัวละครที่วังเพชรบูรณ์ของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย การฝึกหัดและการแสดงละครในวังเพชรบูรณ์ก็ดำเนินไปเช่นเดียวกับในวังสวนกุหลาบ แต่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัยโปรดการแสดงละครดึกดำบรรพ์มากกว่าละครชนิดอื่น ทรงพระนิพนธ์บทละครด้วยพระองค์เอง ทรงควบคุมการฝึกซ้อม ฉากแสงสี รวมทั้งเครื่องแต่งตัวละคร กิจการละครในสำนักวังเพชรบูรณ์มีระยะเวลาสั้น เมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์ฯ ล้นพระชนม์ ตัวละครในวังเพชรบูรณ์ต่างก็แยกย้ายกันออกไปจากวัง ในขณะนั้นนางลมุลมีอายุประมาณ ๒๐ ปี ได้ไปอาศัยอยู่กับญาติ และต่อมาก็ได้สมรสกับนายสังัด ยมะคุปต์ นักดนตรีของวังเพชรบูรณ์ซึ่งรักใคร่ชอบพอกันมานานแล้ว นางลมุลมีบุตรรวมทั้งสิ้น ๑๓ คน เป็นชาย ๔ คน หญิง ๙ คน

ชีวิตของนางลมุล ยมะคุปต์ เมื่อครั้งที่สมรสกับนายสังัดในระยะแรก ๆ นั้น ต้องฝ่าฟันอุปสรรคมากมาย จากการที่เคยมีความสุขสนุกสนานในการเป็นตัวละครในวัง กลับต้องมาตรากตรำทำงานหนัก ทั้งงานบ้านงานแสดงละครและงานสอนวิชานาฏศิลป์ให้แก่ผู้ที่สนใจเล่าเรียนทั่วไป เนื่องจากนางลมุลมีฝีมือในการแสดงละครและการสอนเป็นอย่างดี จึงมีผู้ว่าจ้างให้ไปสอนนาฏศิลป์และให้ไปแสดงละครอยู่เนือง ๆ

ในเวลานั้นเจ้าแก้วนรวิฐ ผู้ครองนครเชียงใหม่ ประสงค์จะหาครูปี่พาทย์ไปปรับปรุงวงดนตรีที่คุ้มของท่าน หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จึงแนะนำนายสังัด ยมะคุปต์ ผู้มีฝีมือสามารถบรรเลงเครื่องดนตรีได้ทุกชนิด ให้รับหน้าที่ดังกล่าว เจ้าแก้วนรวิฐพอใจที่จะให้นายสังัดไปปรับปรุงวงปี่พาทย์ของท่าน นางลมุลจึงต้องติดตามสามีไปอยู่เชียงใหม่ด้วย จากการที่นางลมุลมีโอกาสดำเนินไปอยู่ในคุ้มเจ้าหลวงเจ้าแก้วนรวิฐ ทำให้ท่านได้จดจำการแสดงของทางภาคเหนือหลายชุด เช่นฟ้อนม่านม้ายี่เยี่ยงตา ฟ้อนเทียน ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเงี้ยว ฯลฯ และเมื่อนางลมุลกลับมาอยู่กรุงเทพฯ ก็ได้้นำการฟ้อนเหล่านี้มาเผยแพร่ ทำให้ศิลปะการฟ้อนดังกล่าวแพร่หลายเป็นที่นิยมของชาวไทย และชาวต่างชาติสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้

นางลมุลกับสามีอยู่ในคุ้มหลวงของเจ้าแก้วนรวิฐเพียง ๓-๔ ปีก็กลับมาอยู่กรุงเทพฯ ตามเดิม ในเวลานั้นมีผู้มาชักชวนให้ไปทำงานเกี่ยวกับการแสดงละครและ

ดนตรีที่ประเทศกัมพูชา นางลมูลกับสามีจึงนำคณะละครเดินทางไปประเทศกัมพูชา นายสังัดได้ไปเป็นครูสอนปีพาทย์ ส่วนนางลมูลสอนละครและร่วมกับคณะจัดแสดงละครด้วย นางลมูลกับสามีอยู่ในประเทศกัมพูชาได้ ๑ ปี ก็เดินทางกลับเมืองไทย

พ.ศ. ๒๔๗๖ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเสด็จพระราชดำเนินเปิดโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง จึงมีพระราชโทรเลขไปเมืองเชียงใหม่ถึงเจ้าดารารัศมี พระราชชายาในรัชกาลที่ ๕ ขอครูฟ้อนและครูดนตรีเมืองเหนือให้มาหัดฟ้อนและดนตรีเพื่อจะได้จัดแสดงในวันเปิดโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง พระราชชายาเจ้าดารารัศมีกราบถวายบังคมทูลตอบพระราชโทรเลขกลับมาว่า ครูที่ฝึกสอนการฟ้อนและดนตรีที่เคยแสดงถวายทอดพระเนตรเมื่อครั้งเสด็จเมืองเชียงใหม่ นั้น คือนายสังัดและนางลมูล ยมะคุปต์ ซึ่งบัดนี้ได้กลับมาอยู่ที่กรุงเทพฯ แล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีกระแสรับสั่งให้พระยานัฏกานักฤษ (ทองดี สุวรรณภารต) ตามตัวคนทั้งสองไปหัด ฟ้อนชุดต่าง ๆ ตามที่เคยทอดพระเนตรที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งนางลมูลและนายสังัด ยมะคุปต์ ก็ฝึกสอนผู้ฟ้อนจนสามารถฟ้อนถวายทอดพระเนตรได้ตามพระราชประสงค์

สมัยที่กรมศิลปากรจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้น เพื่อให้เป็นโรงเรียนสำหรับสั่งสอนวิชาการด้านดนตรีและนาฏศิลป์นั้น นางลมูลก็ได้รับเชิญเข้าร่วมวางหลักสูตรและเป็นครูสอนวิชานาฏศิลป์ละครตั้งแต่วันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

นางลมูล ยมะคุปต์ เป็นครูสอนวิชานาฏศิลป์ละคร ในโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ปัจจุบันคือวิทยาลัยนาฏศิลป์ เริ่มตั้งแต่ตำแหน่งครูวิสามัญ ครูนาฏศิลป์ เทียบครูโท จนกระทั่งถึงผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ ตลอดระยะเวลาเหล่านั้น ท่านได้ค้นคิดประดิษฐ์ลีลาท่ารำไว้มากหลายสิบชุด ท่ารำเหล่านั้นมีทั้งที่คิดประดิษฐ์เพียงคนเดียว และประดิษฐ์ร่วมกับครูผู้ฝึกสอนนาฏศิลป์อื่น ๆ อีกหลายคน

ท่ารำที่นางลมูลคิดประดิษฐ์ขึ้นเองเพียงผู้เดียวคือ รำเกิดเทิง ระบำพม่ามอญ ประกอบการแสดงละครพื้นทางเรื่องราชาธิราช ตอนกระทำสัตย์ ระบำสวัสดิรักษา ระบำเริงอรุณ

นอกจากนี้ก็มีระบำชุดต่าง ๆ ในละครประวัติศาสตร์ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ เช่น ระบำเชิญพระขวัญ ระบำซุ่มนุ่เผ่าไทย ระบำในน้ำมีปลาในนามีข้าว ระบำนกสามหมู่ ระบำบายศรี ระบำไถ่ร่มธงไทย ระบำเสียงระฆัง เป็นต้น

ส่วนท่ารำที่ประดิษฐ์ร่วมกับครูผู้สอนนาฏศิลป์อื่น ๆ ก็คือ รำแม่บทใหญ่ และรำซัดซาตรี นางลมูลประดิษฐ์ร่วมกับนางมัลลี คงประภัสร์ รำวงมาตรฐาน คิดท่ารำร่วมกับจมีนมานิตย์นเรศ (เฉลิม เศวตนันท์) รำเพลงต้นวรเชษฐ์ คิดท่ารำร่วมกับ

นางมัลลี คงประภัศร์และนางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก ระบายเทพบันเทิง ระบายฤดาภินิหาร คิดทำร่ำร่วมกับนางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก ระบายกลอง ระบายจิ้ง ระบายนกยูง ระบายม้า คิดทำร่ำร่วมกับนางผัน โมรากุล ระบายพม่าไทยอธิษฐาน ระบายลาวไทยปณิธาน คิดทำร่ำร่วมกับท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี

เมื่อนางเฉลย ศุขะวณิช ผู้เคยร่วมเรียนและแสดงละครในวังสวนกุหลาบและวังเพชรบูรณ์กับนางลมูล เข้ามารับราชการเป็นผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร นางลมูลจึงมีโอกาสร่วมคันทิดประดิษฐ์ลีลาท่าร่ำกับนางเฉลยเพิ่มขึ้น เช่นระบำกีนรรำ ในละครดึกดำบรรพ์เรื่อง จันทกนิรี ระบำโบราณคดี ๔ ชุด คือ ระบำทวารวดี ระบำศรีวิชัย ระบำเชียงแสน และระบำลพบุรี ระบำจิ้ง (แบบจิ้งธิเบต) ระบำกรับ เข้มสัมพันธ์ และเข้สราญ

นอกจากนางลมูล ยมะคุปต์ จะคิดประดิษฐ์ลีลาท่าร่ำของระบำและเข้ต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ยังประดิษฐ์ท่าร่ำของตัวโขนตัวละครฝ่ายพระอีกด้วย

จากผลงานทางด้านนาฏศิลป์ที่นางลมูล ยมะคุปต์ คันทิดประดิษฐ์ขึ้นไว้ นับเป็นประโยชน์และคุณค่ามหาศาลต่อวงการนาฏศิลป์ไทย ดังนั้นเมื่อนางลมูลเกษียณอายุราชการแล้ว กรมศิลปากรจึงขอให้รับราชการต่อไปในตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ซึ่งนางลมูลก็รับราชการต่อมาด้วยความอุตสาหะวิริยะ จนวาระสุดท้ายของชีวิต นางลมูล ยมะคุปต์ ถึงแก่กรรมเนื่องจากระบบหัวใจล้มเหลว เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๖ รวมอายุได้ ๗๗ ปี ๗ เดือน ๒๘ วัน

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐

นางเจริญจิต ภัทรเสวี

นางเจริญจิต ภัทรเสวี ศิลปินละครที่แสดงโขนเป็นตัวนาง

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

การแสดงโขนในสมัยโบราณใช้ผู้ชายแสดงเป็นตัวนาง ต่อมากรมศิลปากรเปลี่ยนมาใช้ผู้หญิงแสดงแทน โดยใช้ศิลปินละครที่แสดงเป็นตัวนางมาแสดงโขนเป็นตัวนางด้วย ศิลปินละครคนแรกของกรมศิลปากรที่แสดงโขนเป็นตัวนางคือ นางเจริญจิต ภัทรเสวี

นางเจริญจิต ภัทรเสวี เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ที่ตำบลบ้านสมเด็จเจ้าพระยา อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี บิดาชื่อนหลวงวัชรเสวิน มารดาชื่อนางจันทร์ ภัทรเสวี ในสมัยที่นางเจริญจิตเป็นเด็กนั้น ยังไม่นิยมให้ผู้หญิงได้รับการศึกษามากนัก นางเจริญจิตจึงไม่ได้เข้าโรงเรียนแต่หัดอ่านหัดเขียนอยู่ที่บ้าน จนพอจะอ่านออกเขียนได้ นางเจริญจิตสนใจในการแสดงละครมาตั้งแต่เล็ก พออายุได้ ๗ ขวบ ก็เข้าฝากตัวเป็นละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ที่วังตำบลสามเสน การหัดรำละครในสมัยนั้น จะต้องหัดรำกันตั้งแต่เช้ามืด จนกระทั่งสายจึงได้หยุดพักรับประทานอาหาร พอตอนบ่ายก็ต้องหัดรำอีกจนกระทั่งตอนเย็นจึงเลิก การที่ต้องอดทนฝึกฝนทำรำเช่นนี้ทุก ๆ วัน ทำให้นางเจริญจิตซึ่งยังเป็นเด็กมาก เกิดความเบื่อหน่ายและอยากจะเที่ยวเล่นซุกซนบ้างตามประสาเด็ก จึงแอบหนีไปเที่ยวเล่นซนกับเพื่อน ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้นางเจริญจิตเคยเล่าว่า

“ฉันหนีไปเล่นซนเสียบ่อย ๆ เล่นน้ำบ้าง เล่นเรือบ้างตามประสาเด็ก ก็เลยถูกเอ็ดถูกตี พอรำไป ๆ ก็ยังมีแว่วว่ารำดีเลยถูกหมายมั่นไว้จะให้เป็นตัวเอก ตอนนั้นก็เลยยังถูกบังคับถูกหัดหนักขึ้น ฉันทนไม่ได้ต้องหนีไปซ่อนอยู่ใต้เตียง พอถูกตามหาตัวจนพบก็ถูกตีอีก ฉันถูกฝึกหัดอย่างกวัดขั่นเช่นนี้ก็เลยได้ออกโรงแสดงเป็นตัวไก่แก้วตั้งแต่ยังเล็ก ๆ พอโตเป็นสาวก็ได้แสดงเป็นตัวนางเอง เช่น นางเมขลา ต่อมาเล่นเป็นตัวที่ต้องใช้บทบาทแรงอน เช่น นางคันทมาลีในเรื่องคาริ”

ครูผู้ฝึกสอนละครของนางเจริญจิต คือหม่อมครูเครือ ซึ่งเป็นครูละครอยู่ในวังเจ้าคุณพระประยูรวงศ์และในสมัยนั้นพอถึงเดือนสิบเอ็ดเดือนสิบสองซึ่งเป็นฤดูน้ำหลากแทบทุกปี น้ำมักจะท่วมวังเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ดังนั้นท่านจึงไม่ค่อยอยู่วังในช่วงเวลา

นั้น ท่านจะไปเที่ยวทางเรือโดยมีเรือลากจูงไปหลาย ๆ ลำและท่านจะพาคณะละครไปด้วย หยุดพักที่ไหนก็เล่นละครให้ชาวบ้านที่นั่นได้ดูกัน ส่วนมากเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ จะไปอยู่ที่บ้านพักตากอากาศแถวชายทะเลจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทุก ๆ ครั้งที่เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ไปพักผ่อนและนำคณะละครไปแสดงให้ชาวบ้านชมกัน นางเจริญจิตจะร่วมไปแสดงด้วยทุกครั้ง

ต่อมาเจ้าจอมมารดาเขียน ในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเป็นครูละครมีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น และเป็นเจ้าจอมมารดาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้ขอตัวนางเจริญจิตไปอยู่ที่วังกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และช่วยฝึกหัดเพิ่มเติมให้ด้วยตัวของท่านเอง เมื่อพระนางเธอลักษมีลาวัณ ซึ่งเป็นพระนัดดาของท่านเจ้าจอมมารดาเขียนจะทรงจัดตั้งคณะละครขึ้น จึงทรงขอตัวนางเจริญจิตให้ไปอยู่ที่วัง และเข้าร่วมแสดงละครปริตาลัยของพระนางเธอลักษมีลาวัณเป็นเวลานานหลายปี

สมัยที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมเชตรมวงคล ทรงตั้งคณะละครก็โปรดให้นางเจริญจิตไปร่วมแสดงในคณะละครของพระองค์ด้วย ละครของพระองค์เจ้าเฉลิมเชตรมวงคลเป็นละครแบบที่ใช้ฉากธรรมชาติบริเวณสวนในวังของพระองค์เป็นสถานที่แสดง ตัวละครแต่งกายตามแบบที่พระองค์ทรงประดิษฐ์ขึ้น และร่ำออกมาจากสุ่มทุ่มพุ่มไม้ในที่ต่าง ๆ คนดูต้องตามดูเอาเอง

ต่อมานางเจริญจิตได้สมัครเข้ารับราชการในกรมมหรสพจนกระทั่งทางราชการยุบกรมมหรสพและโอนกิจการตลอดจนศิลปนิพนธ์ละครไปอยู่กรมศิลปากร นางเจริญจิตจึงได้ย้ายไปรับราชการในตำแหน่งพนักงานแผนกนาฏศิลป์ กองการสังคีต กรมศิลปากร ตั้งแต่วันที่ ๒ สิงหาคม ๒๔๘๖

นางเจริญจิต รับราชการอยู่ที่แผนกนาฏศิลป์ กองการสังคีต หน้าที่ของนางเจริญจิตนอกจากจะเป็นผู้แสดงละครแล้ว ยังเป็นครูสอนวิชานาฏศิลป์ละครให้แก่นักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์อีกด้วย ละครที่กรมศิลปากรจัดแสดง ณ โรงละครศิลปากร (ไฟไหม้แล้ว) ซึ่งนางเจริญจิตร่วมแสดงเป็นตัวเอกของเรื่องได้แก่ ละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ นางเจริญจิตแสดงเป็นนางวันทองแปลง ละครเรื่องไกรทอง แสดงเป็นนางวิมาลา นอกจากแสดงละครที่โรงละครศิลปากรแล้ว นางเจริญจิตยังแสดงละครที่สังคีตศาลา และสถานวิทยุโทรทัศน์ เป็นตัวนางคันทมาลี และหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงเป็นหลวิชัย ในเรื่องคารวีกอีกด้วย

ในด้านการแสดงโขนนั้น แต่ก่อนใช้ผู้ชายแสดงเป็นตัวนาง ภายหลังนาฏศิลป์โขนของกรมศิลปากรที่เป็นตัวนางคือ ขุนวาดพิศวง (แถม ศิลปชีวิต) ชราภาพจนไม่สามารถ

ออกแสดงได้ ลูกศิษย์ที่ขุนวาดพิศวงฝึกหัดให้เป็นตัวนางก็ไม่มีฝีมือถึงขั้นที่จะแสดงเป็นตัวนางสีดา นางมณฑา นางเบญจกาย ได้ ทางราชการจึงต้องเปลี่ยนมาใช้นาฏศิลป์หนังเป็นนักแสดง ซึ่งนางเจริญจิตก็ได้แสดงเป็นนางสีดา นางมณฑา นางเบญจกาย นางเมขลา นางสุวรรณกันยุมา และตัวนางทุกตัวในเรื่องรามเกียรติ์ จนกระทั่งพันวัยที่จะแสดงได้แล้ว ท่านจึงฝึกหัดลูกศิษย์ให้เป็นผู้แสดงเป็นตัวนางแทนท่าน การแสดงโขนในบทบาทที่นางเจริญจิตแสดงเป็นไปตามแบบโบราณไม่ได้ประดิษฐ์ลีลาท่ารำขึ้นใหม่ แต่เมื่อวันเวลาผ่านไป โอกาสที่นางเจริญจิตจะได้คิดท่ารำของตัวนางในการแสดงโขนละครก็เกิดขึ้น กล่าวคือใน พ.ศ. ๒๔๔๘ รัฐบาลเตรียมการจะเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับรัฐบาลสหภาพพม่า จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น ได้ขอให้กรมศิลปากรจัดการแสดงชุดต่าง ๆ ไปแสดงให้ชม ณ หอประชุมกระทรวงวัฒนธรรม (ปัจจุบันคือกองบัญชาการทหารสูงสุด) คั้นละประมาณ ๔-๕ ชุด เพื่อคัดเลือกชุดแสดงเหล่านั้นนำไปแสดงที่สหภาพพม่า เป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทย ในบรรดาชุดการแสดงเหล่านั้นมีอยู่ชุดหนึ่งที่ นายธนิต อยู่โพธิ์ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองการสังคีต เกิดแรงบันดาลใจให้มีการร่ายรำประกอบการเดี่ยวระนาดเอกเพลงเชิดนอก โดยที่นายธนิตให้ดุริยางคศิลป์ของกรมศิลปากรเดี่ยวระนาดเอกเพลงเชิดนอกให้ท่านนายกรัฐมนตรีและผู้มีเกียรติชม เมื่อการบรรเลงจบลง คนดูก็ปรบมือชอบใจ นายกรัฐมนตรีหันมาบอกกับนายธนิตว่า ถ้าจัดคณะนาฏศิลป์ไทยไปสหภาพพม่า ให้นำชุดเดี่ยวระนาดเอกเพลงเชิดนอกไปแสดงด้วย นายธนิตจึงดำริจะให้มีการร่ายรำประกอบการเดี่ยวระนาดเอก ท่านจึงให้บันทึกเสียงการเดี่ยวระนาดเอกเพลงเชิดนอก แล้วมอบให้นางเจริญจิตไปคิดประดิษฐ์ลีลาท่ารำ

ตามปกติเพลงเชิดนอก เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่บรรเลงประกอบการแสดงโขน ในตอนไล่จับกัน เช่น ตอนหนุมานจับนางเบญจกาย และหนุมานจับนางสุวรรณมัจฉา เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้ในตอนที่สัตว์ต่อสัตว์ทำการต่อสู้กัน เช่น ตอนทศพรพบกับทศพี แต่ในกรณีที่จะประดิษฐ์ลีลาท่ารำประกอบเพลงเชิดนอก เพื่อนำไปเผยแพร่ที่ต่างประเทศนั้น ควรจะเป็นชุดหนุมานจับนางเบญจกาย ด้วยเหตุนี้นางเจริญจิตจึงคิดประดิษฐ์ท่าของนางเบญจกายในตอนถูกหนุมานไล่จับ โดยมีนายกรี วรเศริน ศิลปินแห่งชาติ สาขานาฏศิลป์โขน เป็นผู้ประดิษฐ์ท่าหนุมาน จากความสามารถของศิลปินทั้งสองท่าน จึงเกิดเป็นนาฏศิลป์ไทยชุด หนุมานจับนางเบญจกาย ที่มีลีลาท่าทางเป็นแบบมาตรฐานสืบมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนางเจริญจิตจะคิดท่านางเบญจกายตอนถูกหนุมานไล่จับแล้ว ท่านยังคิดท่าของนางสุวรรณมัจฉาตอนถูกหนุมานไล่จับในน้ำอีกด้วย ส่วนใหญ่ลีลาท่าทางของตัวนางทั้งสองจะคล้ายกัน แต่จะมีผิดแผกแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย เช่น หนุมานจับ

นางสุพรรณมัจฉา นางเจริญจิตกับนายกริจะประดิษฐ์ทำให้หนูมานทำท่าเล่นหางนางสุพรรณมัจฉาเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นลีลาการจับนางเบญจกายในท้องฟ้า กับลีลาท่าทางการจับนางสุพรรณมัจฉาในท้องน้ำย่อมจะผิดแผกแตกต่างกันไปบ้างเป็นธรรมดา

อีกชุดหนึ่งที่นางเจริญจิต ประดิษฐ์ลีลาท่าร่ำร่วมกับนางมัลลี คงประภัสร์ คือรำซัดซาตริ แต่เดิมการรำซัดซาตริใช้ตัวพระหรือตัวนายโรงรำเดี่ยว ด้วยความคิดริเริ่มของนายธนิต อยู่โพธิ์ คิดจะให้มีการรำซัดซาตริทั้งพระและนางคู่กัน และมีใช้รำซัดซาตริเพียงคู่เดียว แต่ให้มีหลาย ๆ คู่ นายธนิตจึงมอบให้นางมัลลี ไปคิดลีลาท่ารำให้เข้ากับจังหวะดนตรี นางมัลลียกขอให้นางเจริญจิตไปช่วยสอน ท่ารำซัดซาตริตัวพระตัวนางที่ใช้รำเป็นแบบมาตรฐานสืบมาจนบัดนี้ จึงเป็นท่าที่นางมัลลีและนางเจริญจิตคิดประดิษฐ์ขึ้นตั้งแต่นั้น

ในระหว่างที่รับราชการอยู่กรมศิลปากรนั้น นางเจริญจิตยังได้มีโอกาสเป็นครูสอนนาฏศิลป์ให้แก่คณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน ซึ่งเป็นวังของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ นางเจริญจิตใช้เวลาว่างวันหยุดราชการและนอกเวลาราชการฝึกสอนด้วยความเอาใจใส่จนเป็นผลให้การแสดงละครของคณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนินเป็นที่พอใจของผู้ชมเกี่ยวกับเรื่องนี้ หม่อมมราขวงศ์เอมจิตร จิตรพงศ์ เขียนคำไว้อาลัยถึงนางเจริญจิต ในหนังสือ “อาลัยเจริญจิต” พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางเจริญจิต ภัทรเสวี ความตอนหนึ่งว่า

“ครูเจริญจิตเป็นครูผู้ใหญ่มากที่มีความสามารถสอนหลักวิชาการรำละคร ให้แก่เด็กในระยะเริ่มแรกได้เป็นอย่างดี โดยตั้งพื้นฐานการหัดรำเพลง จ๊ะ-โจ่งจ๊ะ ควบคุมให้รำให้ถูกต้องตามแบบอย่างนาฏศิลป์ไทยที่ละท่า ศิษย์ของครูทุกคนไม่ว่าจะอายุเพียง ๖ ขวบหรืออายุ ๓๐ แล้วก็ตาม จะต้องเริ่มให้รำเพลงช้าเพลงเร็วก่อนทุกครั้งที่มีการฝึกซ้อมละครเป็นประจำ เพื่อให้ศิษย์จำลีลาของท่าละครได้แม่นยำ แม้ลูกศิษย์จะเบื่อไม่ค่อยเต็มใจจะรำเพลงนี้ก็ตาม ครูก็ทำเป็นไม่เข้าใจเสีย ให้รำไปทุกครั้งจนกระทั่งกลับชอบและรำไปได้อย่างเพลิดเพลินสนุกสนาน ไม่รู้สึกเบื่อหน่ายอีกเลย

ในการจัดแสดงละครทุกครั้งทุกเรื่อง ถึงแม้จะมีอุปสรรคหรือยากลำบากอย่างไร เช่นลูกศิษย์น้อยใจร้องไห้บ้าง ท้อใจว่าท่ายากรำไม่ได้บ้าง แต่ครูก็เอาใจใส่ปลอบโยนโดยคิดท่าสอนให้พอเหมาะสมกับความสามารถของศิษย์แต่ละคน ถ้าเห็นว่าคนใดมีความเข้าใจดีขึ้นมีความสามารถมากขึ้นก็จะให้ท่ายากขึ้น เป็นลำดับไปจนรำท่ายาก ๆ ได้สวยงาม”

จากคำไว้อาลัยที่ หม่อมมราขวงศ์ เอมจิตร จิตรพงศ์ เขียนถึงนางเจริญจิตนี้ ทำให้ทราบได้ว่านางเจริญจิตมีความสามารถในการสอนวิชานาฏศิลป์ละครมาก นาง

เจริญจิตมีความอดสาหะในการสอนนาฏศิลป์ทั้งของกรมศิลปากร และของเอกชน เช่นที่วังพระองค์เจ้าจุไรรัตน์ศิริมาน พระองค์เจ้าจันทร์กานต์มณี หม่อมเจ้าดิศานุวัติดิศกุล สมาคมนักเรียนเก่าอเมริกา และที่บ้านปลายเนิน

ชีวิตราชการของนางเจริญจิต ภัทรเสวี เจริญขึ้นตามผลงานของท่าน กรมศิลปากรเลื่อนขั้นให้เป็นศิลปินโท จนกระทั่งถึงวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ จึงออกจากราชการเนื่องจากเกษียณอายุ แต่กรมศิลปากรก็ยังให้นางเจริญจิตรับราชการต่อไปในตำแหน่งลูกจ้างประจำ ปฏิบัติหน้าที่เป็นครูสอนวิชานาฏศิลป์ละครให้แก่ นักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์

นางเจริญจิตมีโรคประจำตัวคือโรคหอบหืด ภายหลังเกิดเป็นมะเร็งที่ชั่วปอดและลุกลามไปถึงลำคอ ทำให้ท่านถึงแก่กรรมเมื่อวันอังคาร ที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๒๑ เวลา ๒๐.๑๕ น. คำนวณอายุได้ ๖๒ ปี ๑๐ เดือน

นางเจริญจิต ภัทรเสวี ถึงแก่กรรมเสียก่อนที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จะตั้งคณะกรรมการสรรหาศิลปินที่มีความรู้ความสามารถประกาศยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ ถ้านางเจริญจิตยังมีชีวิตอยู่ถึงปัจจุบันท่านจะต้องได้รับการประกาศยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติสาขานาฏศิลป์ละครอย่างแน่นอน

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๙

นางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก

นางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก ครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการด้านนาฏศิลป์ไทย

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

ในบรรดาครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการด้านนาฏศิลป์ไทย ของกรมศิลปากร ที่เป็นสุภาพสตรีมีอยู่หลายท่าน นางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก เป็นผู้หนึ่งที่เคยเป็นครูสอน นาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากร ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๙ คิษยานุศิษย์เรียก ท่านว่า “หม่อมครู” เหตุที่เรียกเช่นนี้เพราะนางศุภลักษณ์เคยเป็นหม่อมของ เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) ในสมัยที่ท่านเป็นตัวละครอยู่ในคณะละครของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์

นางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก เกิดเมื่อวันพฤหัสบดี ที่ ๕ กรกฎาคม ๒๔๒๖ ที่บ้านแถววัดทองธรรมชาติ อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี บิดาชื่อ กลั่น มารดาชื่อ ลำไย เมื่อตอนที่นางศุภลักษณ์ยังเยาว์อยู่นั้น บิดามารดาของท่านได้ขายบ้านหลังเดิม ไปซื้อแพอยู่ที่ตำบลบางลำพูล่าง และต่อมาในขณะที่นางศุภลักษณ์อายุเพียง ๖ ขวบ บิดาของท่านก็เสียชีวิตที่แพนั้น มารดาของท่านจึงจัดการขายแพแล้วพาลูก ๆ ไปอยู่กับญาติหลายคนหลายแห่ง สลับผลัดเปลี่ยนกันไป จนในที่สุดจึงได้ไปอยู่กับนางจาดที่บ้านตรงมุมสี่แยกบ้านหม้อทางด้านใต้ ตอนนั้นนางศุภลักษณ์อายุ ๙ ขวบ

จากการที่มารดาของนางศุภลักษณ์ไปอาศัยอยู่ที่บ้านของนางจาด ทำให้วิถีชีวิตของนางศุภลักษณ์เดินเข้ามาสู่แนวทางการเป็นศิลปิน ทั้งนี้เนื่องมาจากธิดาคนหนึ่งของนางจาดที่ชื่อเฉลิม ได้ไปฝึกหัดละครอยู่ในบ้านของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) นางศุภลักษณ์จึงมีโอกาสดูติดตามเฉลิมเข้าไปดูเขาหัดละครกันเป็นประจำ เมื่อดูไปนาน ๆ เข้าก็เกิดความสนใจ จึงสมัครเข้ารับการฝึกหัดละครเป็นตัวนาง โดยมีหม่อมวัน มารดาของพระยาวิชิตชลธาร (ม.ล.เวศร์ กุญชร) เป็นครูผู้ฝึกสอน ชาวเรือนางศุภลักษณ์หัดละครล่วงรู้ไปถึงหูของคุณหญิงेम ซึ่งเป็นย่าของนางศุภลักษณ์ คุณหญิงेमไม่ต้องการให้หลานสาวเป็นนางละคร เพราะในสมัยนั้นสังคมยังรังเกียจว่า เป็นพวกเดินกินรำกิ้น คุณหญิงेमจึงมาที่บ้านเจ้าพระยาเทเวศฯ เพื่อจะนำตัวนางศุภลักษณ์กลับไป แต่

นางศุภลักษณ์เกิดความหลงใหลในการแสดงละครเสียจนถอนตัวไม่ขึ้นแล้ว จึงไม่ยอมไปด้วย เป็นเหตุให้คุณหญิงเฒ่าผู้เป็นย่าโกรธจัดถึงกับประกาศตัดญาติ

นางศุภลักษณ์เสียใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่บ้าง แต่ท่านรักการแสดงละครมากกว่าการถูกคุณหญิงเฒ่าตัดญาติ ดังนั้นท่านจึงหัดละครต่อมาจนมีฝีมือเข้าชั้น ได้แสดงละครเป็นตัวนางและเป็นตัวเอกอยู่เป็นประจำ เนื่องจากนางศุภลักษณ์มีรูปร่างหน้าตางดงามซ้า ยังรำละครเก่ง จึงเป็นที่โปรดปรานของเจ้าพระยาเทเวศรฯ ในที่สุดนางศุภลักษณ์ก็ได้เป็นหม่อมของเจ้าพระยาเทเวศรฯ ในขณะที่มีอายุ ๑๖ ปี

การที่นางศุภลักษณ์ ได้เป็นหม่อมของเจ้าพระยาเทเวศรฯ นับเป็นการดัดกับชีวิตของท่าน เพราะคุณหญิงเฒ่าของท่านคอยหาภัยโกรธและคินดีกับท่านตามเดิม ที่เป็นอย่างนี้เนื่องมาจากนางศุภลักษณ์เล่าเรื่องที่คุนหญิงเฒ่าโกรธและตัดญาติ เพราะท่านมาหัดละครให้เจ้าพระยาเทเวศรฯ ฟังเจ้าพระยาเทเวศรฯ สงสารและเห็นใจนางศุภลักษณ์ที่ยอมให้คุณหญิงเฒ่าโกรธเพราะมาหัดละคร จึงหาโอกาสพานางศุภลักษณ์ไปกราบไหว้และขอความเมตตาจากคุณหญิงเฒ่า ซึ่งคุณหญิงเฒ่าผู้เป็นย่าของนางศุภลักษณ์ก็ดูจะหายโกรธ และต้อนรับเป็นอย่างดี

นางศุภลักษณ์แสดงละครเป็นตัวนางเอกหลายเรื่อง เช่น เรื่องรามเกียรติ์ ท่านแสดงเป็นนางสีดา และในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นางศุภลักษณ์ก็ได้แสดงละครถวายหน้าที่นั่งหลายครั้ง เมื่อตอนที่เจ้าพระยาเทเวศรฯ ร่วมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์จัดสร้างและให้กำเนิดละครดึกดำบรรพ์ขึ้นนั้น นางศุภลักษณ์ก็ได้รับการฝึกหัดให้แสดงละครดึกดำบรรพ์ด้วย เล่ากันว่า นางศุภลักษณ์เป็นผู้ที่มีความจำดีเลิศ ท่านสามารถจดจำบทร้องทำนองเพลงและคำเจรจาของตัวละครได้ทุกตัว และทุกเรื่องในละครดึกดำบรรพ์ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงพระนิพนธ์ขึ้น สามารถจะบอกบทละครได้โดยไม่ต้องดูหนังสืออย่างไม่ผิดพลาดขาดตกบกพร่องแต่อย่างใด และท่านยังบอกได้อีกว่าในเวลาที่น่าบทละครเรื่องนั้น ๆ ไปแสดง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงตัดทอนตอนใดออกไปบ้าง ด้วยความสามารถของนางศุภลักษณ์ดังกล่าวนี้ ทำให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงพระเมตตาโปรดให้ฝึกหัดละครดึกดำบรรพ์เป็นตัวเอก ๆ ของเรื่อง เช่น เป็นนางยุบลค่อมในเรื่องอิเหนา ตอนตัดดอกไม้ฉายกริช และเป็นนางศุภลักษณ์ ในเรื่องอุณรุทจากการที่นางศุภลักษณ์ได้แสดงเป็นตัวนางศุภลักษณ์ ท่านจึงชอบใจในชื่อศุภลักษณ์ ซึ่งไพเราะและมีความหมายดี ดังนั้นเมื่อทางราชการขอให้เปลี่ยนชื่อให้เหมาะสมและมีถ้อยคำ

ไพเราะ มีโชเป็นชื่อพยางค์เดียวโดด ๆ อย่างแต่ก่อน นางศุภลักษณ์ซึ่งเดิมชื่อด่วน จึงเปลี่ยนชื่อเป็นศุภลักษณ์ สมความตั้งใจที่ท่านชื่นชอบชื่อนี้มานานแล้ว นับตั้งแต่ครั้งที่ยังอยู่ในวัยสาว และได้แสดงเป็นตัวนางศุภลักษณ์ และจากการที่นางศุภลักษณ์เคยแสดงละคร ดึกดำบรรพ์เรื่องอิเหนาเป็นตัวนางยุบลค่อม ที่มีชื่อเรียกเป็นที่รู้จักในหมู่นักแสดงละครว่า นางยุบลค่อม เพราะนางยุบลผู้นี้หลังค่อม เป็นนางก้านธของนางบุษบา มีบทสำคัญในตอน ที่นางบุษบามาใช้ไปหาดอกลำเจียกหรือดอกปะหนัน แล้วเกิดหลงทางกับเพื่อน ๆ จนไปพบกับอิเหนา และอิเหนาก็ตัดดอกลำเจียก เขียนสารถึงนางบุษบา ฝากนางยุบลไปถวาย ผู้ที่จะแสดงเป็นตัวนางยุบลค่อมจะต้องมีหมอนแบน ๆ มาวางไว้กลางหลัง แล้วจึงสวมเสื้อ ในนางและห่มผ้าห่มนางทับลงไปอีกชั้นหนึ่ง เวลาออกแสดงก็ก้ม ๆ ตัวทำเป็นแบบของคน หลังค่อม นางศุภลักษณ์ ได้รับประโยชน์จากการที่ท่านเคยแสดงละครเป็นตัวนางยุบลค่อม หลายประการ เช่น เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์สิ้น พระชนม์ และประดิษฐานพระศพอยู่ที่ท้องพระโรง วังท่าพระ นางศุภลักษณ์ก็ได้ไปรำละคร เป็นตัวนางยุบลค่อม ถวายที่หน้าพระโกศ เป็นการรำถวายสักการะด้วยความกตัญญู ภายหลังที่นางศุภลักษณ์ได้มาเป็นครูละครของโรงเรียนนาฏศิลป์ท่านก็ได้นำบทของนางยุบลค่อม มาฝึกหัดให้แก่ลูกศิษย์บางคน และลูกศิษย์ที่นางศุภลักษณ์รักใคร่โปรดปรานเป็นพิเศษคือ น.ส.อัมพร พวงประยงค์ เล่ากันว่า น.ส.อัมพรรับประทานอาหารจานเดียวกับนางศุภลักษณ์ กล่าวคือ เมื่อนางศุภลักษณ์รับประทานอาหารเสร็จแล้ว ก็จะนำจานที่ท่านรับประทานไป ใส่อาหารมาให้ น.ส.อัมพรรับประทานต่อไป

นางศุภลักษณ์ได้เป็นหม่อมของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ท่านก็ปฏิบัติหน้าที่ การงานอยู่ในบ้านเจ้าพระยาเทเวศรฯ ด้วยความเรียบร้อยและช่วยฝึกหัดเด็ก ๆ ที่เข้ามา ฝึกหัดโขนละคร ศิษย์ของนางศุภลักษณ์ในสมัยนั้นที่ภายหลังได้มีบรรดาศักดิ์ คือ นายช่วง สิดา ท่านผู้ฟังโปรดอย่าเข้าใจผิดว่าศิษย์ของนางศุภลักษณ์ชื่อช่วง นามสกุลสิดา ความจริงชื่อช่วง แสดงเป็นตัวนางสิดา คนไทยในสมัยที่ยังไม่มีนามสกุลใช้ เวลาจะเรียกชื่อคนที่มิชื่อซ้ำ ๆ กับคนอื่นที่อยู่ในสังคมเดียวกัน มักจะต่อท้ายด้วยเอกลักษณ์ของคน คนนั้นโดยเฉพาะ เช่นคนชื่อช่วงที่แสดงโขน ละคร ในบ้านเจ้าพระยาเทเวศรฯ คงจะมีหลายคน คนชื่อช่วงที่แสดงเป็นนางสิดาจึงเรียกว่า นายช่วง สิดา ในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานบรรดาศักดิ์นายช่วง สิดา เป็นพระยา อินทราภิบาล การที่นายช่วง สิดา ได้มีบรรดาศักดิ์เช่นนี้ นับได้ว่านางศุภลักษณ์เป็น ผู้หนึ่งที่มีส่วนช่วยเหลือมาตั้งแต่ต้น เพราะได้ฝึกหัดให้นายช่วงมีฝีมือในการร่ายรำเป็น ตัวนางสิดา

นางศุภลักษณ์ เป็นหม่อมของเจ้าพระยาเทเวศรฯ จนอายุได้ ๒๗ ปี แต่ก็มีได้มีบุตรธิดาสืบสกุล ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ ท่านได้ออกจากบ้านเจ้าพระยาเทเวศรฯ ไปอยู่กับญาติข้าง กับผู้ที่รับอุปการะท่านบ้าง ตลอดเวลาเหล่านี้นางศุภลักษณ์ได้ฝึกหัดอบรมสั่งสอนนักเรียน และผู้สนใจในการแสดงโขน ละคร ฟ้อนรำ มีผู้มาสมัครเป็นศิษย์ของท่านมากมายหลายคน จนกระทั่งในสมัยรัชสมัยรัชกาล ที่ ๗ โปรดให้จัดตั้งกรมปี่พาทย์และโขนหลวงขึ้นคุณหญิงเทศ นักกานุกรักษ์ จึงไปชักชวนนางศุภลักษณ์ให้ไปรับราชการที่กรมปี่พาทย์และโขนหลวงกระทรวงวัง นางศุภลักษณ์ได้รับหน้าที่เป็นครูผู้ฝึกหัดละครตีกดาบรพร และละครหลวง ต่อมาได้มีประกาศยุบกระทรวงวัง นางศุภลักษณ์ จึงลาออกจากราชการไปสอนนาฏศิลป์เป็นการส่วนตัว จนกระทั่งกรมศิลปากรจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้น (ปัจจุบันคือวิทยาลัยนาฏศิลป์) นางศุภลักษณ์จึงกลับเข้ารับราชการอีกครั้งหนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๗๘ และท่านก็รับราชการอยู่ที่กรมศิลปากรจนวาระสุดท้ายของชีวิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ตลอดเวลาที่นางศุภลักษณ์รับราชการอยู่ที่โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ และต่อมาเปลี่ยนเป็นโรงเรียนนาฏศิลป์นั้น ท่านปฏิบัติหน้าที่เป็นครูนาฏศิลป์ละคร สั่งสอนนักเรียนจนสำเร็จการศึกษาไปหลายรุ่น นอกจากนี้ท่านยังช่วยเหลือฝึกสอนและให้คำแนะนำในเรื่องนาฏศิลป์แก่สถานศึกษาทั้งของทางราชการและเอกชนอีกหลายแห่ง ตามแต่จะมีผู้ขอร้องมาทั้งส่วนตัวและส่วนราชการ จนนางศุภลักษณ์มีลูกศิษย์ทั่วบ้านทั่วเมือง

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าภายหลังที่นางศุภลักษณ์ออกจากบ้านของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ไปอาศัยอยู่กับญาติและคนรู้จักชอบพอ และเปลี่ยนที่อยู่เรื่อยไปจนกระทั่งวัยชรา ท่านจึงไปอาศัยอยู่กับน้องชายคือ พระวิเศษสาส์ (สุย ภัทรนาวิก) ที่บ้านบางขุนนนท์ นางศุภลักษณ์ต้องการจะฝากผีฝากไข้กับน้องชาย แต่ทว่าพระวิเศษสาส์กลับถึงแก่กรรมไปเสียก่อน จึงทำให้นางศุภลักษณ์กังวลใจเกี่ยวกับชีวิตในบั้นปลายของท่าน ประกอบกับในเวลานั้นท่านป่วยไข้อยู่เสมอ จึงปรารภถึงสังขารกับ นายธนิต อยู่โพธิ์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองการสังคีต กรมศิลปากร ซึ่งนายธนิตได้นำเรื่องนี้มาเขียนถึงนางศุภลักษณ์ในหนังสือซึ่งพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพนางศุภลักษณ์ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

“ด้วยความห่วงใยในสรีระสังขารของตน หม่อมครูเพียรพยายามมาพูดจาฝากฝังศพของตนให้ข้าพเจ้าเป็นผู้จัดการเนื่อง ๆ ครั้งแรก ๆ ข้าพเจ้าก็ไม่รับ แต่ได้พูดปลอบโยนให้คลายใจ เช่นว่าต้องอยู่ไปก่อน ลูกศิษย์ลูกหาเต็มโรงเรียน อย่าเพิ่งหนีไปเสียเลย ครั้นมาในตอนหลังเห็นว่าหม่อมครูเป็นกังวลใจมากและออกปากมอบหมายด้วยความหวังจริง ๆ ข้าพเจ้าจึงตกลงรับปาก วันต่อมาหม่อมครูก็ได้ให้นำหนังสือลงวันที่ ๒๙ กรกฎาคม

พ.ศ. ๒๔๔๕ มามอบไว้ให้เป็นหลักฐาน เพื่อมิให้ยุ่งยากในภายหลังพร้อมกับนำลำดับสายสกุลของท่านมามอบให้ไว้ด้วย ซึ่งเข้าใจว่าจะให้ตีพิมพ์แจกในงานศพ ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้ให้ตีพิมพ์ไว้ในหนังสือเล่มนี้แล้ว และต่อมาหม่อมครูไปในงานศพที่วัดพระพิเรนทร์ ไปเห็นเขาแต่งหีบศพด้วยไฟฟ้าว็บ ๆ แวม ๆ ก็ชอบใจ มาบอกสั่งข้าพเจ้าไว้ว่า ขอให้แต่งหีบศพของตนอย่างนั้นบ้าง ข้าพเจ้าก็รับปากและตกแต่งให้ในคราวนี้แล้ว ได้สังเกตเห็นว่าตั้งแต่ข้าพเจ้ารับจัดงานศพแล้ว หม่อมครูก็มีอาการสบายอกสบายใจ หายเจ็บไข้ ออด ๆ แอด ๆ เช่นแต่ก่อน ข้าพเจ้าก็แข็งแรงและเข้ามารับอาสาไปปฏิบัติหน้าที่ราชการในคราวมีงานการแสดงต้อนรับของทางราชการในเวลากลางค่ำกลางคืนเนื่อง ๆ ทั้ง ๆ ที่พวกลูกศิษย์ลูกหาที่พากันห้ามปรามเกรงจะเป็นการทรมานร่างกายของหม่อมครูในวัยชรา แต่หม่อมครูก็พยายามปฏิบัติราชการไม่ทอดทิ้ง”

เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๔๗ กรมศิลปากรจัดแสดงละครนอก เรื่องสังข์ทอง ตอนเลือกคู่และหาปลา ณ โรงละครศิลปากรสัปดาห์ละ ๗ รอบ ในวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ โดยใช้ผู้แสดงเป็นครูบาอาจารย์และนักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ การแสดงผ่านไปหลายสัปดาห์ประชาชนสนใจเข้าชมการแสดงอย่างเนืองแน่นทุกรอบ

ในระหว่างที่การแสดงละครนอกเรื่องสังข์ทอง ตอนเลือกคู่และหาปลา ดำเนินไปด้วยดีนั้น นายธนิต อยู่โพธิ์ ก็เกิดมีความคิดขึ้นมาว่า ถ้าหากกรมศิลปากรจัดการแสดงละครเรื่องนี้เป็นพิเศษสักหนึ่งรอบ โดยใช้ครูศิลปินรุ่นอาวุโสเป็นผู้แสดงเป็นตัวเอก ๆ คงจะทำให้มีผู้สนใจเข้าชมกันมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกำหนดจัดแสดงละครนอก เรื่องสังข์ทอง ตอนเลือกคู่และหาปลา เป็นรอบพิเศษ เรียกว่าการแสดงชุดครูในคืนวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๗ ผู้แสดงเป็นตัวเอกก็มี นางผัน โมรากุล เป็นท้าวสามล นางลิ้นจี่ จารุจรณ เป็นนางมณฑา นางมัลลีย์ คงประภัสร์ และนางลมุล ยมะคุปต์ เป็นเจ้าเงาะ นางสุวรรณี ชลานุเคราะห์ เป็นพระสังข์ นางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก เป็นนางรจนาตอนเลือกคู่ และนางสาวจำเรียง พุทธประดับ เป็นนางรจนาตอนหาปลา นายอาคม สายาคม เป็นเสนาผู้ใหญ่ ศิลปินชุดครูที่แสดงละครในครั้งนั้นนอกจากนางสาวจำเรียง พุทธประดับ และนางสุวรรณี ชลานุเคราะห์ ได้ถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว การแสดงในคืนนั้น นางศุภลักษณ์เป็นแผลพุพองที่หัวเข่า เวลาที่ท่านร่ำบทนางรจนาตอนเสียงพวงมาลัยจึงไม่สามารถจะยกขาขึ้นกระดกเท้ายื่นร่ำด้วยขาเพียงข้างเดียวได้ และเมื่อรำ ๆ ไปท่านก็เหนื่อย เนื่องจากในเวลานั้นท่านมีอายุถึง ๗๑ ปีแล้ว นางเพ็ญจันทร์ ปราโมช ซึ่งแสดงเป็นนางพี่เลี้ยงต้องเข้าไปคอยช่วยประคับประคองไว้มิให้ล้ม จนกระทั่งการแสดงผ่านไปด้วยดี เป็นที่พอใจของผู้ชมเป็นอันมาก ผู้ที่ชมแล้วก็มีให้ล้ม จนกระทั่งการแสดงผ่านไปด้วยดี เป็นที่พอใจของผู้ชมเป็นอันมาก ผู้ที่ชมแล้วก็มี

อยากจะชมอีก ส่วนผู้ที่ไม่ได้ชมก็สนใจใคร่จะได้ชมบ้าง กรมศิลปากรจึงจัดการแสดงละครนอกเรื่องสังข์ทอง ตอนเลือกคู่และหาปลา เป็นรอบพิเศษ โดยใช้ศิลปินชุดครูเป็นผู้แสดงอีกครั้งในคืนวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ การแสดงละครที่นางศุภลักษณ์เป็นนางรจนาในคืนนั้น นับเป็นครั้งสุดท้ายในชีวิตของท่าน เพราะหลังจากวันนั้นแล้วท่านก็ไม่ได้แสดงละครอีก แต่ก็ยังทำหน้าที่สั่งสอนศิษยานุศิษย์ต่อไปอย่างเอาใจใส่ ตลอดเวลาเหล่านี้นางศุภลักษณ์เจ็บป่วยบ้าง เรียกว่าเป็นแล้วก็หายไม่มีอาการอะไรน่าวิตกมากนัก จนกระทั่งเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ท่านเจ็บหนักถึงขนาดต้องนอนแช่อยู่ที่บ้าน นายธนิต อยู่โพธิ์ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชา และนางศุภลักษณ์ไว้น้ำเชื้อใจได้ทราบเรื่องจึงรับนางศุภลักษณ์เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลหญิง (ปัจจุบันคือโรงพยาบาลราชวิถี) นางศุภลักษณ์ได้รับการรักษาพยาบาลอยู่พักหนึ่งอาการเจ็บป่วยก็ค่อยทุเลาจึงกลับบ้าน แต่ต่อมาอีกไม่นานนัก อาการป่วยของท่านก็กำเริบขึ้นอีก จึงต้องกลับเข้าไปรักษาตัวในโรงพยาบาลอีกครั้ง นางศุภลักษณ์ถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบ เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙ คำนวณอายุได้ ๗๓ ปีเศษ

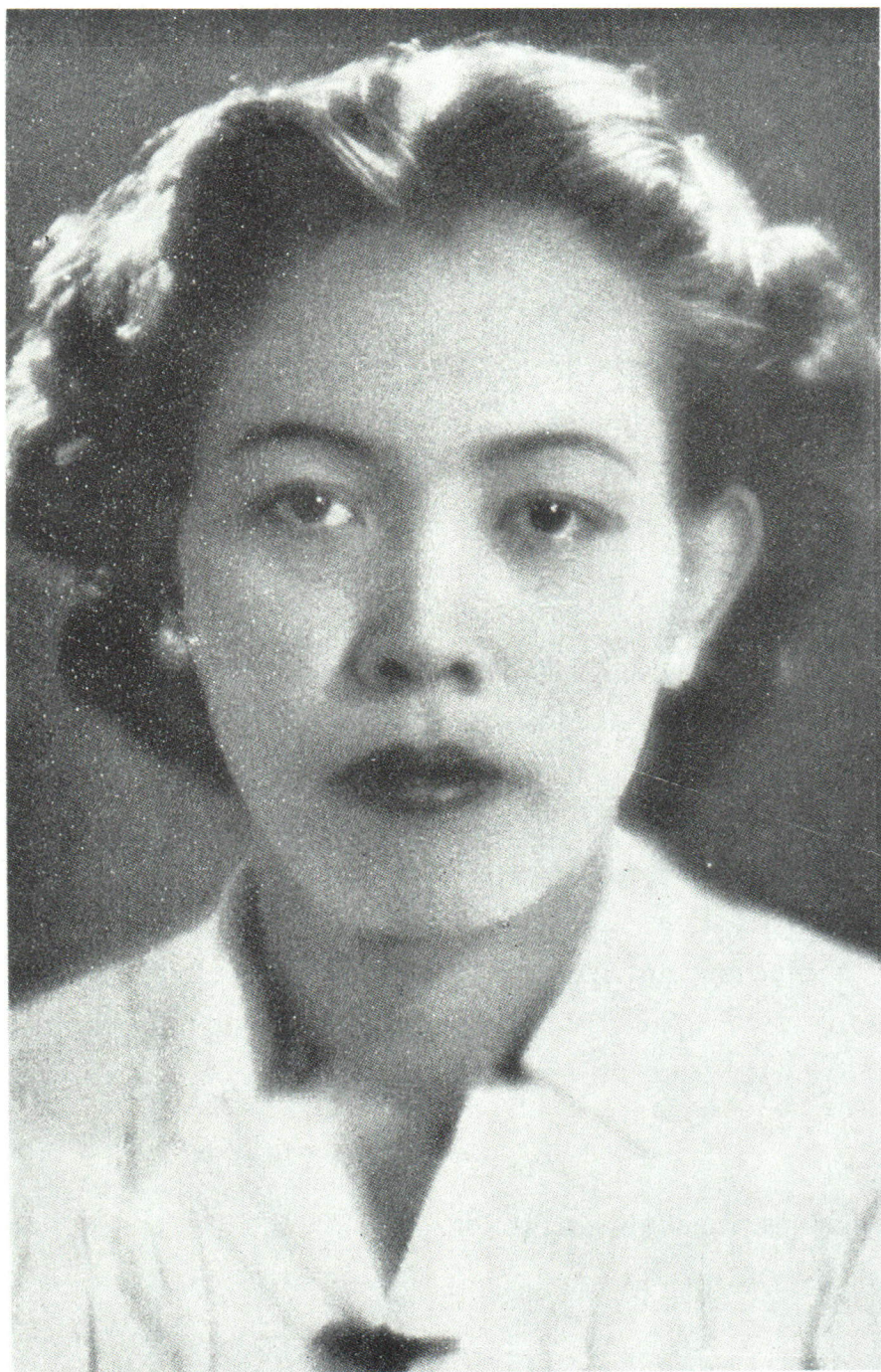
นายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรในสมัยนั้นได้ปฏิบัติตามคำขอร้องของนางศุภลักษณ์ทุกประการ นับตั้งแต่การจัดงานศพอย่างสมเกียรติ การประดับไฟกะพริบที่หีบศพ การจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง “ลักษณะของตัวละครบางตัวในนาฏกรรมบางเรื่อง” พร้อมทั้งนำลำดับสายสกุลของนางศุภลักษณ์ มาพิมพ์รวมไว้ด้วย งานพระราชทานเพลิงศพนางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก จัดขึ้นพร้อมกับศพหลวงบำรุงจิตรเจริญ (ฐป สาทนะวิสัย) ครูสอนวิชาดุริยางค์ไทยของโรงเรียนนาฏศิลป์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ในวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๑

นางศุภลักษณ์ ภัทรนาวิก จากศิษยานุศิษย์นาฏศิลป์ไปแล้วนานนับถึงบัดนี้ เป็นเวลา ๔๐ ปี แต่วิชานาฏศิลป์ที่ท่านเคยสั่งสอนศิษย์ในโรงเรียนนาฏศิลป์ ยังดำรงคงอยู่และเป็นแบบแผนทำรำสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๓๙

นางสอาด แสงสว่าง

นางสอาด แสงสว่าง ครูละครผู้สอนบทสมิงพระรามตัวรบ

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

ผู้เขียนเคยนำประวัติและผลงานของนางเจริญจิต ภัทรเสวี มาเสนอท่านผู้ฟังเมื่อครั้งก่อน คราวนี้จะได้นำเรื่องราวของนาฏศิลป์หนังร่วมสมัยกับนางเจริญจิตมาเล่าให้ได้ทราบกันบ้าง นาฏศิลป์หนังผู้นี้คือ นางสอาด แสงสว่าง เคยรับราชการในกรมศิลปากร มีฝีมือแสดงเป็นตัวพระ ท่านถึงแก่กรรมเมื่ออายุเพียง ๕๑ ปี ในขณะที่ยังรับราชการอยู่และมีความรู้ความสามารถ เป็นกำลังสำคัญทางด้านนาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากร

นางสอาด แสงสว่าง สกุลเดิม อัมพพลิน เกิดวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ที่ตำบลบางกรวย อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี บิดาชื่อนั่น มารดาชื่อน้อย สาย เมื่ออายุได้ ๘ ปี ผู้เป็นบิดาพาไปฝากตัวให้อยู่กับเจ้าคุณพระประยุรวงศ์ (เจ้าจอมมารดาแพ ในรัชกาลที่ ๕) ที่บ้านถนนสามเสน นางสอาดได้รับการอบรมสั่งสอนวิชานาฏศิลป์ไทย เนื่องจากในสมัยนั้นการแสดงนาฏศิลป์ไทยได้แก่โขน ละคร กำลังเจริญรุ่งเรืองในราชสำนัก มีการฝึกสอนกันเฉพาะแต่ในวังและตามบ้านเจ้านายเป็นส่วนมาก เจ้าคุณพระประยุรวงศ์เป็นผู้หนึ่งที่สนใจและส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้เจริญรุ่งเรือง ประกอบกับท่านมีครูบาอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถในการแสดงและการสอนนาฏศิลป์ไทยอยู่ในบ้านของท่านหลายคน เช่น เจ้าจอมมารดาแพในรัชกาลที่ ๕ หม่อมเครือ พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) และคุณหญิงเทศ นัฏกานูรักษ์

เมื่อนางสอาดได้เข้าไปอยู่ในบ้านของเจ้าคุณพระประยุรวงศ์ ได้ศึกษาเล่าเรียนวิชานาฏศิลป์ไทยจากครูผู้มีความสามารถในวิชานาฏศิลป์ที่กล่าวถึงนี้ นางสอาดเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความจดจำดีและเอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียนนาฏศิลป์ไทย จึงทำให้มีความรู้ความสามารถในการแสดงนาฏศิลป์ไทยเป็นอย่างดี ท่านได้รับเลือกให้แสดงเป็นตัวพระเอก ในการแสดงละครหลายเรื่อง เช่น เป็นนิเหนา ตอนตัดดอกลำเจียกเป็นพระมณีพิชัย ในเรื่องมณีพิชัย เป็นพระจักรกฤษณ์ในเรื่องอุณรุท เป็นพระราม ตอนศรปนาหึง เป็นพระนารายณ์ในเรื่องกรุงพาดชมทวีป เป็นศรีสันทีในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็น

หลวิชัยในเรื่องคารวิ

ผู้ที่ทราบประวัติของนางสอาดเป็นอย่างดีเคยเล่าว่า นางสอาดแสดงละครเป็นพระเอกครั้งแรกคือเรื่องไกรทอง นางสอาดเป็นไกรทองในการแสดงละครที่บ้านเจ้าพระยารามราชมพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ) การแสดงในครั้งนั้นเป็นที่พอใจของผู้ชมส่วนมาก นับตั้งแต่นั้นมาชื่อเสียงของนางสอาดก็เป็นที่นิยมยกย่องในวงการนักแสดงละครและผู้ชมทั่ว ๆ ไป ตามปกตินางสอาดจะแสดงละครเป็นตัวพระ และมักจะเป็นพระเอกเสมอ แต่มีอยู่ครั้งหนึ่งและนับเป็นครั้งเดียวในชีวิตที่นางสอาดต้องแสดงเป็นตัวนาง และเมื่อท่านแสดงแล้วก็แสดงได้ดีเป็นที่นิยมชมชอบของเจ้าของคณะละครคือ พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.ฟื้น พึ่งบุญ) และผู้ร่วมแสดงตลอดจนผู้ชมทั่วไป เหตุที่นางสอาดต้องแสดงละครเป็นตัวนาง เพราะว่าพระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.ฟื้น พึ่งบุญ) จัดตั้งคณะละครบรรทมลินธุ์ โดยการรวมเอาตัวละครจากบ้านเจ้าคุณพระประยูรวงศ์มาร่วมแสดงด้วยนั้น ท่านได้กำหนดจะแสดงละครเรื่องพระเจ้าอโศก ซึ่งเป็นเรื่องราวในพงศาวดารพม่า จากบทพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ละครเรื่องนี้กำหนดจัดแสดงที่โรงละครศรีอยุธยา สังกัดพระยาศรี และการแสดงจะเป็นแบบชายจริงหญิงแท้ ตามอย่างที่นิยมกันในเวลานั้น พระยาอนิรุทธเทวากำหนดตัวผู้แสดงละครเรื่องพระเจ้าอโศกเกือบจะครบทุกตัวอยู่แล้ว ขาดแต่ผู้แสดงเป็นพระนางศุภยาลัต ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญที่สุดของเรื่องเพียงคนเดียวเท่านั้น พระยาอนิรุทธเทวาทกลงใจเลือกนางสอาดเป็นผู้แสดง บรรดาผู้ร่วมงานทุกคนต่างพากันไม่เห็นด้วย ทั้งบทของพระนางศุภยาลัตก็เป็นบทหนัก มีทั้งดุร้าย หึงหวง เต็มไปด้วยจิตมารยาสาพิศ นางสอาดไม่เคยแสดงบทบาทมาก่อน ไม่น่าจะแสดงได้ แต่ทุกคนที่ไม่เห็นด้วยกับการที่จะให้นางสอาดแสดงเป็นพระนางศุภยาลัตก็ไม่มีใครกล้าคัดค้าน ดังนั้นนางสอาดจึงได้รับบทเป็นพระนางศุภยาลัต ตามความประสงค์ของเจ้าของคณะละครบรรทมลินธุ์

เป็นความจริงที่ว่านางสอาดไม่เคยหัดและไม่เคยแสดงละครเป็นตัวนางมาก่อน เมื่อต้องมาแสดงในบทตัวนางเป็นครั้งแรกในชีวิต มิหนำซ้ำยังเป็นตัวนางที่มีบทหนัก ทั้งรัก ทั้งชิง ทั้งอิจฉาริษยา มารยาสาพิศ นางสอาดจึงเอาใจใส่ในการท่องบทจนจำได้แม่นยำ พอถึงเวลาซ้อมเข้าเรื่อง พระยาอนิรุทธเทวาก็เป็นผู้สอนร่วมกับครูทองสุข เขียวณัช ซึ่งเป็นตัวละครของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ การฝึกซ้อมดำเนินไปอย่างเข้มข้น จนกระทั่งถึงเวลาแสดงจริง ๆ ผลจากการที่นางสอาดแสดงเป็นตัวพระนางศุภยาลัต ปรากฏว่าท่านแสดงได้ดีมีชีวิตจิตใจสมบทบาทตามบทที่ผู้ทรงพระนิพนธ์ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ทุกประการ การแสดงเป็นตัวพระนางศุภยาลัต ทำให้นางสอาดได้รับคำยกย่องชมเชยจากผู้ร่วม

งานทุกคน ผู้ชมก็นิยมในฝีมือและความสามารถของนางสอาดที่แสดงเป็นตัวนางได้อย่างดียิ่ง นางสอาดเป็นศิลปินที่แท้จริงไม่ว่าจะได้รับบทแสดงเป็นตัวอะไรก็สามารถแสดงได้ และแสดงได้ดีเสียด้วย

เมื่อเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว นางสอาดจึงคิดจะพักผ่อนจากการแสดงละครเสียทีเพราะท่านได้ใช้ชีวิตอยู่ในวงการนาฏศิลป์มาเป็นเวลานานถึง ๒๐ ปีเศษ แต่นางสอาดก็ไม่ได้พักผ่อนสมใจ ชะตาชีวิตกำหนดให้ท่านจะต้องอยู่ในวงการนาฏศิลป์ตลอดไปจนถึงวันสุดท้ายของชีวิต ทั้งนี้เพราะในเวลานั้นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล ทรงได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลให้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้บริหารกรมศิลปากร พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคลมีพระประสงค์จะได้ครูที่มีความรู้ความสามารถในด้านนาฏศิลป์ มาช่วยฝึกสอนนักเรียนในโรงเรียนนาฏศิลป์ให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น เมื่อทรงระลึกได้ว่านางสอาด แสงสว่าง เคยเป็นพระเอกในคณะละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ เป็นผู้เหมาะสมที่จะมาช่วยเหลือนานด้านนี้ จึงมีพระดำรัสให้เชิญนางสอาดมาเป็นครูสอนวิชานาฏศิลป์ในกรมศิลปากร นางสอาดพิจารณาเห็นว่า ท่านมีวิชาความรู้เกี่ยวกับนาฏศิลป์มากพอสมควรหากนำความรู้ไปสั่งสอนเป็นวิทยาทานให้แก่รุ่นๆ ก็จะเป็นประโยชน์สืบไป ท่านจึงยอมสมัครเข้ารับราชการเป็นครูนาฏศิลป์ ในโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นต้นมา

นางสอาด เป็นครูสอนวิชานาฏศิลป์ละครในโรงเรียนนาฏศิลป์ที่เอาใจใส่ในการฝึกสอน จนลูกศิษย์ได้ดีมีฝีมือไปมากมายหลายคน ผลงานการฝึกสอนของนางสอาดที่ฝากไว้ให้แก่กรมศิลปากร คือ ละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา นางสอาดเป็นผู้สอนผู้แสดงเป็นตัวสมิงพระรามตอนรบกับกามนี ผู้แสดงเป็นสมิงพระรามตัวรบกับกามนีที่เป็นลูกศิษย์ของนางสอาดสามารถแสดงได้ดีจนเป็นที่พอใจของผู้ชม คือ นางสุนทร กงทรัพย์โต (สกุลเดิม โรหิตจันทร์) และนางสาวสุนันทา บุญเขต

นายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของนางสอาด เป็นผู้คัดเลือกให้นางสอาดทำหน้าที่เป็นครูผู้ฝึกสอนผู้แสดงเป็นสมิงพระรามตัวรบ ในละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา เพราะนายธนิตตระหนักถึงความรู้ความสามารถของนางสอาดในด้านการสอนนาฏศิลป์เป็นอย่างดี เพื่อเป็นการยืนยันถึงเรื่องนี้ จะขอยกข้อเขียนของนายธนิตที่เขียนถึงนางสอาดไว้ในหนังสือที่พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสอาด แสงสว่าง ความตอนหนึ่งว่า

“ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่าครูสอาด แสงสว่าง เป็นศิลปินที่มีระเบียบเรียบร้อย สมกับที่ได้รับอบรมมาจากสำนักที่ดี มีไหวพริบ เป็นคนทำอะไรทำจริง เมื่อได้รับมอบหมาย

ให้ทำงาน ก็ขมกั้เข้มนั้ทำไม่ทอดทิ้ง ในเวลาฝึกซ้อมนาฏศิลป์ให้แก่นักเรียนเพื่อเตรียม
 ออกแสดง หลายครั้งข้าพเจ้ามักไปนั่งดูอยู่ด้วย และถ้าครูสอาดเป็นผู้ฝึกซ้อมหากศิษย์คนใด
 รำผิดหรือแถวไม่สม่ำเสมอ พอข้าพเจ้ามองไปยังศิษย์คนนั้น และหันมาสบตาครูสอาด ๆ
 จะรีบลุกไปแก้ไขหรือเตือนศิษย์ทันที หรือบางครั้งก็รีบลุกไปแก้ไขหรือเตือนก่อนข้าพเจ้าจะ
 มองเห็นเสียอีก ไม่เคยทิ้งจังหวะไว้ช่องให้ข้าพเจ้าต่อว่าต่อขานก่อนจึงแก้ไขเลย นอกจาก
 บทบาทที่คิดเห็นกันในแนวใหม่ ซึ่งมีบทบาทที่เคยปฏิบัติแสดงกันมาข้าพเจ้าจำได้ว่า
 ตลอดเวลาที่ครูสอาดร่วมปฏิบัติราชการทำงานด้วยกันมา ครูสอาด แสงสว่าง ไม่เคยปฏิบัติ
 งานอันเป็นทางให้ข้าพเจ้าในฐานะผู้บังคับบัญชา ต่อว่าต่อขานหรือตำหนิได้เลย ซึ่งข้าพเจ้า
 มาคิดดูในเวลานี้ เห็นเป็นเรื่องน่าประหลาดที่สุด เสียหายที่ครูสอาดอายุสั้น ยังมีทันได้แสดง
 ฝีมืออันยอดเยี่ยมในความรู้ทางนาฏศิลป์ของตน ให้แก่ราชการจนเต็มความสามารถเยี่ยง
 นาฏศิลปินผู้คงแก่เรียน ก็มาด่วนสิ้นชีวิตไปเสียก่อน”

นางสอาด แสงสว่าง ป่วยเป็นไข้และมีอาการอ่อนเพลียมาก จึงได้ไปให้แพทย์ที่
 ศิริราชพยาบาลตรวจร่างกาย ปรากฏว่านางสอาดเป็นมะเร็งที่ชั่วปอด อาการอยู่ในขั้นที่
 ไม่สามารถผ่าตัดได้แล้ว เพราะความปลอดภัยมีน้อยมาก จึงต้องใช้วิธีฉายรังสีทำการบำบัด
 แทน แต่ก็ไม่ได้ผล นางสอาดถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ รวม
 อายุได้ ๕๑ ปี

ถ้านางสอาดยังมีชีวิตอยู่จนถึงวันนี้ ท่านก็จะเป็นนาฏศิลปินอาวุโสที่มีความรู้
 ความสามารถคนหนึ่งของกรมศิลปากรและของชาติไทย แต่ท่านก็จากไปแล้ว ทั้งไว้แต่
 ผลงานอมตะคือลีลาท่ารำในบทของสมิงพระรามตอนรบกับกามนี ที่ศิษย์ของท่านได้
 ถ่ายทอดให้แก่ศิษย์รุ่นต่อ ๆ มาจึงเป็นที่มั่นใจได้ว่า ลีลาท่ารำที่นางสอาดเคยสอนไว้จะไม่
 สูญไปเพราะเวลาใดที่กรมศิลปากรแสดงละครพื้นทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา
 ผู้ชมก็จะได้ชมลีลาท่ารำของตัวสมิงพระรามรบกับกามนี ซึ่งเป็นท่ารำที่นางสอาดเคยสอน
 ไว้ในอดีต

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๔๐

นางบัวเทพ เตอดก

นางบัวเทพ เลอลก

นางเฉลิมศรี หุ่นเจริญ เรียบเรียง

สตรีที่มีประวัติและผลงานอันเป็นคุณเป็นประโยชน์ มีค่าควรแก่การยกย่องที่ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ขอนำมาเสนอ ณ โอกาสนี้ คือ เกียรติคุณผู้ทำคุณประโยชน์แก่วงการแพทย์ไทย ทางด้านเภสัชกรรมและเภสัชศาสตร์ คือ เกียรติคุณนางบัวเทพ เลอลก

จากประวัติและข้อเขียนแสดงความรำลึกถึง ที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ แสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่าท่านเป็นหนึ่งในสตรีที่ได้ชื่อว่า “นารีผู้มีคุณ” ในฐานะเภสัชกรผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติด้านเภสัชกรรม

นางบัวเทพ เลอลก เกิดเมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ที่ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นบุตรคนที่ ๗ ในจำนวน ๑๑ คนของ นายคำ นางบัวเขียว พรหมชนะ นางบัวเทพ เลอลก เป็นคนอ่อนโยนสุภาพเรียบร้อย ขยันขันแข็ง และรักการเรียนมากมาตั้งแต่เด็กจนเติบโตขึ้นเป็นสตรีที่มีจิตใจเอื้อเฟื้อโอ้อ้อมอารีและเสียสละ มีความมานะอดทนและต่อสู้เพื่องานในวิชาชีพโดยไม่ย่อท้อ จึงมีความเจริญก้าวหน้าในการเรียนและหน้าที่การงานมาโดยลำดับคือ...ได้เริ่มการศึกษาที่จังหวัดเชียงใหม่ จนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๕ เข้ามาเรียนต่อที่โรงเรียนราชินี ปากคลองตลาด จบชั้นมัธยมปีที่ ๖ แล้วกลับไปศึกษาต่อที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาคณะพาณิชยศาสตร์ ได้รับปริญญาตรีเป็นเภสัชศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้เริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งเภสัชกรตรีที่โรงพยาบาลหญิง (โรงพยาบาลราชวิถี ในปัจจุบัน) แล้วย้ายไปรับราชการในตำแหน่งเดิมที่โรงพยาบาลนครเชียงใหม่ ได้ทำการสมรสกับนายยงยุทธ เลอลก ผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ในขณะนั้น เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ ถึงวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้ย้ายกลับมาเป็นเภสัชกรตรีที่โรงพยาบาลหญิงอีกและในเดือนกันยายนปีเดียวกันได้เลื่อนชั้นเป็นเภสัชกรโท หัวหน้าหน่วยยาปราศจากเชื้อ ต่อมาได้เป็นหัวหน้าแผนกเภสัชกรรมและยาปราศจากเชื้อ เมื่อ

พ.ศ. ๒๕๐๘ แล้วได้เลื่อนขึ้นเป็นเภสัชกรเอก หัวหน้าเภสัชกรรม โรงพยาบาลหญิง เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ สุดท้ายได้รับแต่งตั้งเป็นเภสัชกร ๗ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๘ นับเป็นเภสัชกรคนแรกที่ได้เป็นระดับ ๗ และยังคงรับราชการประจำที่โรงพยาบาลหญิง ซึ่งเปลี่ยนชื่อเป็นโรงพยาบาลราชวิถีเมื่อปี ๒๕๒๐ จนกระทั่งถึงแก่กรรมในวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๒๑ ขณะมีอายุได้ ๕๑ ปีเศษ

ผลงานอันควรแก่การยกย่องสดุดี คือกิจกรรมที่เป็นผลให้โรงพยาบาลได้ประหยัดงบประมาณในการซื้อขายจากต่างประเทศเป็นเงินจำนวนมาก โดยนอกจากที่ได้ร่วมเป็นคณะทำงานแก้ปัญหาเรื่องเงินค่าเวชภัณฑ์ที่ทางราชการอนุมัติให้ไม่เพียงพอแล้ว นางบัวเทพ เลอลก ยังเป็นผู้รับผิดชอบและริเริ่มในการผลิตน้ำเกลือและยาฉีด รวมทั้งยาที่เป็นอิมัลชัน (ยาที่มีส่วนของน้ำและน้ำมันปนกันมีสีขาวขุ่น) หลายนานขึ้นใช้เองทำให้โรงพยาบาลได้ประหยัดงบประมาณในการซื้อขายจากต่างประเทศปีหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนมาก ดังที่นายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว ผู้อำนวยการโรงพยาบาลหญิงสมัยแรกได้เล่าไว้ในคำรำลึกถึงตอนหนึ่งความว่า.....“โรงพยาบาลหญิงเป็นโรงพยาบาลให้บริการแก่สตรีโดยเฉพาะการคลอดบุตรตั้งแต่วันละคนสองคนจนถึงวันละ ๑๐-๒๐ คน มาจนถึงวันละ ๕๐-๖๐ คนนั้น การเป็นมารดาทุกครั้งต้องเสียสละเลือดทุกครั้ง การที่มีผู้มาคลอดวันละมาก ๆ จนกล่าวได้ว่า หนึ่งในสามของเด็กคลอดใหม่ในกรุงเทพฯ นั้นมาจากโรงพยาบาลหญิง การให้น้ำเกลือและการให้เลือดจึงมีความจำเป็นรีบด่วนในการจรรโลงให้ชีวิตอยู่รอด ประกอบกับประเทศเราเป็นประเทศร้อนร่างกายต้องเสียน้ำวันละ ๓,๐๐๐ ซี.ซี. และเสียเลือดอีกวันละ ๘-๑๐ กรัม การให้น้ำเกลือจึงมีความจำเป็นน้ำเกลือที่โรงพยาบาลสั่งซื้อเป็นจำนวนมาก ๆ ปีหนึ่ง ๆ เป็นเงินนับล้านบาท ฉะนั้น ในการที่โรงพยาบาลเองสามารถผลิตน้ำเกลือผสมน้ำตาล ผลิตน้ำยาผสมเกลือมิให้เลือดแข็ง ทั้งโรงพยาบาลหญิงและโรงพยาบาลเด็กอีกทั้งเกลือแร่พิเศษสำหรับผู้ป่วยเด็กที่ต้องการเป็นพิเศษ ทำให้โรงพยาบาลลดค่าสั่งซื้อได้เป็นวงเงินหลายล้านบาทนับเป็นคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการผลิตน้ำเกลือที่ปราศจากวัตถุเจือปนที่ทำให้เกิดอาการไข้หลังฉีด กิจกรรมต่าง ๆ ของนางบัวเทพ เลอลก ในการช่วยแก้ไขให้โรงพยาบาลมีปริมาณเงินค่ายาเพิ่มขึ้นจากงบประมาณที่ได้รับอนุมัติ พร้อมทั้งการผลิตเวชภัณฑ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่ชีวิต ด้วยความเสียสละและเหน็ดเหนื่อยมากต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน ทั้งมีเมตตาจิตแน่วแน่ในการให้บริการต่อผู้ป่วยที่มารอรับยาโดยไม่ขาดสาย จึงเป็นที่ประทับใจแก่ผู้ป่วยทั่วไป และเป็นที่ประทับใจแก่แพทย์และผู้รับผิดชอบโรงพยาบาลเป็นอย่างยิ่ง”

นอกจากความรับผิดชอบและหน้าที่ตามตำแหน่งทางราชการแล้ว นางบัวเทพ

เลอลภ ยังมีหน้าที่พิเศษที่เนื่องในวงการเภสัชกรรมอีกมากมาย เช่น เป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาเคมีและสรรพคุณยา วิชาเภสัชวิทยา ในโรงเรียนพยาบาลต่าง ๆ และคณะแพทยศาสตร์ของมหาวิทยาลัยหลายแห่ง เป็นหัวหน้าในการฝึกอบรมเกี่ยวกับเภสัชกรรมโรงพยาบาล แก่นิสิตนักศึกษาหลายมหาวิทยาลัย เป็นหัวหน้าในการฝึกอบรมและฝึกสอนแก่เภสัชกรของกรมการแพทย์ที่จะออกไปปฏิบัติงานต่างจังหวัด หรือเป็นเภสัชกรของโรงพยาบาลหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่มาศึกษาและดูงานที่แผนกเภสัชกรรมและยาปราศจากเชื้อ ทั้งยังเป็นกรรมการจัดทำเภสัชตำรับของกรมการแพทย์ และเป็นคณะกรรมการหนังสือ “เวชสารกรมการแพทย์” ท่านได้เขียนบทความและตำราให้ความรู้ทางด้านยาและอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับเภสัชกรรมและเภสัชศาสตร์ไว้หลายเรื่องด้วยกัน ที่สำคัญคือ หนังสือสำหรับสอนพยาบาล เรื่อง “เภสัชวิทยาสำหรับพยาบาล” อันเป็นผลงานที่ได้

ศาสตราจารย์ประดิษฐ์ หุดาภูร คณะบดี คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ไปส่งศาสตราจารย์ เภสัชกรหญิง นวี บุณนาค และเภสัชกรเอก บัวเทพ เลอลภ เดินทางไปดูงานด้านเภสัชกรรมโรงพยาบาล ประเทศออสเตรเลีย

กับเพื่อนที่ออสเตรเลีย

รับรางวัลจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข และท่านได้มอบลิขสิทธิ์ให้แก่กระทรวงสาธารณสุขด้วย

ทางด้านมนุษยสัมพันธ์และการปกครองนั้น ทั้งผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงานทุกระดับต่างมีความเห็นเช่นเดียวกันว่านางบัวเทพ เลอลก เป็นผู้ที่ปฏิบัติราชการด้วยความซื่อสัตย์และเฉลียวฉลาด รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวเป็นคนพูดตรง ๆ ฟังง่าย เป็นคนหัวเราะง่ายและร่าเริงแจ่มใส ไม่มีใครได้พบเห็นความบึ้งตึงซึ่งเคียดบ่นในใจ ขอบบริการช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในและนอกโรงพยาบาลอย่างสม่ำเสมอ ดังที่เพื่อนรุ่นน้องในงานเภสัชกรรม โรงพยาบาลราชวิถี ได้บรรยายถึงเรื่องนี้ไว้เป็นคำกลอนตอนหนึ่งว่า...

“....ใช้ระบบปกครองดั่งน้องพี่	เชื่อมความรักสามัคคีเป็นข้อใหญ่
ไม่ครัดเคร่งเร่งรัดเอาแต่ใจ	ไม่นิยมให้ใครมาเยินยอ
จะใช้งานน้อยใหญ่ไม่บังคับ	ยินยอมรับข้อขัดข้องที่ร้องขอ
มีปัญหาเรื่องใดไม่รีรอ	ช่วยแก้ไขทุกข้อจนคล่องใจ....”

จนมักมีผู้ชอบเรียกท่านว่า...ผู้มีฉันทะในการทำงานด้านเภสัชกรรม...

นางบัวเทพ เลอลก นับเป็นผู้ประสบความสำเร็จทั้งด้านการงานและด้านครอบครัว ในฐานะภรรยาและมารดาที่ดี ท่านได้เป็นกำลังสำคัญให้แก่สามี เป็นผู้อบรมบ่มนิสัยที่ดีให้แก่บุตรชายหญิง ๒ คน ในความเจริญก้าวหน้าและความสุขในครอบครัว ประพฤติปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างที่ดี ในความเป็นผู้มีเมตตากรุณา มีความเคารพและกตัญญูต่เวทีต่อผู้บังเกิดเกล้าและผู้มีพระคุณ ร่วมสร้างบุญสร้างกุศลและเลื่อมใสในพระศาสนา โดยมีคติประจำใจว่า “ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น” ท่านจึงเป็นแบบอย่างของคนทั่วไป ในฐานะที่เป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์และประกอบคุณงามความดี ทั้งโดยหน้าที่และด้วยใจรัก

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๓๘

พุ่มพวง ดวงจันทร์

พุ่มพวง ดวงจันทร์ ศิลปินผู้เปลี่ยนภาพลักษณ์เพลงลูกทุ่ง

นางเฉลิมศรี หุนเจริญ เรียบเรียง

นักร้องสาวชาวสุพรรณบุรีที่รู้จักกันทั่วไปในนาม “พุ่มพวง ดวงจันทร์” เป็นนักร้องเพลงลูกทุ่งที่มีชื่อเสียงอยู่ในความนิยมของนักฟังเพลง เป็นศิลปินนักร้องนักแสดงที่มีผลงานปรากฏอยู่ในวงการเป็นเวลานาน เคยได้รับพระราชทานรางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ถึง ๔ ครั้ง ทั้งในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่และหลังจากถึงแก่กรรมไปแล้ว คือ

รางวัลเสาศาอากาศทองคำ ในเพลง “อกสาวเหนือสะอื้น” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑

รางวัลขับร้องเพลงดีเด่นเนื่องในการจัดงานกึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งไทย ในเพลง “สาวนาสั่งแฟน” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒

รางวัลขับร้องเพลงดีเด่นเนื่องในการจัดงานกึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่งภาค ๒ ในเพลง “สยามเมืองยิ้ม” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔

เกียรติบัตรเนื่องในการจัดงานกึ่งศตวรรษเพลงลูกทุ่ง...สืบสานคุณค่าวัฒนธรรมไทย ในเพลง “นักร้องบ้านนอก” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗

แต่ที่เธอมีความภูมิใจและถือเป็นเกียรติสูงสุดในชีวิตก็คือ การได้รับคัดเลือกจากคณะกรรมการจัดทำเพลงเทิดพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในวโรกาสเฉลิมพระชนมายุ ๙๐ พรรษา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓ ให้เธอขับร้องเพลง “น้ำพระทัยสมเด็จพระย่า”

พุ่มพวง ดวงจันทร์ มีชื่อจริงว่า “รำพึง จิตรหาญ” เกิดเมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่บ้านดอนต๋าลึง ตำบลบ่อสุพรรณ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรคนที่ ๖ ในจำนวนพี่น้อง ๑๒ คน ของนายสำราญ นางเล็ก จิตรหาญ ด้วยสภาพความยากจนของครอบครัวและความติดอยู่ในค่านิยมที่ว่าลูกผู้หญิงไม่จำเป็นต้องเรียนมาก ทำให้สภาพของเธอไม่ต่างจากเด็กชนบทจำนวนมากของสังคมไทยในเวลานั้น ที่ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ถึงขั้นอ่านออกเขียนได้ รำพึง จิตรหาญ ไม่ได้เรียนจบแม้แต่การศึกษาภาคบังคับ

ซึ่งเรื่องนี้ทำให้มีปัญหาเกิดขึ้นมากมายในชีวิตของเธอ โดยเฉพาะทางการดำเนินงาน ด้านบันเทิงธุรกิจ

แม้จะขาดคุณสมบัติด้านการศึกษา แต่เธอมีคุณสมบัติด้านการร้องเพลงเป็นเลิศ เธอได้ใช้ความสามารถในการร้องเพลงช่วยครอบครัวและช่วยตัวเองมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ได้เข้าประกวดร้องเพลงโดยใช้ชื่อ “น้ำผึ้ง ณ ไร่ฮ้อย” ซึ่งเป็นชื่อเล่นของเธอประกอบ เข้ากับอาชีพของครอบครัวคือรับจ้างตัดฮ้อย ซึ่งต่อมาชื่อนี้ก็เป็นທີ່เลื่องลือในฐานะนัก กวาดรางวัลจากเวทีการประกวดร้องเพลงตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ก้าวไปสู่ระดับอำเภอ ระดับ จังหวัด และเข้าไปถึงจังหวัดใกล้เคียงอื่น ๆ จนกระทั่งถูกขอร้องให้งดการเข้าแข่งขันที่ จังหวัดลพบุรี เพื่อเปิดโอกาสให้คนอื่นรับรางวัลบ้าง จากนั้นเธอกับพี่ชายที่เป็นนักร้องได้ลอง เสียงเข้ามาหาเลี้ยงชีพในกรุงเทพฯ อยู่ระยะหนึ่ง แต่ไม่ได้ผล ต้องดั้นด้นกลับไปรับจ้าง ตัดฮ้อยที่สุพรรณบุรีเหมือนเดิม แต่ยังคงใฝ่ฝันที่จะเป็นนักร้องอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น เมื่อ วัดทับกระดานที่อำเภอสองพี่น้องมีงานประจำปี และมีวงดนตรีไวพจน์ เพชรสุพรรณ มาแสดงบิดาของเธอจึงได้ตัดสินใจพาเธอไปพบไวพจน์ เพชรสุพรรณ และฝากฝังให้ ช่วยดูแล จึงนับเป็นการเริ่มต้นชีวิตในวงการเพลงของพุ่มพวง ดวงจันทร์ นับแต่วันนั้น เป็นต้นมา เธอทำหน้าที่เก็บชุดหางเครื่อง เดินทางเครื่องจนถึงเป็นนักร้องหน้าเวที และ หากเมื่อใดที่ขาดผู้ทำหน้าที่ตลก เธอก็ต้องทำหน้าที่นั้นแทนด้วย นับเป็นประสบการณ์ชีวิตที่ ส่งผลให้เธอได้เป็นทำงานบนเวทีได้อย่างดีเยี่ยมในเวลาต่อ ๆ มา

เธอเคยเล่าถึงชีวิตช่วงนั้นของเธอว่า...ตอนที่เข้าวงดนตรีเธอยังเด็ก ยังไม่มี โครงการที่จะร้องเพลงหรือเดินทางเครื่องเพราะยังเดินไม่เป็น ก็ช่วยเขาเลี้ยงเด็ก ทำกับข้าว ทำทุกอย่างที่จะทำได้ และเก็บชุดหางเครื่อง หลังจากที่ได้ลองเสียงเมื่อวงไวพจน์ เพชรสุพรรณ ไปแสดงที่งานประจำปีวัดทับกระดานแล้ว เธอได้มีโอกาสปรากฏตัวครั้งที่สอง ที่วัดบ่อทอง จำชื่อจังหวัดไม่ได้ ครั้งที่สามที่ลำนารายณ์ จังหวัดลพบุรี เพลงที่นับเป็น ผลงานชิ้นแรกของเธอคือ “แก้วรอฟี” ที่เธอบันทึกเสียงในชื่อของ “น้ำผึ้ง เมืองสุพรรณ” ที่ไวพจน์ เพชรสุพรรณ ในฐานะพ่อบุญธรรมของเธอตั้งให้ ภายหลังต่อมาได้มีผู้ชักนำให้เธอ ออกจากวงไวพจน์ ไปอยู่กับวงดนตรีศรเพชร ศรสุพรรณ แล้วจากนั้นเธอก็ได้พบกับ มนต์ เมืองเหนือ ผู้นิยมชมชอบเสียงของเธอในเพลงแก้วรอฟี ตอนที่เธอย้ายมาอยู่กับ วงดนตรีขวัญชัย เพชรร้อยเอ็ด ขณะนั้นขวัญชัยกำลังโด่งดังในเพลง “รักอันตราย” มนต์ เมืองเหนือ ได้แต่งเพลงชื่อ “รักไม่อันตราย” ให้เธอร้องเป็นเพลงแก้กับเพลง “รักอันตราย” ของขวัญชัยและในโอกาสนั้น มนต์ เมืองเหนือ ก็ได้เปลี่ยนชื่อเธอจาก “น้ำผึ้ง เมืองสุพรรณ” เป็น “พุ่มพวง ดวงจันทร์”

ส่วนวงดนตรีฟุ่มพวง ดวงจันทร์ นั้น ได้เปิดตัวขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นวงดนตรีขนาดเล็กลูกววงประมาณ ๒๐ คน เปิดแสดงแถวสุโขทัย กำแพงเพชร พิษณุโลก แต่ไม่นานก็ต้องยุบตัวไปเพราะสู้ค่าใช้จ่ายไม่ไหว ระหว่างปี ๒๕๒๒-๒๕๒๔ ฟุ่มพวง ดวงจันทร์ เริ่มทำสัญญาเข้าสังกัดบริษัทเทพเพลงครั้งแรกด้วยแรงผลักดันและชักนำของเพื่อนที่เธอใกล้ชิด การติดต่อและกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ ในทางธุรกิจการเงินนั้นเธอไม่สามารถดำเนินการเองได้เนื่องด้วยอุปสรรคด้านขาดการศึกษา จึงต้องดำเนินการโดยผู้แทนตัวเธอเสมอมา การเปลี่ยนแปลงโยกย้ายก็เป็นไปตามการนิยมปฏิบัติของคนในวงการเพลงลูกทุ่ง การเข้าสังกัดบริษัทเทพเพลงส่งผลให้มีการตั้งวงดนตรีฟุ่มพวง ดวงจันทร์ ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งมีลูกววงมากขึ้น ร่วมกันดำเนินงานเป็น ๓ ฝ่าย คือผู้จัดการวงดนตรี หัวหน้าวงดนตรีและรับจ้างร้องเพลง และผู้จัดการส่วนตัวของเธอ แต่แล้วก็ต้องยุบวงไปเนื่องจากความล้มเหลวทางธุรกิจอีกเช่นกัน ฟุ่มพวง ดวงจันทร์ ซึ่งพอจะมีชื่อเสียงอยู่บ้างจากเพลงที่เธอร้องจึงหารายได้จากการเดินสายรับจ้างร้องเพลง

แรงเสริมสำคัญที่ทำให้ฟุ่มพวง ดวงจันทร์ มีชื่อเสียงโด่งดัง คือผลงานการแต่งเพลง การเรียบเรียงเสียงประสานของทีมงาน กับการเผยแพร่เพลงที่เธอร้องทางสื่อมวลชน ประกอบกับบุคลิกและลีลา ที่ปรับเปลี่ยนจากลูกทุ่งธรรมดาไปเป็นลูกทุ่งพัฒนาของเธอ ทำให้เธอเป็นนักร้องเพลงลูกทุ่งหญิงคนแรกที่ทำให้วงการเพลงลูกทุ่งกลับมาคึกคักขึ้นอีก นอกจากรับจ้างร้องเพลงเธอยังแสดงภาพยนตร์ด้วย เรื่องแรกคือ “สงครามเพลง” จากนั้นได้มีผู้จ้างให้เธอแสดงอีกหลายเรื่องรวมทั้งภาพยนตร์ทางโทรทัศน์ ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เธอได้ตั้งวงดนตรีขึ้นอีกครั้ง เป็นดนตรีวงใหญ่ประกอบด้วยลูกววงราว ๒๐๐ คน เธอทุ่มแรงกายแรงใจให้กับงานอย่างเต็มที่จนวงดนตรีประสบความสำเร็จ

กล่าวกันว่าชีวิตของฟุ่มพวง ดวงจันทร์ นั้นมีแต่ให้กับให้ ทุกคนในครอบครัวญาติพี่น้อง ล้วนได้รับความสุขสบายจากการให้ของเธอทั้งสิ้น ชีวิตของฟุ่มพวง ดวงจันทร์ หรือ ร่ำพิง จิตรหาญ เป็นชีวิตของนักสู้ นอกจากสู้เพื่อครอบครัวและญาติพี่น้อง ยังต้องสู้กับความเป็นธรรมในวงการบันเทิงธุรกิจที่ศิลปินมักจะเป็นฝ่ายถูกเอารัดเอาเปรียบ จากเด็กสาวบ้านนอกที่ไม่มีใครรู้จักมาถึงนักร้องเพลงลูกทุ่งธรรมดาที่ไม่ธรรมดาของฟุ่มพวง ดวงจันทร์ เธอต้องฝ่าฟันอุปสรรคมากมาย ชีวิตจะแปรเปลี่ยนและประสบความสำเร็จในอาชีพสักเพียงใด ก็มีได้ทำให้คุณค่าที่แท้จริงของเธอเปลี่ยนไปจากการเป็น ร่ำพิง จิตรหาญ ผู้เปี่ยมไปด้วยความกตัญญู เสียสละ และเกื้อกูลแก่คนรอบข้าง ทั้งบิดามารดา ญาติพี่น้อง ทั้งสามีและบุตรชายคนเดียวที่เธอถือเป็นความสุขสุดท้ายในช่วงชีวิต ก่อนที่เธอจะอำลาจากโลกนี้ไปด้วยโรคไตวาย เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๓๕ แม้กระนั้น ชื่อ

ของพุ่มพวง ดวงจันทร์ หรือ รำพึง จิตรหาญ ก็ยังคงอยู่ในความทรงจำของคนทั่วไป หลายคนยังคงจำได้ เด็กสาวผู้หนึ่งซึ่งเคยปรากฏตัวหยอกล้อกับผู้คนและแสงสีบนเวทีการแสดง ด้วยเสียงที่มีกังวานหวานระคนเศร้า นักร้องสาวผู้มีเกียรติยศชื่อเสียงขนาดที่เรียกได้ว่า สนั่นวงการ

ในงานพระราชทานเพลิงศพรำพึง จิตรหาญ หรือ พุ่มพวง ดวงจันทร์ เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๓๕ ณ วัดทับกระดาน จังหวัดสุพรรณบุรี มีคนไปร่วมงานอย่างเนืองแน่นโดยไม่ต้องมีบัตรเชิญ เป็นงานพระราชทานเพลิงศพที่ทั้งหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน รวมทั้งประชาชนทั่วไปได้ร่วมมือร่วมใจกันจัดให้เธอเป็นพิเศษและที่พิเศษเหนืออื่นใดคือ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปในงานพระราชทานเพลิงศพ พุ่มพวง ดวงจันทร์ ในวันนั้นด้วย นับเป็นเกียรติประวัติอันยิ่งใหญ่ที่ศิลปินทุกคนและประชาชนทั่วไปต่างซาบซึ้งในพระกรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

ขอปิดท้ายด้วยความในท่อนต้นของเพลงแหล่ประวัติพุ่มพวง ดวงจันทร์ ที่ไวพจน์ เพชรสุพรรณ เป็นผู้ขับร้องถวายหน้าที่นั่งในงาน คือ...

กราบเอ๋ยกราบกำบังคมบาท
พระเสด็จดำเนินมาถึงอาราม
พระกรุณาธิคุณอันเกศา
โคกสลายคลายเศร้าชาวสุพรรณ
พระราชทานเพลิงเผาเจ้าผึ่งน้อย
จงมาเฝ้าเจ้าฟ้าอย่ารำไร
เป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูลไม่สูญสิ้น
ขอถวายชีวาตม์เป็นชาติพลี

บรมราชกุมารีศรีสยาม
บังเกิดความซาบซึ่งทั่วถึงกัน
เสด็จมาอำนวยช่วยปลดอบขวิญ
ที่พุ่มพวงดวงจันทร์เจ้าจากไป
วิญญานลอยเวียนอยู่หนไหน
ขอบพระทัยในพระองค์วงศ์จักรี
ศิลปินทั่วหน้ามีราศี
จะภักดีพระองค์ท่านจนวันตาย

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๓๕

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี
ที่ ๓๓๘/๒๕๕๐
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

เพื่อให้การดำเนินงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติเป็นไปอย่างต่อเนื่องอันจะเป็นผลดีต่อความมั่นคงของชาติ และเพื่อเสริมสร้างเกียรติภูมิและภาพลักษณ์ของคนไทย รัฐบาลไทย และประเทศไทยต่อสังคมโลก

อาศัยอำนาจตามมาตรา ๑๑ (๖) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๕ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	รองนายกรัฐมนตรี
(นายพิชัย รัตตกุล)	ประธานกรรมการ
๑.๒	รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
(คุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์)	รองประธานกรรมการ
๑.๓	รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
(พลอากาศเอก สมบุญ ระหงษ์)	รองประธานกรรมการ
๑.๔	เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
๑.๕	ราชเลขาธิการ	กรรมการ
๑.๖	เลขาธิการนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๗	เลขาธิการคณะรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๘	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๙	ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ
หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๐	เลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา
หรือผู้แทน	กรรมการ

๑.๑๑	เลขาธิการคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน
หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๒	ปลัดกระทรวงกลาโหม หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๓	ปลัดกระทรวงการคลัง หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๔	ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๕	ปลัดกระทรวงมหาดไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๖	ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๗	ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๘	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๙	อธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๐	เลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริม
และประสานงานเยาวชนแห่งชาติ
หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๑	เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๒	ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๓	ผู้อำนวยการองค์การสื่อสารมวลชน
แห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๔	กรรมการผู้จัดการใหญ่
ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน)
หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๕	กรรมการผู้อำนวยการใหญ่
บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน)
หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๖	นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	กรรมการ
๑.๒๗	พลเอก จรัส กุลละวณิชย์	กรรมการ
๑.๒๘	คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร	กรรมการ
๑.๒๙	นางฐะปะนีย์ นาครทรรพ	กรรมการ
๑.๓๐	คุณหญิงเต็มสิริ บุญยสิงห์	กรรมการ
๑.๓๑	นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยู่ธยา	กรรมการ

๑.๓๒	นายธีรชัย ศรีวิจิตร	กรรมการ
๑.๓๓	พลเอก พิจิตร กุลละวณิชย์	กรรมการ
๑.๓๔	นายแมนรัตน์ ศรีกรานนท์	กรรมการ
๑.๓๕	นายเย็นใจ เลาหวณิช	กรรมการ
๑.๓๖	นางลดาวัลลิ์ วงศ์ศรีวงศ์	กรรมการ
๑.๓๗	พลเอก วันชัย เรืองตระกูล	กรรมการ
๑.๓๘	นายวิจิตร อวະกุล	กรรมการ
๑.๓๙	นายสมพร เทพสิทธา	กรรมการ
๑.๔๐	ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา	กรรมการ
๑.๔๑	หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล	กรรมการ
๑.๔๒	คุณหญิงสุชาดา ศรีเพ็ญ	กรรมการ
๑.๔๓	ร้อยโท สุวิทย์ ยอดมณี	กรรมการ
๑.๔๔	นายเอนก ลิทธิประศาสน์	กรรมการ
๑.๔๕	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ ของชาติ	กรรมการ และเลขานุการ
๑.๔๖	ผู้อำนวยการส่วนวิชาการ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๔๗	ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๔๘	หัวหน้าฝ่ายเลขานุการและประสานงาน ส่วนวิชาการ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ พิจารณากำหนดนโยบายและแผนงานที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติและการเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันหลักของประเทศ
- ๒.๒ ให้คำปรึกษา ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะในการปฏิบัติงานตามนโยบายและแผนงานที่วางไว้
- ๒.๓ ดำเนินการเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ การเผยแพร่ และการให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องเอกลักษณ์ของชาติ ตลอดจนเสริมสร้างความ

เข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสถาบันหลักของประเทศแก่ชาวไทยและ
ชาวต่างประเทศ

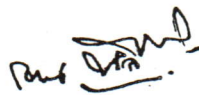
๒.๔ ดำเนินการประสานงานและสนับสนุนการดำเนินงานเพื่อการ
เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติแก่หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

๒.๕ เพื่อให้การปฏิบัติงานของคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติได้เป็นไป
โดยมีประสิทธิภาพและได้ผลสมตามความมุ่งหมาย ให้ประธาน
กรรมการมีอำนาจแต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อช่วย
ปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น

สำหรับการเบิกเบี่ยประชุมให้เป็นไปตามพระราชกฤษฎีกาเบี่ยประชุมและค่าตอบแทนที่ปรึกษา ซึ่งนายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง พ.ศ. ๒๕๒๓ และฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๓ โดยให้ตั้ง
เบิกจากสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐

(นายชวน หลีกภัย)

นายกรัฐมนตรี

คำสั่งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

ที่ ๕/๒๕๔๐

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ

เพื่อเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดจนเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชน อาศัยอำนาจตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๓๗๘/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	ประธานคณะกรรมการ
๑.๒	นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	อนุกรรมการ
๑.๓	นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๑.๔	นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	อนุกรรมการ
๑.๕	นายนิรันดร์ นวมารค	อนุกรรมการ
๑.๖	นางอุทัยศรี ณ นคร	อนุกรรมการ
๑.๗	นายปัญญา นิตยสุวรรณ	อนุกรรมการ
๑.๘	นางสาววนิดา สถิตานนท์	อนุกรรมการ
๑.๙	ผู้อำนวยการสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย
หรือผู้แทน (นางสิริพร ทองคำวงศ์ แทน)	อนุกรรมการ
๑.๑๐	ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ หรือผู้แทน
(นางจารุดี ฝโลประการ แทน)	อนุกรรมการ
๑.๑๑	นางสิริพร ทองคำวงศ์	อนุกรรมการ
๑.๑๒	นายบรรเจ็ด อินทุจันทร์ยง	อนุกรรมการ
๑.๑๓	นางอรสา สนธิไทย	อนุกรรมการ
๑.๑๔	นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	อนุกรรมการ

๑.๑๕ นางสาวไหม จบกมลศึก	อนุกรรมการ
๑.๑๖ นางสาวมาลี เกตุแก้ว	อนุกรรมการ
	และเลขานุการ
๑.๑๗ นางสาวรุณี จันทรรักษ์	อนุกรรมการ
	และผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ พิจารณาจัดทำเอกสารภาษาไทยเกี่ยวกับเรื่องดังต่อไปนี้
 - ๒.๑.๑ สถิติบุคคลสำคัญที่ได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมือง เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นการเสริมสร้างความกตัญญู รู้คุณแก่อนุชนรุ่นหลัง
 - ๒.๑.๒ วันสำคัญต่าง ๆ ของชาติ
 - ๒.๑.๓ เรื่องเล่าเกี่ยวกับผลงานเขียนจากหนังสือเก่า ๆ ที่บุคคลสำคัญของชาติ เป็นต้นว่า พระมหากษัตริย์ เจ้านาย บุคคลระดับผู้บริหารประเทศ นักปราชญ์ และกวีในอดีตเขียนไว้เกี่ยวกับวิชาการที่เป็นประโยชน์หรือหลักวิชาสำคัญต่าง ๆ เช่น วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ซึ่งเยาวชนไม่ค่อยได้มีโอกาสอ่าน จะได้มีโอกาสอ่าน และรู้จักบ้านเมืองในอดีตมากขึ้น
 - ๒.๒ กำหนดกลุ่มเป้าหมายเพื่อการเผยแพร่
 - ๒.๓ ปฏิบัติงานอื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
- ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐

(นายพิชัย รัตกุล)

รองนายกรัฐมนตรี

ประธานคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

